

שערי תשובה

עם הוספות ביאורים ועיונים

ספר לימוד יומי

שערי תשובה

עם הוספות ב"אורים ועיונים

חלק ט'

אלול תשע"ז - תשרי תשע"ז

”שערי תשובה”

יוצא לאור ע”י ארגון ”ארחות ישר”
מיסודו והכוונתו של מרן שר התורה
הגר”ח קניבסקי שליט”א

יו”ר הארגון:

הרב אריה קניבסקי

עורך ראשי:

הרב ליפא פלמן

חברי מערכת:

הרב אשר לבי

הרב יחיאל חסידה

הרב דוד יגאלי

הרב ישראל מאיר וולך

ארגון ”ארחות ישר”

ת.ד: 596 סניף רבי עקיבא בני-ברק

טל': 077-9230219

נייד: 052-7167812

פקס: 077-4230219

מוסדות, שיעורי תורה ופרטיים
המעוניינים בחברות
יפנו לארגון ”ארחות ישר”
בפקס: 077-4230219

כל הזכויות שמורות

אין להעתיק, לשכפל, לצלם, לתרגם
חלק כלשהו מתוכן הספר, בין אם לשימוש
פנימי ו/או מסחרי ללא אישור מפורש מארגון
”ארחות ישר”.

עימוד, עיצוב והפקה:

אפקטיב

03-5796812 | 054-8485060

נדפס על נייר שאין בו חילול שבת ח”ו.

תוכן הענינים

פתח דבר

8

השער השלישי |

בבאור חומר המצות והאזהרות וחלוקי הענשים | אות קנ"ח - קפ"ו
11

פעילות הארגון

77

יוצא לאור לזכוי הרבים

לעלוי נשמת

הרבנית הצדקנית אמן של ישראל

מופלאה ומופלגת במדות טובות

ובמאור פנים לכל אדם

מיוחדת ויחידה בדורנו ביראת שמים

ומעשים טובים לכלל ולפרט

מרת **בת שבע אסתר קניבסקי** ע"ה

בת מרן רבינו יוסף שלום אלישיב זצוק"ל

אשת חבר לרבינו מורה דרכנו

מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א

בטח בה לב בעלה ושלל לא יחסר

שהשיבה נשמתה לבוראה ביום השבת קדש

חול המועד סוכות י"ז תשרי תשע"ב

עליה אנו קוראים את המקראות

עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון

רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כלנה

אוי מי יתן לנו תמורתה

זכותה תגן עלינו

תנצב"ה

בגיל ורעדה עומדים אנו בפתח השער לדופקי בתשובה, הלא הוא ספר "שערי תשובה", ספרו האדיר של אחד משרפי מעלה, החסיד רבנו יונה גירונדי זצ"ל זי"ע שהיה מענקי הרוח בדור דעה של הרמב"ם והראב"ד זי"ע, וכתב כמה ספרים אשר כל בית ישראל נשענים עליו והולכים לאורו מאז ועד עתה, כאלף שנות דור. וכבר העידו הראשונים על הספר "שערי תשובה" אשר לא קם כמוהו מדבר ביראת ה' למשוך ליבות בני אדם לדרכי החסידות.

ומובא בספר "הח"ח חיינו ופעליו", שאמר רבנו החפץ חיים זצ"ל בשם רבנו חיים מוולאזין זצ"ל כי **"הספר שערי תשובה הוא ספר מוסר השווה לכל נפש ומתאים לכל איש יהודי בכל הזמנים ובכל התקופות עד ביאת גואל צדק בב"א"**, ומוסרים בשם רבנו עקיבא איגר זצ"ל כי "הספר שערי תשובה אינו רק ספר מוסר אלא גם ספר הלכה", שהחסיד רבנו יונה זי"ע הכניס בו הרבה כללים ופרטים בפסקי הלכה הנצרכים. וידוע כי במשך כל הדורות, גדולי הראשונים והאחרונים, וכל בית ישראל, לא פסקו מלהגות בספר הקדוש הזה, אשר הוא ספר יסוד בדרכי התשובה.

החסיד רבנו יונה זי"ע חילק את הספר לארבעה שערים עיקרים, ובכל שער פירט לסעיפים וסעיפים את כל דרכי התשובה לפרטיה, כדי שנוכל לבוא לפני השי"ת זכים ונקיים, ולקיים כראוי את הציווים הנצחיים שנצטוונו מבורא העולם באהבתו אותנו, שובו אלי ואשובה אליכם אמר ה' צבקות.

והנה באהבתו יתברך אלינו ורחמי המרובים, פתח לנו שער, והדריכנו לגשת אל הקודש לעסוק בדברי תורה, וזיכנו להפיץ ברבים מעיינות תורה ומוסר, בתפוצה נהדרת ומגוונת של חוברות מוסר ויראת השם,

ביותר משלושים אלף עותקים מכל גליון, הנלמדים מדי יום ביומו, בישיבות וחדרי תלמוד תורה, בסמינרים ובתי ספר, בבתי כנסיות ובתי מדרשות, ובעוד מקומות רבים שמתקיימים בהם שיעורי תורה, בכל מקומות מושבותיהם להגדיל תורה ולהאדירה, ברוך הוא וברוך שמו.

בחסידי השי"ת זכינו להוציא עד עתה, בארבע שנות פעילותנו, את הספר "ארחות יושר" לרבנו מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א בחלוקה ל"א חוברות, את הספר המפורסם "ארחות צדיקים" לאחד מהקדמונים מתקופת הרמב"ם ז"ל בחלוקה ל"כ חוברות, ואת הספר "מסילת ישרים" להקדוש רבנו הרמח"ל זצ"ל בחלוקה לעשר חוברות. ועתה ע"פ עצת רבנו מרן שליט"א, עומדים אנו בזה להוציא לאור ולהפיץ את הספר הקדוש "שערי תשובה" לקדוש עליון החסיד רבנו יונה גירונדי זצ"ל אשר קנה מקומו אצל כלל ישראל כספר היסוד לדרכי התשובה השלמה, וקניית דרכי ההלכה והיראה.

וכמעשינו בקודמים, חילקנו את הספר ללימוד יומי, והוספנו בעזרת השי"ת ביאורים והערות קצרות, להביא את דברי הספר הקדוש ללומדים בני זמנינו, ואנו תפילה שלא נכשל ח"ו בהבנת דברי המחבר החסיד זצ"ל זי"ע, כי באמת כוונתנו רצויה להפיץ ולהרבות תורה ומוסר בישראל, כפי הזרכתו של רבנו מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א.

ויהי נעם ה' אלקינו עלינו ומעשי ידינו כוננה עלינו, ונזכה כולנו ליום הגדול שנאמר בו, הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא, והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם, בקרוב במהרה בימינו אמן ואמן.

בברכת התורה
מערכת "ארחות יושר"

המשנה השער השלישי

﴿בבאור חמור המצות והאזהרות וחלוקי הענשים﴾

קנח. והנה עקר כל הענשים הנזכרים ¹במדרגה הזאת, מפני חלול התורה. ואמרו זכרונם לברכה (יומא פו, א. ירושלמי נדרים פ"ג ה"ט) כי עון חלול השם גדול מכל העברות, ולא יתכן להתכפר ²בתשובה ויסורין כאשר יתבאר בשער חלוקי הפפירה (לקמן שער רביעי אות ד-ו). ואמרו זכרונם לברכה (קדושין מ, א) ³אין מאריכין הפרענות לענש חלול-השם, ⁴אחד שונג ואחד

ביאורים

1. במדרגה הזאת. העשירית. 2. בתשובה ויסורין. לחוד, אלא מיתה מכפרת. [בירושלמי (יומא פ"ח ה"ז) אמרו: "אבל מי שנתחלל בו שם שמים, אין כח לא בתשובה לתלות ולא ביום הכפורים לכפר ולא ביסורין למרק, אלא תשובה ויום הכיפורים מכפרין שלישי והייסורין מכפרין שלישי, והמיתה ממרקת בייסורין". ומבואר שצריך את כל סוגי הכפרה, ראה במנחת חינוך (מצוה שסד) שדן בכל זה]. 3. אין מאריכין הפורענות. אין הקב"ה ממתין ומעכב את הפורענות מלבוא עליו אולי יעשה תשובה, אלא ממחר להפריע ממנו. [רש"י פירש כי אין ממתנים מלהענישו עד שיעשה עבירה נוספת של חילול השם. אמנם 'הערוך' מפרש, שאין ממתנין לו עד שיעשה זכות כנגד עון זה, אלא נפרעים ממנו לאלתר]. 4. אחד שונג ואחד מזיד. בין אם חילל את ה' במזיד ובין אם חילל בשונג נפרעים מהם מיד. [אך ודאי שאין עונשם שווה, כי יתעלה צדקו מלהשוות המזיד והשונג בדבר מן הדברים (רמב"ם, פיהמ"ש אבות ד, ד)].

סדר הלימוד היומי

שבוע א' יום א' א' באלול - יום ה' ה' באלול..... (פ' שופטים)
שבוע ב' יום א' ח' באלול - יום ה' י"ב באלול..... (פ' כי תצא)
שבוע ג' יום א' ט"ו באלול - יום ה' כ"ט באלול..... (פ' כי תבוא)
שבוע ד' יום א' כ"ב באלול - יום ה' כ"ו באלול..... (פ' נצבים)
שבוע ה' יום ד' ג' בתשרי - יום ה' ד' בתשרי..... (פ' וילך)
שבוע ו' יום א' וב' ז' וח' בתשרי ויום ה' י"א בתשרי.. (פ' האזינו)
שבוע ז' יום א' ג' בתשרי - יום ה' כ"ה בתשרי... (חג הסוכות)
שבוע ח' יום א' כ"ג בתשרי - יום ה' כ"ה בתשרי... (פ' בראשית)
שבוע ט' יום א' כ"ח בתשרי - יום ה' ב' בחשוון..... (פ' נח)

לתשומת לב!

חוברת זו מחולקת לתשעה שבועות, הנפרסים על פני החודשים אלול ותשרי.
 החוברת הבאה תצא בעז"ה לה' בחשוון.

לתועלת הלומדים

החוברות מסדרת "ארחות המוסר" מחולקות לקטעי לימוד יומיים, הנפרסים על פני כחודש - חמישה ימים בשבוע למשך ארבעה שבועות.

(חוברות אלו נלמדות בשיעורי הגמרא הנמסרים בימי ראשון - חמישי ועל כן חולק החומר בהתאם.)

החומר המוקדש לכל יום מותאם ללימוד יומי הנמשך כעשר דקות.

תחילת כל קטע של לימוד יומי מסומנת באמצעות מילה צבועה. כשיום הלימוד מצויין בסימניה הקיימת באותו עמוד.

שַׁעֲרֵי

שַׁעַר שְׁלִישִׁי

תְּשׁוּבָה

עֵינִינִים

שַׁעֲרֵי

שַׁעַר שְׁלִישִׁי

תְּשׁוּבָה

מִזִּיד. וְעַתָּה עֲמֹד וְהִתְבּוֹנֵן גְּדֹל
חֵיבֻבְנוּ לְקֹדֶשׁ אֶת-הַשֵּׁם, כִּי עָקַר מֶה
שֶׁקִּדְּשָׁנוּ הַשֵּׁם וְיִתְבַּרַךְ בְּתוֹרָתוֹ
וּבְמִצְוֹתָיו וְהִבְדִּילָנוּ לְהִיּוֹת לוֹ, כְּדִי
לְקַדְּשׁוֹ וּלְיִרְאָה מִמֶּנּוּ, כִּי ^(א)רְאוּי
שִׁיחִיו מִקְדִּישָׁיו קְדוּשִׁים, ⁵בְּשִׁשָּׁם
⁶הַכֹּהֲלִים שְׁעוֹבְדִים בָּהֶם לִפְנֵי הַשֵּׁם
יִתְבַּרַךְ צְרִיכִים לְהִיּוֹת קֹדֶשׁ, כְּמוֹ

א. ראוי שיהיו מקדישיו קדושים. אמר הגה"צ רבי יחזקאל לוינשטיין זצ"ל (קובץ שיחות, תצוה תשי"ט): בדברים אלו מתגלה לנו סוד בענין נתינת תורה ומצוות לישראל, שמטרת נתינת התורה היא כאמצעי כדי לקדש את ישראל, וחיידוש יותר גדול הוא שכל ענין קדושת ישראל היא בשבילו יתברך שיהיו מקדישיו קדושים. אדם שמהותו חולין אינו יכול לקדש את ה', ולכן מקדש הקב"ה את האדם ע"י התורה והמצוות שנתן לו, כדי שיווצר קידוש שמו יתברך. ודבר זה, מלבד החידוש שבו (שמטרת נתינת התורה והמצוות לישראל אינו לצורך עצמם אלא לצורך קידוש שמו יתברך ע"י כלים ראויים וקדושים) גם כן אינו מובן כלל, וכי מה צורך לבורא בקידוש שמו? "ואם צדקת מה תתן לו?" (איוב לה, ז), ועצם המושג שהקב"ה צריך משהו מהנבראים שברא, אינו נתפס בהבנתו. אולם רבינו יונה כותב דברים ברורים, כי עיקר מה שקדשנו השי"ת בתורתו ובמצוותיו - כדי לקדשו וליראה ממנו. ובמקום אחר (אור יחזקאל, יראה ומוסר עמ' קכ) הוסיף: הרי לנו שכל מה שדרוש ונצרך לכלי הקודש במשכן נדרש אף מאתנו, כי האדם הוא בבחינת כלי הקודש. מעתה היאך נעלה על דעתנו שנוכל להקרא עבדי ה' וחטאים בידינו, הלא חזינן בלויים משרתי ה' שנדרשו להיות זכאים ונקיים ללא פגמימה דקה מן הדקה, ואף אנו משרתי ה' וכלי הקודש והוצרכנו להיות קדושים ונקיים ללא חטא ועוון.

ביאורים

5. בששם. באשר גם. 6. הכלים שעובדים בהם. נשמותיהם וגופיהם של בני

שֶׁנֶאֱמַר (ויקרא כב, לב) "וְלֹא תִחַלְלֻהוּ אֶת-שֵׁם קְדוֹשִׁי וְנִקְדַּשְׁתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי יְיָ מִקְדָּשְׁכֶם". שִׁים לְבָד
לְהִבִּין כִּי הַעֲנִין שֶׁאִמְרָנוּ מִפְּרֹשׁ בְּמִקְרָא הַזֶּה. וְנֶאֱמַר
(תהלים קיא, ט) "צִוָּה לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ קְדוֹשׁ וְנוֹרָא שְׁמוֹ".
פְּרוּשׁ, בְּעֶבֶר כִּי קְדוֹשׁ וְנוֹרָא שְׁמוֹ, צִוָּה לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ
וְקִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו לְקַדְּשׁוֹ וּלְיִרְאָה מִמֶּנּוּ, עַל כֵּן כְּתוּב
אַחֲרָיו (שם שם, י) "רִאשִׁית חֲכָמָה יִרְאֵת יְיָ". וְעַל יְדֵי
קִדְּשֵׁת הַמִּצְוֹת ⁸נִחְשָׁב בְּהַקְדִּישָׁנוּ אֶת הַשֵּׁם וְיִתְבַּרַךְ עִם
הַקְדוּשִׁים הָעֲלִיּוֹנִים שֶׁמִּקְדִּישִׁים וּמַעֲרִיצִים אוֹתוֹ, כְּמוֹ
שֶׁנֶאֱמַר (שם פט, ח) "אֵל נִעְרִץ ⁹כְּסוּד-קְדוּשִׁים רַבָּה" וְגו'.

קִנְט. עוֹד יֵשׁ ¹¹כְּתוּת שְׁאִין לְהֵן חֶלֶק לְעוֹלָם הַבָּא,
וְהֵן - כֵּת אוֹיְבֵי הַשֵּׁם וְיִתְבַּרַךְ, וְכֵת ¹³הַמְּחַבְּלִים
כְּרֵם הַשֵּׁם, וְכֵת ¹⁴הַנּוֹתֵנִים חֲתִיתָם בְּאַרְץ חַיִּים. וְהֵנָּה

ביאורים

ישראל שבהם עובדים את הקב"ה ולכך נבראו. 7. ראשית חכמה יראת ה'. תכלית התורה להגיע ליראת שמים. 8. נחשב... עם הקדושים העליונים. נהיה נחשבים כמו המלאכים. 9. נערץ. מקדש. 10. כסוד קדושים רבה. בסוד רב של מלאכים (רש"י). 11. כותר. קבוצות אנשים. 12. שאין להן חלק לעולם הבא. אף שמקיימים תורה ומצוות, כמו שמבאר רבינו בסמוך. 13. המחבלים. המשחיתים. 14. הנותנים חתיתם בארץ חיים. המטילים מוראם על הבריות בעודם חיים (עפ"י רד"ק יחזקאל לב, כג).

אֲנַחְנוּ ¹⁵ מְצִיעִים עֲנָנִים וְהָרָאִיתָ עַל
עֲנָנָם. מִפְּרֹשׁ בַּתּוֹרָה כִּי בַת אוֹיְבִי
הָשֵׁם יֵאבְדוּ מִן הָעוֹלָם הַבָּא, שְׁנֵאמַר
(דברים ז, י) "וּמִשְׁלֵם לְשִׁנְאָיו ¹⁶ אֶל-
פָּנָיו ¹⁷ לְהֵאבִידוֹ" ¹⁸ לֹא יֵאָחֵר לְשִׁנְאָו
אֶל-פָּנָיו יִשְׁלֵם-לוֹ". פְּרוּשׁ, ⁽²⁾ מִשְׁלֵם
לְשִׁנְאָיו שְׂכַר הַמְצוֹת שֶׁהֵם עוֹשִׂים

ב. משלם לשונאיו
שכר המצוות שהם
עושים בעולם הזה.
ידועה הקושיא,
איך משלמים שכר
לרשעים בעד
מעשיהם הטובים
בעולם הזה, והרי
אמרו "שכר מצוה
בהאי עלמא ליכא"
(קידושין לט:), והיינו
שאין בכל חלל העולם

הזה כדי לשלם שכר מצוה אחת, וא"כ איך ובמה משתלם להם שכר מצוותם?
ומזה אנו למדים יסוד מבהיל, שעקר השכר המגיע לאדם עבור קיום מצוה
אינו יותר ממה שהאדם עצמו מעריך ומחשיב את המצוה. וכענין זה מצינו
בעשוי שמכר את בכורתו בלחם ונזיד עדשים, והרי ברור הדבר שכל הון
דעלמא הוא כאין וכאפס לעומת ערך הבכורה, וא"כ איך נתקיים המקח,
והרי בהונאה יתר משתות בטל המקח (ב"מ נ:)? והתשובה לזה היא, כי
מאחר שעשוי הוא הבעלים על הבכורה, הרי שוויה הוא כפי ערכה אצלו,
וכיון שלא העריכה ביותר מכך, וכמו שנאמר (בראשית כה, לד): "ויבז עשוי
את הבכורה", הרי היא באמת שוה רק בערך זה, ולא היתה בזה שום אונאה,
כי ערך דבר רוחני הוא כפי מה שהוא שוה בעיני בעליו, [ואם בן תורה
סוגר את הגמרא בגלל ריוח של כמה זהובים, הרי הוא מראה בזה שתורתו
אינה שוה כאותו ריוח ח"ו]. ועל כן יתכן בהחלט לשלם לרשעים שכרם
בעולם הזה, שהוא הערך שמעריכים הם עצמם את המצוות ('שיחות מוסר'
להגר"ח שמואלביץ צ"ל, מאמר צד).

ביאורים

15. מְצִיעִים עֲנָנִים. עורכים ומבארים את מהותם ותוכנם. 16. אֶל פָּנָיו.
בחייו. 17. לְהֵאבִידוֹ. מן העולם הבא. 18. לֹא יֵאָחֵר לְשִׁנְאָו. בתשלום שכר
המצוות כמו שמאחר בתשלום השכר לצדיקים.

בְּעוֹלָם הַזֶּה ¹⁹ לְהֵאבִידֶם מִן הָעוֹלָם הַבָּא. וְתִרְגְּמוּ, וּמִשְׁלֵם לְשִׁנְאָו ²⁰ טָכֵן דְּאֵינִין עֲבָדִין קְדְמוּהִי בַּחֲיִיהוֹן
לְאוֹבְדֵיהוֹן. ²¹ וְאָמַר דְּוָד עָלָיו הַשְּׁלוֹם (תהלים לו, ב)
"²² כִּי רִשְׁעִים יֵאבְדוּ וְאֹיְבֵי יְיָ כִּיקָר כָּרִים פָּלוּ בְּעֵשֶׂן
כָּלוּ". הַזְכִּיר עַל הָרִשְׁעִים ²³ לְשׁוֹן אֲבֹדָה, כִּי יֹאמַר עַל
הַצֶּעַר וְהַגְּלוּת, בְּעֵנִין שְׁנֵאמַר (ישעיה כו, יג) "²⁴ הָאֲבָדִים
בְּאֶרֶץ אֲשׁוּר", (ירמיה נ, ו) "צֹאן אֲבֹדוֹת הָיוּ עִמִּי",
(תהלים קיט, קעו) "²⁵ תַּעֲיִתִי כֶּשֶׁה אֲבֹד", ²⁶ וְיֹאמַר עַל
הַמָּוֶת, בְּעֵנִין שְׁנֵאמַר (שם שם, צב) "²⁷ אֲזִ אֲבֹדְתִי בְּעֵנִי",
(אסתר ח, ו) "בְּאֲבֹדֶן מוֹלְדֹתִי", (ויקרא כג, ל) "וְהֵאבֹדְתִי
אֶת-הַנֶּפֶשׁ הַהוּא", ²⁸ עֲנִינוּ - הַפֶּרֶת מִן הָעוֹלָם הַזֶּה,

ביאורים

19. להאבידם מן העולם הבא. שלא יזכו לחיי העולם הבא אחר שכבר קבלו
כל שכרם בעוה"ז. 20. טָכֵן דְּאֵינִין עֲבָדִין קְדְמוּהִי בַּחֲיִיהוֹן. הטובות שהמה
עושים לפניו בחייהם. 21. וְאָמַר דְּוָד. חילק בין רשעים לאויבי ה'. 22. כִּי
רִשְׁעִים וְגו'. לדברי רבינו כוונת הכתוב הוא, "כי רשעים יאבדו" - הרשעים
רק יאבדו אבל לא יָקְלוּ לַנֶּחֱצָה, "ואויבי ה'" - אבל אויבי ה', "כִּיקָר כָּרִים" -
כחלבי הכשבים ושמנם, "כלו בעשן" - שהוא ניתך באש וכלה בעשן, "כלו"
- כך יָקְלוּ אויבי ה', כי תכלה נפשם ותאבד מן העולם הבא (זה השער).
23. לְשׁוֹן אֲבִידָה. הכולל בתוכו גם צער וגלות וגם מות, והיינו עונש על
זמן מוגבל, כמו שמוכיח והולך. 24. הָאֲבָדִים בְּאֶרֶץ אֲשׁוּר. עשרת השבטים
הגולים ע"י סנחריב מלך אשור. 25. תַּעֲיִתִי כֶּשֶׁה אֲבֹד. מן העדר, שהרי
גלה ממקומו. 26. וְיֹאמַר עַל הַמָּוֶת. ג"כ לשון אבידה. 27. אֲזִ אֲבֹדְתִי בְּעֵנִי,
באבדן מולדתי. שניהם נאמרו על המיתה. 28. עֲנִינוּ. משמעו: משהעונות.

שערי

שער שלישי

תשובה

²⁹ כִּי הִרְשָׁעִים יַעֲנִשׁוּ בְּצִרוֹת וַיִּפְּוּרִין ³⁰ אוּ בְּמֹת, וְכֵן יַעֲנִשׁוּ בְּמִשְׁפָּט עַל מַעֲשֵׂיהֶם בְּעוֹלָם הַבָּא ³¹ לִקְיָן וְזָמֵן. אֲבָל אוֹיְבֵי הַשֵּׁם הַמְּשִׁילִי ³² לְחֵלְבִי הַכְּשָׁבִים וְשִׁמְנֵם שְׁחֹא נִתָּן בָּאֵשׁ ³³ וְכָלָה בְּעֵשֶׂן, וְלֹא הַמְּשִׁילִם לְבָשָׂר הַכָּרִים, כִּי יַעֲשֶׂה נִחְלֵת וַיִּשְׁאַר הָאֵפֶר, עַל כֵּן אָמַר כָּלֹו בְּעֵשֶׂן כָּלֹו, כֹּאֲשֶׁר חֲלָבִי הַכָּרִים כָּלִים בְּעֵשֶׂן, כִּךְ יָכֹלוּ אוֹיְבֵי הַשֵּׁם, כִּי תִכְלָה נִפְשָׁם וְתֵאבֹד מִן הָעוֹלָם הַבָּא. ³⁴ וְנֶאֱמַר (שמות כ, ה) "פֶּקֶד עוֹן אָבֹת עַל-בְּנִים עַל-שְׁלִשִׁים וְעַל-רַבְעִים לְשֹׁנָאִי", פִּירוּשׁ לְשֹׁנָאִי - ³⁵ כֹּאֲשֶׁר הָאָבֹת שֹׁנָאִי, ³⁶ כִּי כֵן פָּרְשׁוּ וְזָרוּנָם לְבִרְכָּה (סוטה לא, א) לְאֹהֲבֵי - כֹּאֲשֶׁר הָאָבֹת אֹהֲבֵי אֲנִי עוֹשֶׂה חֶסֶד לְזֶרַעַם לְאֵלִפִּים הָדוֹרֹת, ³⁷ וְעַל עוֹשֵׂי הַמִּצְוָה נֶאֱמַר (דברים ז, ט) "וְלִשְׁמֶרִי מִצְוֹתִי לְאֵלֶיךָ

ביאורים

29. כי הרשעים יענשו וכו'. זהו פירוש הכתוב 'כי רשעים יאבדו' שהזכיר לעיל. 30. או במות. לפני זמנם. 31. לקין וזמן. לזמן מוגבל, ואחר כך יזכו לעולם הבא. 32. לחלבי הכבשים ושמןם. כמו שאמר "כיקר כרים", כחלק היקר והטוב שבכבשים. 33. וכלה בעשן. ולא נשאר ממנו זכר. 34. ונאמר פוקד וכו'. הוא עוד ענין חמור שנמצא בכת שונאי ה'. 35. כאשר האבות שונאי. רבינו מפרש זאת על האבות, בשונה מכל המפרשים שפירשו "לשונאי" - אם הבנים שונאי כמוכא במסכת סנהדרין (זז:) "כשאוחזין מעשי אבותיהן בידיהן". 36. כי כן פירשו וכו'. כלומר, כמו ש"לאוהבי" מתייחס אל האבות כך "לשונאי" מתייחס על האבות. 37. ועל עושי המצוה וכו'. רבינו מוכיח מכאן ש"נוצר חסד לאלפים לאוהבי ולשומרי מצוותי"

עיונים

שערי

שער שלישי

תשובה

דוֹר". וְהִנֵּה אַחֵר אֲשֶׁר אָמַר פֶּקֶד עוֹן אָבֹת - ³⁸ חֲזוֹר וְאָמַר לְשֹׁנָאִי, כִּי יֵשׁ מִן הָעוֹנוֹת שִׁיחִיָּה גְמוּלָם עַל הַחֹמֶטָא לְבָדֹו וְלֹא עַל זֶרַעֹו, אֲבָל שֹׁנָאִי הַשֵּׁם עוֹנָם נִפְקֵד עַל בְּנִים עַל שְׁלִשִׁים וְעַל רַבְעִים.

קכ. וְעִנִּין שֹׁנָאִי הַשֵּׁם נִמְצָא לְפַעֲמִים גַּם בְּאֲנָשִׁים שֶׁהֵם עוֹשִׂים הַמִּצְוֹת ³⁹ וְנִזְהָרִים מִכָּל עֲבֵרָה בְּמַעֲשֶׂה וּבְלִשׁוֹן, אִם נִפְשָׁם ⁴⁰ רָעָה ^(א) וּבִקְרֵב לָכֵם יִקְשֶׁה לָּהֶם

ג. ובקרב לכם יקשה להם כאשר חבירהם עוסקים בתורה. איתא במדרש (קה"ר פ"א, ו): "ב אלף זוגות תלמידים היו לר"ע וכולם מתו בין פסח לעצרת, עד שלקח ז' תלמידים חדשים ואמר להם הראשונים לא מתו אלא מפני שהיתה עיניהם צרה בתורה זה לזה, אתם לא תהיו כן, מיד מלאו כל הארץ תורה". ויש לעיין, דבמסכת יבמות (סב: בלישנא אחרינא) מבואר טעם אחר למיתתם, מפני שלא נהגו כבוד זה

בזה, ולא מפני שהיתה עיניהם צרה בתורה זה לזה?

וביאור הדבר נראה, שבאמת טעם אחד הוא, אלא שירד ר"ע לעומקם

ביאורים

מתייחס אל האבות, שאם הם אוהבי ושומרי מצוותי אני נוצר חסד לזרעם, שהרי נאמר "[שומר הברית והחסד לאוהביו] ולשומרי מצוותיו לאלף דור", וא"כ גם "לשונאי" מתייחס אל האבות וכו". 38. חזר ואמר לשונאי. שרק לשונאי ה' הוא פוקד עונם על בניהם וצאצאיהם ולא על שאר עבירות, כמו שמפרש והולך. 39. ונזהרים מכל עבירה במעשה ובלשון. הם יראים מהעונשים אשר לעבירות ולכך אינם חוטאים, אמנם כל עבודתם היא חיצונית (הרוצה בתשובה). 40. רעה. צרה ומצטערת.

שערי

שער שלישי

תשובה

עיונים

עיונים

שערי

שער שלישי

תשובה

⁴¹כַּאֲשֶׁר חֲבֵרִיהֶם עֹסְקִים בַּתּוֹרָה, וַיֵּרַע בְּעֵינֵיהֶם בְּהִוֹת בְּנֵי-אָדָם עֹבְדִים אֶת הַשֵּׁם וַיִּרְאִים מִלִּפְנֵיו, כַּאֲשֶׁר תֹּאמַר עַל הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא יִחְפוֹץ שְׂיַכְכְּדוּ בְנֵי-אָדָם אֶת הַמֶּלֶךְ וַיִּשְׁעַבְדוּהוּ, כִּי הוּא שׁוֹנֵא אֶת הַמֶּלֶךְ, כָּל-שָׁכֵן אִם הוֹצִיאוּ מִחֻשְׁבָּתָם הִרְעָה אֶל הַפֶּעַל, שֶׁהֵם ⁴²מֵנִיָּאִים אֶת לֵב בְּנֵי-אָדָם מֵעַסֵּק הַתּוֹרָה וּמִן הַמַּעֲוֹת, כִּי הֵם ⁴³שׁוֹנֵאֵי הַשֵּׁם. וְכֵן הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר עֵינֵם צָרָה ⁴⁴בְּכַבּוֹד תַּלְמִידֵי-חֻכְמִים הַיִּשְׂרָאִים וְהַעֲדִיקִים, וְשׁוֹנֵאִים ⁴⁵עֲטַרְת תִּפְאָרְתָם, אוֹ יֵרַע לְכַבֵּם

ביאורים

41. כאשר חבריהם עוסקים בתורה. שהיא "קנאת סופרים" לצד הרע, שרועה שגם חבירו לא ילמד 'מכתב מאליו' ח"ה עמ' 86. 42. מניאים. מונעים (כמו 'ואם הניא אביה אותה' - במדבר ל. ו. וכן 'ולמה תניאון' - במדבר לב. ז). 43. שונאי השם. להבדיל מאוהבי ה' אשר כל תשוקתם שיתרבה כבוד ה' בעולם בין על ידם ובין ע"י אחרים. 44. ככבוד תלמידי חכמים. בכבוד הניתן לתלמידי חכמים. [מפני שכבודם של ת"ח ממעט כבוד אותם אנשים בעיניהם (מכתב מאליו, שם)] 45. עטרת תפארתם. גדולתם. 46.

ד. המסורות. כתב החפץ חיים (בסוף ספרו 'שם עולם'): כמה גדלה חטאת האדם מי שהולך ומלשין על ישראל לפני עו"ג ועווננו גדול מנשוא, ודינו שוה לאפיקורס והכופרים בתורה ובתחית

⁴⁶אִם עֲדִיהֶם תֹּאמַר וּבָאָה מִמְּשַׁלֵּת הַדּוֹר, ⁴⁷וְכֵן כְּתוּב (שְׁמוּאֵל-א ח, ז) "כִּי לֹא אֶתֶד מָאֲסוּ כִּי-אֶתִי מָאֲסוּ מִמֶּלֶךְ עֲלֵיהֶם". וְכָל-שָׁכֵן אִם ⁴⁸יִבְקֶשׁוּ כְבוֹדָם לְכַלְמָה אוֹ יִשְׁפִּילוּ הֶדְרָם. וְכֵן אִם יֵאָהֲבוּ כְבוֹד הַרְשָׁעִים ⁴⁹וּמִשְׁלֵם עַל עֶפֶר, ⁵⁰כִּי אֱלֹהִים בֹּאֲמַת שׁוֹנֵאֵי הַשֵּׁם, וְאִין רְצוֹנָם ⁵¹בְּקִיּוֹם עֲבוֹדָתוֹ, וְלֹא יִחְפְּצוּ ⁵²בְּהִדְרַת-קֹדֶשׁ יִרְאָתוֹ ⁵³וְאֲשֶׁר יִרְבוֹן מְאֹד עֲבָדָיו וַיִּרְאִיו.

קסא. וְכֵן כֵּת ⁵⁴הַמַּחְבְּלִים בְּרֵם הַשֵּׁם בְּמוֹ ⁽⁵⁵⁾הַמַּסְוֹרוֹת

ביאורים

אם עדיהם תאמר ובאה ממשלת הדור. (מלשון הכתוב מיכה ד, ח). כלומר, אם תגיע אליהם ממשלת הדור, שיהיו מושלי הדור. 47. וכן כתוב. כאשר ישראל מאסו בשמואל ושאלו להם מלך. 48. יבקשו כבודם לכלימה. (עפ"י תהלים ד, ג). כלומר, יחפשו לבזות את כבודם. 49. ומשלם על עפר. (עפ"י איוב מא, כה. וברש"י שם: "שאין בריה מושלת עליו"). כלומר, ומעונינים בשלטונם של הרשעים. 50. כי אלה באמת שונאי השם. הלא כתוב "אוהבי ה' שנאו רע" (פתח השער). 51. בקיום עבודתו. שתתקיים עבודת ה'. 52. בהדרת קודש יראתו. מלשון הכתוב בתהלים (כט, ב. צו, ט). כלומר, אינם חפצים שיהיה הדר וכבוד ליראת ה'. 53. ואשר ירבון. ואינם חפצים שיתרבו עבדי ה' ויראיו. 54. המחבלים כרם השם. המזיקים לעם ישראל הנקראים 'כרם השם'. 55. המסורות. המלשינים שמוסרים ממון ישראל בידי הגוים. [הגמרא (ב"ק קיז). דורשת מן המקרא שהמוסר ממון של ישראל ביד הגוים

שערי

שער שלישי

תשובה

עיונים

שערי

שער שלישי

תשובה

וּמַחֲטִיאֵי הָרָבִים, ⁵⁶הִנֵּה הֵם שׁוֹנְאֵי
הַשֶּׁם, כֹּאֲשֶׁר תֹּאמַר כִּי הָאֲנָשִׁים
הַמְשַׁחֲתִים עָרֵי הַמֶּלֶךְ אוֹ כְּרָמֵי
וּפְרָדְסָיו, כִּי הֵם שׁוֹנְאֵי הַמֶּלֶךְ.
וְנֹאמַר (ישעיה ה, ז) ⁵⁷"כִּי כֹרֶם יִי
צִבְאוֹת בֵּית יִשְׂרָאֵל וְאִישׁ יְהוּדָה
⁵⁸נִסְעָ שְׂעִשְׂעִי". וְנֹאמַר (תהלים פג,

המתים שגיהנם כלה
והם אינם כלים, כמו
ששנינו ב"ר"ה (יז).
וכתבו המקובלים
שעונשו עבור זה
שיבוא (בגלגול)
בכלב נובח, וכעין זה
שמעתי בשם הגר"א
זללה"ה וכך היה
המעשה, שהגר"א
קיבל על עצמו ענין

גלות ונודמן ששכר בדרך עגלה אצל עגלון אחד ישראל, והסוס בהליכתו
בדרך נודמן שסר מן הדרך והלך על ערוגות ההולכות בצדו והערוגות היה
של עכו"ם, ונסתכל העכו"ם מרחוק, ורץ להעגלה להכות להגר"א היושב
בתוכה, והיה ברצון הגר"א לענות לו: אני אינני פושע בזה, העגלון חייב
בזה שלא שמר בהמתו כראוי, ונתחזק ולא ענה אותו דבר, ואמר הגר"א
אח"כ שאלו ענהו דבר זה היה נכנס על ידי זה בכלל מלשין [כי באמת גם
העגלון הוא פטור מן הדין כידוע, ואף אם היה חייב, איננו חייב רק ממון
עבור ההיזק ולא הכאות, ונמצא שמגרה לעכו"ם על חבירו ישראל במה
שאיננו חייב מן הדין] והיה מוכרח אח"כ לבוא עבור זה בכלב נובח ולא
היה מועיל לו להצילו מזה לא תורתו ולא מצוותיו [כל זה סיפר לי הגאון
הצדיק מהר"ר יהושע ז"ל בעהמ"ח ס' "חוסן יהושע" ו"מעוז הדת" ששמע
כ"ז מפי הגאון האמיתי מהר"ר דוד טעביל ז"ל אב"ד דמינסק ששמע ד"ז
מרבוב מאור הגולה מהר"ח זללה"ה תלמיד מובהק של הגר"א זללה"ה] מכל
זה ידע האדם איך להזהר מענינים כאלו כל ימיו. עכלה"ק.

ביאורים

דינו כמוסר להם את גופו להריגה]. ⁵⁶הנה הם שונאי ה'. ונכללים בכתוב
"ומשלם לשונאיו אל פניו להאבדו". ⁵⁷כי כרם ה' צבאות בית ישראל.
לכרם הזה אתם משולים בית ישראל (רש"י). ⁵⁸נמע שששעיו. הנטיעה
שהוא משעשע ומשמח בו (מצודת דוד).

ו) "על-עמך ⁵⁹יערימו סוד ויתעצו על ⁶⁰צפוניך".
וְנֹאמַר (שם שם, ז) "כִּי נִוְעָצוּ לָב יַחְדָּו ⁶¹עֲלֶיךָ בְּרִית
יִכְרְתוּ". וְנֹאמַר (שם ב, ב) ⁶²"וְרוֹזְנִים ⁶³נוֹסְדוּ-יָחַד ⁶⁴עַל יְיָ
וְעַל-מְשִׁיחוֹ". עַל כֵּן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ וְכָרוֹנָם לְבָרְכָה (ראש
השנה יז, א) כִּי הַמְסוּרוֹת וְשִׁחְטָאוֹ וְהַחֲטִיאוֹ אֶת הָרָבִים,
יִוָּרְדִים לְגִיהֶנֶם וְנִדְוָנִים שָׁם ⁶⁵לְדוּרֵי-דוּרוֹת.

קסב. וְכַת ⁶⁶הַנוֹתְנִים חַתִּיתָם בְּאֶרֶץ חַיִּים דָּבָר עֲלֵיהֶם
יִחְזַקְאֵל עֲלֵיוֹ הַשְּׁלוֹם (יחזקאל לב, כד-כו) "אֲשֶׁר
נָתַנוּ חַתִּיתָם בְּאֶרֶץ חַיִּים וְגו', ⁶⁷וְתִהְיֶה עֲוֹנוֹתָם עַל-
עֲצֻמוֹתָם". לְמַדְנוּ מִזֶּה כִּי לֹא יִכְפֹּר עֲלֵיהֶם הַמֶּנֶּה, אֲכַן
עַד עוֹלָם עֲוֹנוֹתָם עַל עֲצֻמוֹתָם. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ וְכָרוֹנָם

ביאורים

⁵⁹יערימו סוד. יקחו עצה וסוד - גוי עם גוי - בערמה לבא עלינו (רד"ק).
⁶⁰צפוניך. ישראל שהם צפונים בסתרך (שם). ⁶¹עליך ברית יכרותי.
ברית זו אינה אלא עליך, להשכיח את שמך, שאין אתה קרוי אלהים אלא
לנו - "אלהי ישראל", ומאחר שלא יזכר שם ישראל - אף שמך הגדול אינו
נוכר. כך מצאתי (רש"י). ⁶²ורוזנים. שרים. ⁶³נוסדו. לשון סוד. ⁶⁴על
ה' ועל משיחו. שכאשר מתייצבים כנגד משיחו כאילו מתייצבים כנגד ה'.
⁶⁵לדורי דורות. לנצח נצחים. ⁶⁶הנותנים חתיתם בארץ חיים. המטילים
מוראם על הבריות בעודם חיים (עפ"י רד"ק יחזקאל לב, כג). ⁶⁷ותיה
עונותם על עצמותם. שלא יתכפר להם על ידי כלות בשרם כי עוד ישאר
עוונם על עצמותיהם הנשארים אחרי כלות הבשר (מלבי"ם).

שערי

שער שלישי

תשובה

לְבָרְכָהּ (ר"ה יז, א) ⁶⁸הַמִּינִים וְהַמְשֻׁמְדִים ⁶⁹וְהַאֲפִיקֻרְסִים וְהַמְסֻדֹּת, ⁷⁰וְשִׁכְּפֻרוּ בַתּוֹרָה ⁷¹וְשִׁכְּפֻרוּ בַתְּחִית הַמֵּתִים, ⁷²וְשִׁפְּרֻשׁוּ מִדְּרָכֵי צָבוּר, וְשִׁנְתֻּנּוּ הַתִּיתָם בְּאַרְצֵי חַיִּים כְּגֹן ⁷³הַפְּרָנְסִים הַמְטִילִים אִימָה יִתְרָה עַל הַצָּבוּר ⁷⁴שְׁלֹא לְשֵׁם-שָׁמַיִם, וְשִׁחְטָאוּ ⁷⁵וְהַחֲטִיאוּ אֶת הָרָבִים כְּגֹן ⁷⁶יִרְבְּעֵם כֵּן-נִבְטָ וְחִבְרִיו, יִזְרְדִים לְגִיהֶנָּם וְנִדְוֹנִים בְּהַ לְדוּרֵי-דוּרוֹת, שְׁנֵאמַר (ישעיה כו, כד) "וַיֵּצְאוּ וַיֵּרְאוּ בְּפִגְרֵי הָאֲנָשִׁים הַפְּשָׁעִים בִּי כִי תוֹלַעְתָּם לֹא תָמוּת ⁷⁸וְאֲשֶׁם לֹא תִכְבֶּה".

ביאורים

68. המינים. האנשים המסלפים את התורה להפוך דברי אלוקים חיים לרעה, כגון הצדוקים וכתות אחרות כמותם (רש"י, וראה רמב"ם הלכ' תשובה ג, ח-ז).
69. והאפיקורסים. ענינם ביאר רבינו לעיל אות קנה-קנז. 70. ושכפירו בתורה. ואלו האומרים שאין תורה מן השמים (רש"י). 71. ושכפירו בתחית המתים. דעת רבינו (לעיל אות קנ"ד) שיש להאמין שתחית המתים כתובה בתורה, ולא די בעצם האמונה בתחית המתים. 72. ושפירושו מדרכי צבור. שנבדלים מעדת ישראל ואינם עושים מצוות עם כלל הציבור, אלא הולכים לבדם כאילו הם מהגוים, ואף שלא עברו איסורים (רמב"ם שם שם, יא).
73. הפרנסים. המנהיגים. 74. שלא לשם שמים. אלא לניצוח ודרך גאווה. אבל לשם שמים, כגון שעושה כן להסיר את העבירות ולהשפיל את הגאים, תבא עליו ברכה (מאירי). 75. והחטיוא את הרבים. ולא דווקא כירבעם אלא גם בדבר קל, אפילו לבטל מצות עשה (רמב"ם שם, י). 76. ירבעם כן נבט. מלך ישראל, שאסר את העליה לרגל לירושלים, והתקין במקום זה שיעלו לרגל לערי ישראל השונים, ואף העמיד עגלי זהב בערים הללו. 77. תולעתם. רמה האוכלת את בשרם. 78. ואשם. אש הגיהנום אשר בה הם נידונים.

עיונים

שערי

שער שלישי

תשובה

ה. להשכיך בלבו ⁷⁹פָּנִים, הַשְׁנִים מִצַּד עֲצָמוֹ וְהַשְׁלֹשָׁה בְּאַרְצֵי-חַיִּים מִחֲמֹשֶׁה יְרוּחַם זצ"ל ממיר ('דעת תורה', שמות) הקשה בענין מצות "את ה' אלוקיך ⁸¹גַּם עוֹד בְּחַיִּים חִיתוֹ. ⁸²וְלֹא דִיו ⁸³שְׁלֹא יִשַׁח וְלֹא יִשְׁפֹּל, ⁸⁴כִּי יִשְׁתַּרְר גַּם הַשְׁתַּרְר שְׁלֹא לְשֵׁם-שָׁמַיִם. וְגַם בְּמַחְשַׁבַת הַגְּאוּהָ מִבְּלִי הַשְׁתַּרְר ⁸⁵נִפְסַד הָאָדָם, שְׁנֵאמַר (משלי מז, ה) "תוֹעֵבֶת-יִי ⁸⁶כָּל-גְּבוּהָ לֵב".

קסד. וְהַשְׁנִי, בִּי הָאָדָם חֵיב לְהִכִּין ⁸⁷מַעֲרִכִי לֵב בְּכָל עֵת, לְהַשְׁכִּין בְּלָבוֹ אִימָה וַיֵּרָאָה מִלִּפְנֵי הַשֵּׁם

ביאורים

79. פנים. סיבות, טעמים. 80. רמה ותולעה. "רימה", היינו מין תולעים המתהוות מבשר המת שנוקב (רמב"ם בפי'המ"ש אהלות ב, ב). כלומר, האדם עתיד להיות במותו רוחש תולעים בבשרו. 81. גם עוד בחיים חייתו. גם כן כשהוא עדיין חי. [במסכת תמורה (לא). אמרו: "דאיקרי אדם מחיים 'רימה', דכתיב (איוב כה, ו) 'אף כי אנוש רמה ובן אדם תולעה'"].
82. ולא דיו, לא זו בלבד. 83. שלא ישה ולא ישפל. שאינו נכנע ושפל בעיני עצמו. 84. כי ישתרר גם השתרר. אלא אף מוצא הוא מקום להתגדל על זולתו ולשלוט בו. 85. נפסד האדם. נחסר ממעלתו. 86. כל גבה לב. אף שהגאווה היא רק בלבו, ואינה באה לידי ביטוי חיצוני ומעשי. 87. מערכי לבו. לערוך ולסדר מחשבות לבו.

שַׁעֲרֵי

שַׁעַר שְׁלִישִׁי

תְּשׁוּבָה

עֵינִינִים

עֵינִינִים

שַׁעֲרֵי

שַׁעַר שְׁלִישִׁי

תְּשׁוּבָה

יִתְבָּרֵךְ. וְעַל הַרְשָׁעִים נֶאֱמַר (ירמיה ה, כד) "וְלֹא-אָמְרוּ בְּלִבָּבָם נִירָא נָא אֶת-יְיָ". וְהָאִישׁ הַנּוֹתֵן חֲתִיתוֹ בְּאֶרֶץ חַיִּים שְׁלֹא לְשֵׁם-שָׁמַיִם,⁽⁸⁷⁾ אֵין בְּלִבּוֹ אֵימָה מִלִּפְנֵי הַשֵּׁם וְרוֹצֵה לְהַטִּיל אֵימָתוֹ עַל בְּרִיּוֹתָיו,⁸⁸ וְתַחַת שְׁיֵשׁ לוֹ⁸⁹ לְעֶרְוֶה מִחֲשָׁבוֹת לְהַשְׁכִּין אֵימַת הַשֵּׁם בְּלִבּוֹ, הוּא עוֹרֵךְ אוֹתָן לְהַטִּיל אֵימַת עֲצָמוֹ עַל עַם הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ.

תִּירָא, לְכַאוּרָה אֵין אָדָם יִקְיִים בְּפוּעַל וְאֵת הַמִּצְוָה, הֲלֹא 'יִרְאָה' הִיא מִדַּת הַנִּפְשׁ וְלֹא עֲנִין שֶׁל פְּעוּלָה, וְהַמִּצְוּוֹת עֲשֵׂה שְׁבַתוֹרָה הֲלֹא הֵם עַל הַמַּעֲשִׂים וְלֹא עַל הַכּוּחוֹת? וְכֵן כָּל הַמִּצְוּוֹת הַתְּלוּיֹת בְּלִב, כְּגוֹן אֲהַבְתִּי ה' וְהִדְבַק בַּמִּדּוֹת וְכֻדוֹ, אֵין נִמְנוּ בֵּין הַתְּרִי"ג מִצְוֹת עֲשֵׂה מֵאַחֵר שֶׁאֵין קִיּוּמָם

תְּלוּי לְכַאוּרָה בְּפוּעַל הָאָדָם? וּבִיָּאֵר, כִּי וְדָאֵי שְׁקִיּוּם אֵלֶּה הַמִּצְוֹת הֵם עַל קִנְיִיתָם אוֹתָם, עַל הַהֲשַׁתְּדָּלוֹת לְקִנּוֹת הַכּוּחוֹת הַנִּפְשִׁיִּים הֵם. וְהוֹסִיף, כִּי זֶה בִּיאוּר דְּבָרֵי רַבִּינוּ כֶּאֱמַר שֶׁכֶּתֵב "כִּי חַיִּיב הָאָדָם לְהַכִּין מַעֲרָכִי לְבוֹ בְּכָל עֵת לְהַשְׁכִּין בְּלִבּוֹ אֵימָה וִירָאָה מִלִּפְנֵי הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ". וּמֵאַחֵר שֶׁכֶּתֵב סֵתֵמָא "הָאָדָם חַיִּיב" - מִן הַסֵּתֵם הוּא חַיִּיב מִדְּאוּרִיתָא. וְלִפִּי דְּבָרֵינוּ אִמְנָם כֵּן הוּא, כִּי זֶה הַמִּצְוֹת עֲשֵׂה שֶׁל "אֵת ה' אֲלוֹקֶיךָ תִּירָא" דִּהֵינּוּ עַל הַהֲשַׁתְּדָּלוֹת וְהַעֲסֵק בְּקִנְיִית הַמַּדָּה.

ו. אֵין בְּלִבּוֹ אֵימָה מִלִּפְנֵי הַשֵּׁם וְרוֹצֵה לְהַטִּיל אֵימָתוֹ עַל בְּרִיּוֹתָיו. לְעִיל (אוֹת קִס"ב) הֵבִיא רַבִּינוּ דְּבָרֵי הַגִּמְרָא (ר"ה יז). הַמַּדָּמָה אֵת הָאִישׁ הַנּוֹתֵן חֲתִיתוֹ בְּאֶרֶץ הַחַיִּים שְׁלֹא לְשֵׁם שָׁמַיִם, לְמִינִים וּלְמִשׁוּמָדִים וְאַפִּיקוֹרְסִים שֶׁאֵין לָהֶם חֵלֶק לְעוֹה"ב. וְלְכַאוּרָה מִה הַקֶּשֶׁר בֵּין כָּל אוֹתָם הַמְּנוּיִים שֶׁאֵין לָהֶם חֵלֶק לְעוֹה"ב לֹזֵה שֶׁמִּטִּיל חֲתִיתוֹ עַל הַצִּיּוּר, וּמִדּוּעַ כִּ"כ חֲמוּר הַמִּטִּיל חֲתִיתוֹ עַל הַצִּיּוּר?

בִּיאוּרִים

88. וְתַחַת. וּבִמְקוֹם. 89. לְעֶרְוֶה. לְסֹדֶר.

אוֹלָם לְדְבָרֵי רַבִּינוּ כֶּאֱמַר מִבּוּאֵר כִּי הַמִּטִּיל חֲתִיתוֹ עַל אַחֲרִים שְׁלֹא לְשֵׁם שָׁמַיִם זֶה הַיּוֹפֵךְ הִירָאָת שָׁמַיִם, שֶׁבִּמְקוֹם שִׁכִּין לְבוֹ לִיר"ש הוּא מְכִין לְבוֹ כִּיֶּצֶד לְהַפְחִיד בְּנֵי אָדָם וְלַהֲשַׁתֵּל עֲלֵיהֶם, בְּזֶה הוּא מְשַׁלֵּט בְּעוֹלָם מַלְכוּת זֶרֶה שֶׁל עֲצָמוֹ, וְכִיּוֹן שֶׁאֵין יִרְאָה בְּלִבָּבוֹ הִרְיָהּ בְּכָלִל

וְנֶאֱמַר (שְׁמוּאֵל-ב כג, ג) "מוֹשֵׁל⁹⁰ בְּאָדָם צִדִּיק⁹¹ מוֹשֵׁל יִרְאָת אֱלֹהִים". פְּרוּשׁ, רָאוּי לְהִיּוֹת מוֹשֵׁל בְּאָדָם - צִדִּיק שֶׁהוּא מוֹשֵׁל יִרְאָת אֱלֹהִים, כִּי אַחֵר שֶׁהוּא יִרְאָה אֵת הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ רָאוּי לְעֲמֹד⁹² שִׁיירָאוּ מִלִּפְנֵיו.

קִסְתָּהּ. וְהַשְׁלָשָׁה פָּנִים שֶׁהֵם מִצַּד

הַמִּינִים הַמְּכַחֲשִׁים אֵת הַשְּׁגָחַת הַבוּרָא וְנִידוֹן בְּגִיהוֹנָם לְדָרְאוֹן עוֹלָם לְדוֹרֵי דוֹרוֹת. אֵין מִדְּרָגָה אֲמִצְעִית בִּירְאָה. אוֹ שֶׁהוּא שׁוֹאֵף לִירְאָה, אוֹ ח"ו לְהִפְיֹךְ. רַבִּי אֵלִיהוּ אֲלִיעֶזֶר דְּסֹלֶר זצ"ל הֵבִיא אֵת הַתְּרִגוֹם עַל הַפְּסוּק "וַיֹּאמֶר אֵלֵיהֶם יוֹסֵף אַל תִּירְאוּ כִּי תַחַת אֲלוֹקִים אֲנִי" (בְּרַאשִׁית ג, יט), וּבִתְרִגוֹם: "אֲרִי דַחְלָא דֵּה' אֲנָא". יוֹסֵף הִשִּׁיבָם שֶׁהוּא יִרָא שָׁמַיִם. וְלְכַאוּרָה מִה קֶשֶׁר הַתְּרִגוֹם לְדְבָרֵי יוֹסֵף "תַּחַת אֲלוֹקִים אֲנִי"? וּבִיָּאֵר מִכָּאן: הַמְּכִיר שֶׁאֵינוֹ רְשׁוּת לְעֲצָמוֹ - הֵינּוּ יִרְאָה. וְזֶה מִה שֶׁאֲמַר לָהֶם יוֹסֵף: כִּיּוֹן שִׁישׁ לוֹ יִרְאָת שָׁמַיִם שֶׁהִיא הַתְּבַטְלוּת גְּמוּרָה לְשָׁמַיִם, מִמִּילָא אֵין מְקוֹם אֲצִלוֹ כָּלִל לְהַתְנַשֵּׂא עֲלֵיהֶם וְלַהֲעֲנִישָׁם, כִּי זֶה גּוֹפֵא מִה שֶׁמִּתְנַשֵּׂא זֶה מִבְּטָא שֶׁחָסֵר לוֹ בִּירְאָה ('שִׁפְתֵי חַיִּים' מִידוֹת וְעֻבּוֹדַת ה' עֲמוֹ' תְּקַמָּא-תְּקַמְבּ).

בִּיאוּרִים

90. בְּאָדָם. בִּישְׂרָאֵל שֶׁנִּקְרָאוּ אָדָם, שֶׁנֶּאֱמַר (יִחְזָקָא לֵד, לָא) "אָדָם אֲתָם" (רִש"י). 91. מוֹשֵׁל יִרְאָת אֱלֹהִים. מוֹשֵׁל וִירָא אֲלֵקִים (שם). 92. שִׁיירָאוּ מִלִּפְנֵיו. וְהִירְאָה מִמֶּנּוּ הִיא כָּלִילָה בְּמִצְוֹת יִרְאָת אֲלֵקִים, כִּמְבּוּאֵר בְּפִסְחִים (כַּב): "אֵת ה' אֲלוֹקֶיךָ תִּירָא" - לְרִבּוֹת תְּלַמִּידֵי חֲכָמִים" (מְשִׁיבַת נֶפֶשׁ). 93. וְהַשְׁלָשָׁה פָּנִים שֶׁהֵם מִצַּד הָעַם. שְׁלוֹשַׁת הַסִּיבּוֹת מִצַּד הָעַם שְׁבָגִינָם

שערי

שער שלישי

תשובה

הָעַם, הָאֶחָד, כִּי הוּא מַצְעֵר אֶת הַצִּבּוֹר בְּחַטָּאת אִמָּתוֹ, וְנֹאמַר (ויקרא כה, יז) ⁹⁴ "וְלֹא תוֹנוּ אִישׁ ⁹⁵ אֶת-עֲמִיתוֹ", והוא על עֵינֶן ⁹⁶ הַצֵּעַר בְּדַבָּרִים, ⁹⁷ כַּאֲשֶׁר בְּאָרְנוּ כָּכָר.

קסו. וְהִשְׁנִי, כִּי כִמָּה מִכְשׁוּלִים בָּאִים בְּסִפְתַּת הַטָּלַת אִמָּה, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ וְזָרְזוּם לְבָרְכָה (גיטין ו, ב) לְעוֹלָם אֵל יִטִּיל אֶדָם אִמָּה יִתְּרָה ⁹⁸ בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ, שֶׁהָרִי ⁹⁹ פִּילְגֵשׁ בְּנִבְעָה הַטִּיל עָלֶיהָ בְּעֵלָה אִמָּה יִתְּרָה וְהַפִּילָה כִּמָּה רַבָּבוֹת מִיִּשְׂרָאֵל.

קסז. וְהַשְּׁלִישִׁי, כִּי עַם-הַקְדוֹשׁ שָׁהֵם עֲבָדֵי הַשֵּׁם יִתְבָּרָךְ, אֵין לָהֶם לְהַכְנִיעַ לְבָשָׁר-וָדָם, וְאֵין מִן

ביאורים

יש עונש על מי שמטיל אימתו על הציבור. ⁹⁴ ולא תונו איש את עמיתו. באונאת דברים הכתוב מדבר" (ב"מ נח:). ⁹⁵ את עמיתו. ומכל-שכן המצער לרבים. ⁹⁶ הצער בדברים. שאומר לחבירו דברים שיש בהם להכעיסו או לצערו. ⁹⁷ כאשר בארנו כבר. לעיל אות כ"ד ואות מ"ט. ⁹⁸ בתוך ביתו. ומכל-שכן המטיל אימה יתירה על כל הציבור כי ירבו המכשולים מזה. ⁹⁹ פילגש בנבעה. בספר שופטים (פרק יט) מסופר על איש אחד מהר אפרים שהקפיד ביותר על פילגשו שסרחה עליו והיא ברחת מביתו, ולבסוף מתה על ידי שהתעללו בה בני גבעה (שם מקום) שבנחלת בנימין. בני בנימין סירבו למסור לעונש את המתעללים בה, ועקב כך נערכה מלחמה בין שאר שבטי ישראל ובין שבט בנימין, ונפלו בה רבבות.

עיונים

שערי

שער שלישי

תשובה

הָרְאוּי לְהִיּוֹת מוֹרָא בָּשָׂר-וָדָם עֲלֵיהֶם אֲלֵא ¹⁰⁰ לְשֵׁם-שָׁמַיִם, שֶׁנֹּאמַר (ויקרא כה, נח) "כִּי-לִי בְנֵי-יִשְׂרָאֵל עֲבָדִים [עֲבָדֵי הֵם]", ⁽¹⁾ וְלֹא עֲבָדִים לְעֲבָדִים. וְנֹאמַר (שמות יט, ו) "וְאֵתֶם תִּהְיוּ-לִי מִמְּלֶכֶת בְּהֵנִים וְגוֹי קְדוֹשׁ", 'גאולה' 'מ'פדיון'

בעיקרה וביסודה, שלשון 'גאולה' מצאנו לגבי שדה אחוזה שחוזרת ביובל, ככתוב "גאולה תהיה לו", והיינו שלשון 'גאולה' הוא לשון של העברת רשות בעלמא, משא"כ לשון 'פדיה' מצאנו גבי פדיון מעשר שני ופדיון הקדש, והיינו שלשון פדיה הוא חלות בחפצא, שבעצמותה נשתנה בה, שמקודם היתה 'הקדש' ועכשיו היא 'חולין'. והנה בעבדות ישנם ב' דברים: א', דין עבדות שהוא עבד בעצם אע"פ שאינו עובד, ועוד שעובד במציאות ולזה לא צריך שיהיה לו דין עבד. ביציאת מצרים הרי היו ב' הדברים: א', עצם זה שהקב"ה הוציאנו שלא נעבוד לפרעה בפועל, ועוד שביציאת מצרים נאמר 'עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים' ודרשו 'ולא עבדים לעבדים', שנאמר בזה שכלל ישראל בעצמותם נעשו לבני חורין שאינם יכולים עוד להיות עבדים בחפצא. וזהו מה שאומרים בתפילה 'ממצרים גאלתנו', הכוונה שאין אנו עובדים עוד לפרעה, שעל זה שייך לשון 'גאולה', ו'מבית עבדים פדיתנו' היינו שחל עלינו שם בני חורין, ובעצם החפצא נפדינו מדין עבד.

ולפי זה ביאר מרן הגר"ז הלוי זצ"ל (כתבי תלמידים) מה שאומרים בהגדה 'הוציאנו מעבדות לחירות ומשעבוד לגאולה', וכן מה שאומרים 'ונודה לך על גאולתנו ועל פדות נפשנו', שהם מכוונים לשני דברים הנ"ל (הגש"פ מבית לוי, הגר"ז כתבי תלמידים).

ביאורים

¹⁰⁰. לְשֵׁם שָׁמַיִם. לכוף את העם לדבר מצוה או לאפרושי מאיסורא וכדו'.

לִשְׁוֹן בְּהֵנִים, אֲדוֹנִים וְשָׂרִים. וְכַמּוֹהוּ (שְׂמוּאֵל-ב' ח, יח) "וּבְנֵי דָוִד בְּהֵנִים הָיוּ".¹⁰¹ וְכָל הָעַם נִקְרָא מִמְּלֻכָהּ, מִלְּשׁוֹן (מַלְכִּים-א יח, י) "אִם-יֵשׁ-גּוֹי וּמִמְּלֻכָהּ", (ישעיה ס, יב) "כִּי-הַגּוֹי וְהַמְּמַלְכָה". פְּרוּשׁ, אֵתָם תִּהְיוּ לִי מִמְּלֻכָה שְׂבָלָה שָׂרִים, שֶׁלֹּא יִהְיֶה עֲלֵיכֶם עַל בֶּשֶׁר-וְדָם. וְנֹאמַר (שם נא, יב) "¹⁰²מִי-אֵת וְתִירָאִי מֵאֲנוּשׁ יָמוּת", וְנֹאמַר (שם שם, ז) "¹⁰³אֵל-תִּירָאוּ חֲרַפַּת אֲנוּשׁ". וְאָמְרוּ זְכוּרָנָם לְבִרְכָה (עי' סוטה מז, ב) "¹⁰⁴מִשְׁרְבוּ ¹⁰⁵הָאוֹמְרִים לָרַע טוֹב וְלַטּוֹב רָע, ¹⁰⁶פָּרְקוּ מֵעֲלֵיהֶם עַל שָׁמַיִם ¹⁰⁷וְהַמֶּלֶךְ עֲלֵיהֶם עַל בֶּשֶׁר-וְדָם. וְאָמַר דָּוִד עָלָיו הַשְּׁלוֹם (תהלים ט, כ-כא) "קִימָה יְיָ ¹⁰⁸אֵל-יַעֲזֹר אֲנוּשׁ יִשְׁפֹּטוּ גֵוִים עַל-פָּנֶיךָ, שִׁיתָה יְיָ מוֹדָה

ביאורים

101. וְכָל הָעַם נִקְרָא מִמְּלֻכָהּ. עַם שֶׁנִּשְׁלַט ע"י מַלְכוּת. 102. מִי אֵת וְתִירָאִי מֵאֲנוּשׁ יָמוּת. בַּת צְדִיקִים כְּמוֹתָךְ מֵלֵאזּ זְכוּיֹת לְמָה תִירָאִי מֵאֲנוּשׁ אֲשֶׁר סוּפוּ לָמוּת. 103. אֵל תִּירָאוּ חֲרַפַּת אֲנוּשׁ. לֹא תִפְחָדוּ מִבְּנֵי אָדָם הַמַּחְרִפִּים אֶתְכֶם. 104. מִשְׁרְבוּ הָאוֹמְרִים וכו'. בְּמַסַּכַת סוּטָה (מז:): הַגִּירְסָה הִיא: מִשְׁרְבוּ רֹאֵי פָנִים בְּדִין, בָּטַל לֹא תִגּוּרוּ וּפִסַּק לֹא תִכִּירוּ וּפְרָקוּ עוֹל שְׁמַיִם וְנִתְּנוּ עֲלֵיהֶם עוֹל בֶּשֶׁר וְדָם... מִשְׁרְבוּ הָאוֹמְרִים לָרַע טוֹב וְלַטּוֹב רָע, רַבּוּ הוּא הוּי בְּעוֹלָם. 105. הָאוֹמְרִים לָרַע טוֹב. שֶׁמִּשְׁבַּחֲךָ אֵת הַרְשָׁעִים (רש"י). 106. פָּרְקוּ. בְּנֵי אָדָם מַחֲמַת כֶּן [אַחֲרֵי שֶׁרָאוּ הַכְּבוֹד וְהַשְׁבַּח הַנִּתֵּן לְרַשָּׁעִים]. 107. וְהַמֶּלֶךְ עֲלֵיהֶם עוֹל בֶּשֶׁר וְדָם. וְכִמוּ שֶׁאֲמָרוּ חֻכְמִים (אַבּוֹת ג, ה): "כָּל הַפּוֹרֵק מִמֶּנּוּ עוֹל תּוֹרָה נּוֹתֵנִים עָלָיו עוֹל מַלְכוּת שְׁמַיִם וְעוֹל דֶּרֶךְ אֶרֶץ" (מִפְרָשִׁים). 108. אֵל יַעֲזֹר אֲנוּשׁ. בַּל יַעֲזֹר אֲנוּשׁ וַיִּשְׁתַּרְר - אֵלֹא יִדְעוּ גּוֹיִים כִּי אֲנוּשׁ הֵם.

לָהֶם יִדְעוּ גֵוִים אֲנוּשׁ הֵמָּה סֵלָה". לְמַדְנֵנוּ מִזֶּה,¹⁰⁹ כִּי עַתָּה אֲשֶׁר יַעֲזֹר אֲנוּשׁ, אֵינוֹ מִכִּיר ¹¹⁰שֶׁהוּא אֲנוּשׁ, כִּי אֵין שְׂרָרָה רִאיוֹנָה לְאֲנוּשׁ ¹¹¹זוֹלָתִי לְשֵׁם-שָׁמַיִם.

קִסְתָּה. וְעַתָּה נִפְרַשׁ עֲנִין עֲנֵשׁ הַפּוֹרְשִׁים מִדְּרָכֵי צְבוּר, וְכִי הוּא נִכְלָל בְּעֲנֵשֵׁי הַכֶּתוּת שֶׁהִקְדַּמְנוּ. בְּהִתְאַסֵּף רֹאשֵׁי עַם וּקְהָלוֹת הַקִּדָּשׁ לְעִבּוֹד אֵת הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ, ¹¹²וּמִסְכִּימִים הַסְּכָמוֹת ¹¹³לְהַעֲמִיד לָהֶם מִצְוֹת, הִנֵּה הֵם מִקְדָּשִׁים אֵת הַשֵּׁם יִתְגַּדֵּל וַיִּתְקַדָּשׁ, שֶׁנֹּאמַר (דברים לג, ה) "¹¹⁴וַיְהִי כִישׁוּרֵן מֶלֶךְ ¹¹⁵בְּהִתְאַסֵּף רֹאשֵׁי עַם יַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל". וְנֹאמַר (תהלים מז, י) "נִדְיָכִי עֲמִים נֶאֱסָפוּ ¹¹⁶עַם אֱלֹהֵי אֲבֹרָהֶם כִּי לֹאֱלֹהִים

ביאורים

109. עַתָּה אֲשֶׁר יַעֲזֹר אֲנוּשׁ. בְּזִמְנָה שֶׁהָאָדָם מַעֲזִיז פָּנָיו לְהִשְׁתַּרְר. 110. שֶׁהוּא אֲנוּשׁ. שֶׁהוּא בֶּשֶׁר וְדָם הַמַּחְזִיב בְּכַנְיָעָה לְפָנָיו רִיבוּנוּ. 111. זוֹלָתִי לְשֵׁם שְׁמַיִם. אֵלֹא רַק כְּדִי לְהַרְבוֹת כְּבוֹד שְׁמַיִם. 112. וּמִסְכִּימִים הַסְּכָמוֹת. מִקְבָּלִים עֲלֵיהֶם הַחֲלֻטּוֹת וּמִתְקַנְּנִים תְּקִנּוֹת. 113. לְהַעֲמִיד לָהֶם מִצְוֹת. מִלְּשׁוֹן הַכְּתוּב (נחמיה י, לג) "וְהַעֲמַדְנוּ עֲלֵינוּ מִצְוֹת". כְּלוּמָר, לְקַבּוֹעַ וּלְחַזֵּק אֶת קִיּוֹם הַמִּצְוֹת. 114. וַיְהִי כִישׁוּרֵן מֶלֶךְ. כֹּאשֶׁר עַם יִשְׂרָאֵל מִיּוֹשְׁרִים לְמַטְרָה אַחַת וְהָיָא עֲבוּדַת ה' אֵז הַקְּבִי"ה מֶלֶךְ עֲלֵיהֶם (מִפְרָשִׁים). 115. בְּהִתְאַסֵּף רֹאשֵׁי עַם. שִׁיתְאַסְפוּ רֹאשֵׁי הָעַם לְתַכְלִית אַחַת שֶׁהִיא לְעִבּוֹד אֵת הַשֵּׁם וְלְהַמְלִיכּוֹ עֲלֵינוּ (שם). 116. עַם אֱלֹהֵי אֲבֹרָהֶם. עַם ה'. [כִּינָה כֹאן הַכְּתוּב אֵת ה' אֱלֹהֵי אֲבֹרָהֶם], לְפִי שֶׁאֲבֹרָהֶם אֲבִינוּ הִיא הָרָאשׁוֹן שֶׁנִּדְבָּרוּ לְבוֹ לְהַכִּיר אֵת בּוֹרְאוֹ

שְׁעָרֵי

שַׁעַר שְׁלִישִׁי

תְּשׁוּבָה

עֵינִינִים

¹¹⁷ מִגִּנֵּי-אֶרֶץ מֵאֵד נִעְלָה. נִקְרָאוּ
יִשְׂרָאֵל ¹¹⁹ עַמִּים, מִפְּנֵי שֶׁהֵם שְׁנִים-
עֶשֶׂר שָׁבַט, כְּעֵנֶן שְׁנָאֵמֶר (דְּבָרִים ל,
יט) "עַמִּים" ¹²⁰ הָר-יִקְרָאוּ, וְהֵם עִם
אֶחָד לְעָבוֹד אֶת הַשֵּׁם, עַל כֵּן אָמַר עִם אֱלֹהֵי אֲבֹתָם.
וְהַמְּלָכִים וְהַשָּׂרִים נִקְרָאוּ מִגִּנֵּים, מִלְּשׁוֹן (יִשְׁעִיָּה כ"א, ה)
"¹²¹ מִשְׁחֹ מִגֵּן". פִּירוּשׁ, נְדִיבֵי עַמִּים נֶאֱסָפוּ לְעָבוֹד אֶת
הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, ¹²² כִּי מַלְכֵיהֶם וְשָׂרֵיהֶם לֹאֱלֹהִים, שֶׁהֵם
עֲבָדָיו וְאֲמוֹנָיו, כְּעֵנֶן שְׁנָאֵמֶר (תְּהִלִּים פ"ט, יט) "¹²³ כִּי לֹי
מִגִּנֵּי וְלִקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל מִלְּכֵנוּ". מֵאֵד נִעְלָה, שֶׁהִקְדוּשָׁה-
כְּרוּךְ-הוּא מִתְעַלָּה וּמִתְחַלָּל בְּעוֹלָמוֹ ¹²⁵ בְּאִסְפָּתָם
וְעַבְדֹתָם. ¹²⁶ וְהָאִישׁ הַפּוֹרֵשׁ מִדְּרָכֵי צִיבּוֹר, ^(ח) הִנֵּה הוּא

בִּיאורִים

(סוּכָה מ"ט: ורש"י). ¹¹⁷ מִגִּנֵּי אֶרֶץ. הַמִּגְנִינִים עַל הָאֶרֶץ. ¹¹⁸ נִעְלָה. מִלְשׁוֹן
עִילָיו וּשְׁבַח וְהִרְמָה (מִצְוֹת דוד). ¹¹⁹ עַמִּים. שֶׁל שְׁבִטֵי יִשְׂרָאֵל (רש"י).
¹²⁰ הָר יִקְרָאוּ. לְהָר הַמּוֹרִיָּה יִסְפּוּ (שם). ¹²¹ מִשְׁחֹ מִגֵּן. מִשְׁחֹ הַמֶּלֶךְ, כִּי
הַמֶּלֶךְ מִגֵּן עַל הָעָם (רד"ק בפי' ב'). ¹²² כִּי מַלְכֵיהֶם וְשָׂרֵיהֶם לֹאֱלֹהִים. זֶהוּ
פִירוּשׁ "כִּי לֹאֱלֹהִים מִגִּנֵּי אֶרֶץ", שֶׁהַמְּלָכִים וְהַשָּׂרִים הֵמָּה עֲבָדֵי ה' וְנֶאֱמָנוּ.
¹²³ כִּי לֹה' מִגִּנֵּי. כְּלוּמָר, הַמִּגְנִינִים שִׁלְנוּ, שֶׁהֵם הַשָּׂרִים, שִׂיכִים לֹה'.
¹²⁴ וְלִקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל מִלְכֵנוּ. וְהַמֶּלֶךְ שִׁלְנוּ שִׂיךְ לֹה', כְּלוּמָר עֲבָדוֹ וְנֶאֱמָנוּ.
¹²⁵ בְּאִסְפָּתָם וְעַבְדֹתָם. הַמּוֹזְכֵר בְּתַחֲלִיל הַפֶּסֶק "נְדִיבֵי עַמִּים נֶאֱסָפוּ",
שֶׁעִי"ז "מֵאֵד נִעְלָה". ¹²⁶ וְהָאִישׁ הַפּוֹרֵשׁ מִדְּרָכֵי צִיבּוֹר. וְאִינוּ מִשְׁתַּתֵּף
בְּאִסְפָּה זו.

עֵינִינִים

שְׁעָרֵי

שַׁעַר שְׁלִישִׁי

תְּשׁוּבָה

¹²⁷ כְּמִקְטָרָג עַל הַסִּכָּמֶת עֲבוֹדַת-
הַשֵּׁם וְכִיּוּצָא מִכָּלל הַמִּקְדָּשִׁים אֶת
הַשֵּׁם וּמִרְאָה עֲצָמוֹ כִּי לֹא יִחְפּוּץ
לְהִיּוֹת ¹²⁸ בְּסוּדָם וְלִהְיוֹתָם בְּכַתְּבָם,
וְהִנֵּה הוּא מִכָּלל אֶת הָעַבְדֻּה, וְהוּא
כְּכָלל הַכְּתוּבֹת שֶׁצִּכְּרָנוּ שֶׁהֵם בּוֹזִים
דְּבַר הַשֵּׁם וְאִין לָהֶם חֵלֶק לְעוֹלָם
הַבָּא. ¹³⁰ וְהַשְּׁנִיָּה, כִּי הֵם ¹³¹ מִנִּיָּאִים
לֹב ¹³² חֲלוּשֵׁי הָרְעוּת ¹³³ כְּפִרְיִשְׁתָּם
מִדְּרָכֵי הַצִּבּוֹר, וְהֵנָּה מִן הַמִּחְטִּיאִים
אֶת הָרָבִים.

קִסְט. עֵתָה נִפְרֵשׁ עֵנֶן כֶּת עוֹזְבִי

כֹּל אֲשֶׁר מַחְסִיר מִתְפִּילָה וּמִסְדֵּרֵי הִיֻּשִׁיבָה גּוֹרֵם רַעָה לֹא רַק לְעַצְמוֹ אֲלָא
מִשְׁפִּיעַ הוּא רִפּוּן אֶף לֵאחֵרִים, וְרָאוּ כִּמָּה חֲמוּר עוֹנְשׁוֹ ('אֹר יִחְזָקָל' אִלּוּל).

בִּיאורִים

¹²⁷ כְּמִקְטָרָג. כְּמִתְנַגֵּד. ¹²⁸ בְּסוּדָם. בְּחִבְרָתָם וּבְעֻצָּתָם. ¹²⁹ וְלִהְיוֹתָם
בְּכַתְּבָם. כְּמִשְׁכֵּם (מִלֵּאכִי ג, טז): "אֲזָ נִדְּבָרוּ יִרְאִי ה'... וִיכָתֵב סֵפֶר זְכוֹרָן לִפְנֵי
לִירְאֵי ה' וְלַחֲשָׁבֵי שְׁמוֹ". ¹³⁰ וְהַשְּׁנִיָּה. עוֹד טַעַם לַחֲמוּמֵת הָעוֹנֵשׁ שֶׁל
הַפּוֹרֵשׁ מִדְּרָכֵי צִיבּוֹר. ¹³¹ מִנִּיָּאִים. מוֹנְעִים, מִסִּירִים אֶת לִבָּם מִעֲבוֹדַת
ה'. ¹³² חֲלוּשֵׁי הָרְעוּת. אֲנָשִׁים שֶׁדַּעְתָּם אֵינָה מוֹצֵקָה וּמוֹשְׁפָעִים בְּקִלּוֹת
מֵאֲחֵרִים. ¹³³ כְּפִרְיִשְׁתָּם. עַל-יְדֵי פִרְיִשְׁתָּם.

שערי

שער שלישי

תשובה

עיונים

הַשֵּׁם, וְנֹאמַר כִּי הֵם הָאֲנָשִׁים שְׂאִין
עֲלֵיהֶם עַל יְרֵאת-שָׁמַיִם, (ב) וְהֵם
מְקַיְמִים אֶת הַמִּצְוֹת ¹³⁴ מִצְוֹת אֲנָשִׁים
מִלְמַדָּה. ¹³⁵ וְכֹאשֶׁר יִתְגַּבֵּר הַיֵּצֶר עַל
הָאִישׁ הַהוּא ¹³⁶ וְעָלָיו חֶלֶף רוּחַ
וַיַּעֲבֹר וְאֲשָׁם, ¹³⁷ לֹא יֵאָנֶח וְלֹא יִדְאָג
לְחֶטְאוֹ, ¹³⁸ אֲכַל וּמָחָה פָּיו, וְהוּא

ט. והם מקיימים את המצוות מצות אנשים מלומדה. "היום הזה ה' אלוךך מצוך לעשות את החקים האלה ואת המשפטים ושמרת ועשית אותם בכל לבבך ובכל נפשך" (דברים כו, טז). כתב ה'חתם סופר" (עה"ק ט"א ד"ה היום): "יאמר, כי

אין חפץ להקב"ה במצות אנשים מלומדה אלא בעבודת הלב, אשר על כן חזר הקב"ה כל התורה בערבות מואב, משום שאז נעשו בני ארבעים ועמדו על דעת רבם כאמור בפרשה 'ולא נתן ה' לכם לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמוע עד היום הזה', ומזה למדו חז"ל שאין אדם עומד על דעת רבו עד ארבעים שנה. ומזה יושפט שהקב"ה חפץ שנעבוד אותו בלב ולא מצות אנשים מלומדה.

וזהו 'היום הזה ה' אלוךך מצוך וגו', אף על פי שכבר צוך, מכל מקום חוזר ומצוך היום משום שהוא סוף ארבעים שנה, מזה תדע כי רוצה הוא שתעבדוהו 'בכל לבבך ובכל נפשך', ולא מצות אנשים".

ביאורים

134. מצות אנשים מלומדה. מתוך הרגל מימי נעוריהם, ולא מתוך הכרה והבנה ויראה מלפני השי"ת. 135. וכאשר יתגבר היצר על האיש ההוא. ובדאי שיתגבר עליו יצרו שהרי אין לו יראת שמים אמיתית (הרוצה בתשובה). 136. ועליו חלף רוח ויעבור ואשם. ותעבור עליו רוח רעה או רוח שטות ויחטא. 137. לא יאנח ולא ידאג לחטאו. לא יצטער על שחטא ולא ידאג מן העונש. 138. אכל ומחה פיו. מלשון הכתוב (משל"ל, כ) "אכלה ומחתה (קינחה) פיה ואמרה לא פעלתי און", כלומר, לא ניכר עליו שקרה לו דבר רע וכי נכשל באיזו עבירה (הרוצה בתשובה).

עיונים

שערי

שער שלישי

תשובה

י. אבל יהללו ויברכו נפשם כמלאתם תבוא כתבה התורה סיבת הקללות "תחת אשר לא עבדת את ה' אלקיך בשמחה ובטוב לבב" (דברים כח, מז).

ויש להבין, הייתכן שיגיעו לאדם עונשים כה חמורים, ככתוב בתוכחה, רק בגלל שלא היה בדרגה של שמחה בעת שקיים את מצוות ה'? וביאר אדמו"ר מקוצק זצ"ל כוונת הכתוב להוכיח

כַּעֲיִנִּיו ¹³⁹ כִּפְּאֵלוֹ לֹא פָעַל אֵוֶן, כַּעֲנִין שְׁנֵאמַר (שם לו, ב) ¹⁴⁰ נָאם-פִּשְׁעֵ לְרָשָׁע בְּקָרֵב לְבִי אֵין-פֶּחַד אֱלֹהִים לְנֶגַד עֵינָיו".

קע. וַיֵּשׁ מִן הַפֶּת הָרָעָה הַזֹּאת, כִּי ¹⁴¹ לֹא רַב לָהֶם ¹⁴² אֲשֶׁר לֹא לְבָשׁוּ חֲרָדוֹת כִּי חֶלְפּוֹ חָק וְעֵדוֹת, ¹⁴³ אֲכָל יִהְלְלוּ וַיִּבְרְכוּ נַפְשָׁם כְּמִלְאָתָם תְּאוֹתָם, וְהֵם הַמְּכַעֲסִים וְהַמְּנַאצִּים לִפְנֵי הַשֵּׁם, שְׁנֵאמַר (שם י,

את האדם, שלא די שנמנע מלעבוד את ה', אלא עוד היה שרוי בשמחה

ביאורים

139. כאילו לא פעל און. אינו מרגיש בחטאיו כלל והוא רחוק בתכלית הריחוק מן התשובה, וזה נקרא עוזה ה', כלומר שאין בו שום יראת שמים (פתח השער). 140. נאום פשע וגו'. הרי זה מקרא מסורס: יש בקרב לבי [כמדומה אני], שהפשע - הוא היצר הרע (שנקרא "חטאת רובץ". רד"ק) - אומר לרשע שלא יהיה פחד אלהים לנגד עיניו (רש"י). 141. לא רב. לא די, לא זו בלבד. 142. אשר לא לבשו חרדות כי חלפו חוק ועדות. שלא נתמלאו חרדה ופחד שעברו על מצוות ה' ("חלפו חק" - ישעיה כד, ה). 143. אבל יהללו ויברכו נפשם כמלאתם תאוותם. אלא עוד שמחים ומתהללים על שעלה בידם למלא תאוותם. או הכוונה, שמשמחים עצמם ע"י מילוי תאוותם.

שערי

שער שלישי

תשובה

עיונים

עיונים

שערי

שער שלישי

תשובה

ג) ¹⁴⁴"כִּי-הִלֵּל רָשָׁע עַל-תַּאֲוֹת נַפְשׁוֹ
¹⁴⁵וּבִצֵּעַ בָּרֶךְ ¹⁴⁶"נֹאֵץ יי". וְדָבָר
 יִשְׁעִיהוּ עָלָיו הַשְּׁלוֹם עַל אֲבָדָן
¹⁴⁷הַכֶּתֶת הַהֵיא, שֶׁנֶּאֱמָר (ישעיה א, כח)
¹⁴⁸"וְשֹׁכֵר פְּשָׁעִים וְחַטָּאִים יִחְדּוּ
¹⁴⁹וְעֹזְבֵי יי וְכֹל", הַמְשִׁיל הַמּוֹרְדִים
 וְהַחַטָּאִים לְכָל הַנֶּשֶׁכֶר ¹⁵⁰שֵׁשׁ בּוֹ
 שְׁאִירִית, וְאָמַר כִּי עֹזְבֵי הַשֵּׁם
¹⁵¹יִכְלּוּ, שֶׁאֵין לָהֶם חֶלֶק לְעוֹלָם
 הַבָּא, כְּעֵנֶיךָ שֶׁנֶּאֱמָר (מלאכי ג, יט)
 "אֲשֶׁר לֹא-יַעֲזֹב לָהֶם ¹⁵²שָׁרֵשׁ
 וְעֵנֶךָ".

ובטוב לבב בשל
 פריקת העול. על כך
 באמת מגיע להענישו
 קשות.
 פירוש הדברים הוא,
 כי אם לא עובד
 האדם את השי"ת
 בשמחה, אין זאת
 אלא משום שיש
 לו שמחות אחרות
 מדברים שאותם הוא
 חומד ומצפה להם
 ורואה בהם "עיקר",
 והם הנותנים לו את
 השמחה, ועל כך מגיע
 שיענש, כאשר אין
 הוא רואה את העיקר
 בעבודת השי"ת
 ובקיום מצוותיו, ואין
 שמחתו מעבודת ה'
 ומפיקודי ה' הישרים הנחמדים ומתוקים מדבש (הגרי"ד פוברסקי זצ"ל,
 הובא בספר 'שללי אורות').

ביאורים

144. כי הלל רשע על תאוות נפשו. הרשע המתהלל שהשיג כל תאוות נפשו.
 145. ובוצע ברך. והגזלן המברך ומשבח עצמו בגזלתו. 146. נאץ ה'. חרף
 את ה' בזה. 147. הכת ההיא. של 'עוזבי השם'. 148. ושכר פושעים וחטאים.
 המורדים והחוטאים המה רק ישברו. 149. ועוזבי ה' יכלו. אבל עוזבי ה' -
 יכלו לגמרי בלי שום שארית. 150. שיש בו שארית. שברים, כי יש להם חלק
 לעוה"ב לאחר שיענשו. 151. יכלו. לגמרי. 152. שרש וענף. לא שורש ולא
 ענף, כלומר שום זכר.

יא. אין מקבלות
 פני שכינה. ב"עץ
 יוסף" כתב: "ענין
 הקבלת פני השכינה
 שייך גם בעולם הזה
 ובפנים שונים: בגדולי
 המעלה - קבלתם רוח
 נבואה או רוח הקודש,
 ובאנשים המוניים -
 עכ"פ נפשם מדבקת
 בשכינה שמה
 מתנוצץ בנפשם איוה
 רוח טהרה להעיר
 לבבם לפעמים
 מלמעלה. אבל מי

קעא. ¹⁵³וְאֲבָדָן הַכֶּתוּת הַנּוֹזְרוֹת,
 בְּזִמְנָן שְׁלֹא עָשׂוּ תְּשׁוּבָה.
 אָבֵל אִם שָׁבוּ מִדֶּרֶכָם הִרְעָה,
¹⁵⁴נִמְלָטָה נַפְשָׁם מִן הָאֲבָדָן,
¹⁵⁵כְּעֵנֶיךָ שֶׁנֶּאֱמָר (ירמיה ג, כב) "שׁוּבוּ
 בָנִים שׁוֹכְבִים אַרְפָּה מְשׁוּבוֹתֵיכֶם".

קעב. בְּאוֹר דְּבָרֵי עֲוֹנוֹת אֲרַבֵּעַ
 כְּתוּת:

אָמַרְוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוֹרֵנוֹם לְבִרְכָּה (סוטה מב, א) ¹⁵⁶אֲרַבֵּעַ
 כְּתוּת ¹⁵⁷(א"י) אֵין מִקְבָּלוֹת פְּנֵי שְׁכִינָה: כֵּת

ביאורים

153. ואבדן הכתות הנזכרות. מחיי העוה"ב. 154. נמלטה. ניצולה.
 155. כענין שנאמר שובו וגו'. עיין לעיל בשער הראשון אות א'.
 156. ארבע כיתות. קבוצות אנשים [ענין 'כת' הוא שמתנהג תמיד בדבר
 זה, עד שהדבר הפך חלק מהיותו]. 157. אין מקבלות פני שכינה. אף אם
 יש בידו תורה ומעשים טובים ויש לו חלק לעולם הבא, אם נכלל באחת מן
 הכיתות הללו אינו זוכה לראות את זיו השכינה דרך אספקלריא המאירה
 ('יד רמה' סנהדרין קג). ובדף צז: ביאר ענין זה: "יש פרגוד שזיו שכינה בוקע
 בו ומאיר כמי שאין שם מחיצה, ויש פרגוד חיצון שאין זיו שכינה בוקע בו
 כדי שלא יסתכל בו מי שאינו ראוי, אלא רואין את הכבוד אחרי פרגוד כנר
 שנראה אחרי זכוכית".

¹⁵⁸ לַיִצְנִים, פֶּת שְׁקָרִים, פֶּת
¹⁶⁰ חֲנָפִים, פֶּת מִסְפְּרֵי לְשׁוֹן הָרַע. פֶּת
לַיִצְנִים דְּכָתִיב (הושע ז, ה) ¹⁶¹ מִשְׁךְ
יָדוֹ אֶת-לִצְצִים. פֶּת שְׁקָרִים דְּכָתִיב
(תהלים קא, ז) "דְּבַר שְׁקָרִים ¹⁶² לֹא-
יִכּוֹן לָנֶגֶד עֵינַי". פֶּת חֲנָפִים דְּכָתִיב
(איוב יג, טז) "כִּי לֹא לִפְנֵי חֲנָף יִבּוֹא".
פֶּת מִסְפְּרֵי לְשׁוֹן הָרַע דְּכָתִיב (תהלים
ה, ה) "כִּי לֹא אֶל חֶפֶץ רָשָׁע אֶתָּה
¹⁶³ לֹא יִגְדֹף רַע".

קעג. עֶתָּה נֶאֱזִין עַד ¹⁶⁴ תִּכְוֹנֶת

שיש בו אלו המדות,
נתעקר מלבם כל ציור
טהרה עד שאין בכחם
לקבל שפעת הטהרה
השופעת מהשכינה".
בספר 'שפתי חיים'
(מדות ועבודת ה'
ח"א עמו' כ') דקדק
שחז"ל לא אמרו על
כתות הללו שאינן
נהנין מהשכינה,
אלא אינם מקבלים
פני השכינה". פנים
הוא ביטוי למדרגה
גדולה בהשפעה,
כמו שכתוב "יאר ה'
פניו אליך". כאשר
מדברים פנים בפנים
- הדבר עושה רושם
והשפעה גדולה יותר,
וזהו הענין בקבלת פני השכינה - לזכות לקבל השפעה גדולה מהקב"ה.

ביאורים

¹⁵⁸ לַיִצְנִים. הלועגים לבני-אדם או למעשיהם. ¹⁵⁹ שְׁקָרִים. המשקרים
בקביעות תמיד. ¹⁶⁰ חֲנָפִים. המשבחים את הרשעים ואינם מוכיחים אותם
על מעשיהם. ¹⁶¹ מִשְׁךְ יָדוֹ. משך הקב"ה את ידו [היינו יד חסדיו ואור
שכינתו. יד רמה] מן הלוצצים שלא להתקרב אליהם (רש"י סנהדרין קג.).
¹⁶² לֹא יִכּוֹן לָנֶגֶד עֵינַי. לא יהיה נכון לשבת נגד עיני. ¹⁶³ לֹא יִגְדֹף רַע.
לא יגור במגורך איש רע (סוטה מב.). פסוק זה מתייחס למספרי לשון הרע,
שנאמר בהמשך הפרק (שם, י'): "כִּי אֵין בִּפְיָהוּ נִכְוֹנָה... קִבֵּר פִּתּוּחַ גְּרוֹנִם
לְשׁוֹנִם יִחְלִיקוּן" (רש"י). ¹⁶⁴ תִּכְוֹנֶת עֲנִינֵיהֶם. תוכן מהותם.

עֲנִינֵיהֶם וּתְכֻנֹּת ¹⁶⁵ אַפְנֵיהֶם, לְחֻשְׁבִּילָךְ בֵּינֶת מִבְּחַר
¹⁶⁶ עֲמֻקֵּיהֶם, וּנְחָלֶךְ אוֹתָם ¹⁶⁷ לְחֻלְקֵיהֶם, ¹⁶⁸ וְנַחְשׁוֹף
¹⁶⁹ סוֹף חֶמֶר עֲנָשִׁי ¹⁷⁰ עֲלִילוֹת נִגְעָלוֹת, וְתַשִּׁיג ¹⁷¹ בְּמַעֲרֵבִי
הַחֲלָקִים הָרַבָּה תוֹעֲלוֹת, כִּי אוֹלִי ¹⁷² טָרַם עֲמֻדָּתָּ עַל
דְּבָרֵינוּ, ¹⁷³ לֹא כַּחֲנֹת טוֹב טַעַם כְּבֹד פֶּשַׁע כָּל חֵלֶק
מִחֻלְקֵיהֶם, ¹⁷⁴ וְחַזוֹת קֶשֶׁה וְחֶמֶר הַעֲנָשׁ אֲשֶׁר בְּכָל אֶחָד
מֵהֶם לֹא חֲזִיתָ, וְאוֹלִי קָצַחוּ רְאִיתָ וְכָלֹל לֹא רְאִיתָ. וְכָל
חֵלֶק אֲשֶׁר נִסְדַּר רֹאשׁוֹן, הוּא חֲמוּר מִן הַשֵּׁנִי. וּמִתּוֹךְ
דְּבָרֵינוּ גַם בְּחֻלְקֵים חֲקָלִים אֲשֶׁר נִזְכִּיר, תִּכִּיר ¹⁷⁵ בְּלִהּוֹת
צִלְמוֹת וְתַדַּע כִּי אַחֲרֵיתָם דְּרָכֵי מוֹת. ¹⁷⁶ וְאוֹלִי מֵאֵז לֹא
פִּתְחָה אֲזַנְךָ, וְהָיוּ ¹⁷⁷ כְּמוֹ דֶּרֶךְ יִשְׂרָאֵל לִפְנֶיךָ, וְעֵתָה כִּי
נִכְתּוּב עֲלֵיהֶם ¹⁷⁸ מְרוּרוֹתָם, תִּבְיֹא ¹⁷⁹ מְגוּרָתָם בְּרַעֲיוּנֶיךָ,

ביאורים

¹⁶⁵ אַפְנֵיהֶם. תנאיהם ופרטיהם. ¹⁶⁶ עֲמֻקֵּיהֶם. עד היכן הדברים מגיעים.
¹⁶⁷ לְחֻלְקֵיהֶם. מדרגותיהם של כל כת. ¹⁶⁸ וְנַחְשׁוֹף. ונגלה. ¹⁶⁹ סוֹף. שיא,
פסגת. ¹⁷⁰ עֲלִילוֹת נִגְעָלוֹת. מעשים נמאסים. ¹⁷¹ בְּמַעֲרֵבִי. בחלקים.
בעריכת עניני הכת לחלקים. ¹⁷² טָרַם עֲמֻדָּתָּ עַל דְּבָרֵינוּ. עדיין לא שמת
לב להבין דברינו. ¹⁷³ לֹא כַּחֲנֹת טוֹב טַעַם כְּבֹד פֶּשַׁע. לא בדקת סיבת
גודל עוון. ¹⁷⁴ וְחַזוֹת קֶשֶׁה. ראייה קשה (לשון הכתוב בישעיה כא, ב.).
¹⁷⁵ בְּלִהּוֹת צִלְמוֹת. פחד ענשם. ¹⁷⁶ וְאוֹלִי מֵאֵז לֹא פִתְחָה אֲזַנְךָ. כלומר,
יתכן ועד היום טרם ידעת כלל ממוקשים אלו (מלשון הכתוב ישעיה מח,
ח). ¹⁷⁷ כְּמוֹ דֶּרֶךְ יִשְׂרָאֵל לִפְנֶיךָ. נראים אליך שאין בהם חסרון כל שהוא.
¹⁷⁸ מְרוּרוֹתָם. כמה שהם רעים ומרים לאדם. ¹⁷⁹ מְגוּרָתָם. הפחד מהם.

גם יבואו חֲדָרֵי רוּחָהּ הַמוֹסְרִים
הַנְּכוֹנִים, בְּרֹאֲתָהּ כִּי¹⁸⁰ אֶעֱדָה לִי
עֲדִים נְאֻמִּים, הַשֶּׁכֶּל וְהַמְקַרְאֹת,
וְדִבְרֵי חֻכָּמִים וְחִידוֹתֶם הַנִּפְלְאוֹת,
וְהָיוּ לְעֵד וּלְאֹת. וּבָזָה הָאֱמֶת אֵלַיךְ
יָבִחְךָ, וְיַעֲרָה עָלֶיךָ מִמְרוֹם רוּחַ¹⁸¹
חֵן, וּבְעֶרְתָּ הַמִּדּוֹת הָרְעוּת מִקֶּרְבְּךָ,
וְיִתְמוּךְ דְּבָרִים נְכָרִים לְבָךְ.¹⁸²

קעדר. (כ') זָה דְּבַר פֶּת לִי צְנִינִים. נַחֲלֵק

יב. זה דבר כת לי צנינים.
הגר"ח שמואלביץ
וצ"ל ('שיחות מוסר'
מאמר עז) הרחיב
לבאר גודל רעת כוחה
של ליצנות: כתוב
"אלה תולדות השמים
והארץ בהבראם"
(בראשית ב, ד)
ואמרו חז"ל (מנחות
כט:): "בהבראם -
בה"י בראם, ומפני
מה נברא העולם
הזה בה"י? מפני
שדומה לאכסדרה
שכל הרוצה לצאת
יוצא...". גילו לנו
חז"ל בזה, כי בריאת העולם היתה באופן שכל הרוצה לצאת מן העולם
יצא. וביאור הענין נראה, כי האדם גדור הוא בעולם, ואין היצר הרע יכול
להחטיאו אלא בדרך של "היום אומר לו עשה כך ומחר אומר לו עשה כך"
(שבת קה:), דהיינו שמפתהו לפרוץ את הגדר קצת קצת. אך יש אופן של
"כל הרוצה לצאת יצא", קיימת בחינה של יציאת פתע מן העולם, והיא
היציאה מגדרי העולם לגמרי, ושם מחוץ לגדרות העולם הכל פרוץ ופתוח,
שם אין היצר הרע צריך לנהוג בדרך של "היום אומר לו עשה כך", אלא היצר
הרע מדרדר את החוטא לשאול תחתית ללא כל מעצור.

ביאורים

180. אעידה לי עדים נאמנים. (לשון הכתוב בישעיהו ח, ב). כלומר, אוכיח
את דברי על ידי ג' עדים ישרים אמתיים, והם: השכל, המקראות, ודברי
חכמים. 181. ויערה. ויושפע. 182. ויתמוך דברים נכרים לך. ויחזק לך
את הדברים הנקיים והטהורים.

הדרכים שעל ידם
יוצא אדם מעולמו
רבים הם, ואחת מהם היא הליצנות. ואכן מצאנו אדם שיצא מעולמו ע"י
הליצנות. כתיב: "ויצא בן אשה ישראלית וגו", ויקב בן האשה הישראלית את
השם ויקלל וגו" (ויקרא כד, י-יא). והענין יפלא מכל מבין, איך הגיע אדם
מישראל מיוצאי מצרים לעבירה חמורה זו? ופשר הדבר, "ויצא בן אשה
ישראלית", פירש רש"י: "מהיכן יצא, רב לוי אמר מעולמו יצא". ומעתה
אין כל קושיא, שכיון שיצא מעולמו ולא היה גדור כלל וכלל, אין כל פלא
שהגיע למה שהגיע, כי מה יעצור בעדו. ומה גרם לו לצאת מעולמו? הביא
רש"י שם: "אמר רבי ברכיה, מפרשה של מעלה יצא. אמר, כתיב (שם ח)
"ביום השבת יערכנו", דרכו של מלך להיות אוכל פת חמה, שמא פת צוננת
של תשעה ימים! בתמיה". יתכן לפרש שאין כאן פירוש נוסף, אלא כאן
גילו לנו חז"ל האיך יוצא אדם מעולמו, ע"י הליצנות, כי מאחר שנתלוצץ
מלחם הפנים הרי נעשה הפקר וכבר יצא מעולמו. ליצנות אחת דוחה
ומוציאה את האדם מעולמו.

ובאמת, לחם הפנים נס גדול היה בו, וכמו שאמרו בגמרא חגיגה (כו:):
"מלמד שמגביהים אותו [את השולחן] ומראים בו לעולי רגלים לחם הפנים,
ואומרים להם ראו חיבתכם לפני המקום, סילוקו כסידורו [סילוקו בשבת
הבאה, חם כיום סידורו], דאמר ר"י בן לוי נס גדול נעשה בלחם הפנים,
כסידורו כך סילוקו".

ומעתה בא וראה כחה וגנותה של הליצנות. בדבר שנעשה בו נס גדול
המראה את חיבתן של ישראל לפני המקום, ממנו גופא מתלוצץ הלץ
ומלעיג, ועל ידי זה מוציא עצמו מן העולם, ובא לידי גידוף ח"ו, ויורד עד
שאול תחתית.

וכתב המסילת ישרים' (פ"ה): "מפסידי הוהירות הם השחוק והלצון, ומי
שטובע בהם הוא כמי שטובע בים הגדול, שקשה לו מאד להמלט. כי הנה
השחוק מאבד את לב האדם, שכבר אין הטעם והדעה מושלים בו, והרי
הוא כשכור או שוטה אשר אי אפשר לתת להם ערמה או להנהיגם, כי אין
מקבלים הנהגה". העולם נברא למען בני דעת, וע"י הליצנות מאבד האדם
את דעתו השקולה, והרי הוא "יוצא" מן העולם, וכיון שנפרצו גדריו אין
גבול להתדרדרותו.

שערי

שער שלישי

תשובה

הָאֶחָד, ¹⁸³אִישׁ לְשׁוֹן ¹⁸⁴הַנּוֹתֵן דָּפִי בְּבִנֵי-אָדָם, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמָר (תהלים נ, ב) ¹⁸⁵"תֵּשֶׁב בְּאַחִיד תְּדַבֵּר ¹⁸⁶בֶּכֶן-אֶמְדָּה תִתֶּן-דָּפִי". ¹⁸⁷וְנִקְרָא לֵיָן, שֶׁנֶּאֱמָר (משלי כא, כד) ¹⁸⁸"וְדַּוְד יְהִיר לֵיָן שְׁמוֹ" ¹⁸⁹עוֹשֶׂה בְּעִבְרֵת וְדוֹן". פְּרוּשׁ, שְׁתֵּי הַמְדוּת הָרְעוּת שֶׁהֵם הַזֶּדוּן וְהַנְּאִיָּה, נִקְבְּצוּ וְנִתְחַבְּרוּ בְּאָדָם הַלֵּיָן. כִּי מִבְּלִי הֵייתָ לוֹ ¹⁹⁰תוֹשֶׁלֶת בְּדָבָר הוּא גֹרֵם נֹזֵק עֲצוּם לַחֲבֵרָיו אֲשֶׁר ¹⁹¹יִכְאִישׁ אֶת רֵיחָם בְּעִינֵי הָעָם, וְזֶה ¹⁹²תְּכִלִּית הַזֶּדוּן יוֹתֵר מִן הַגּוֹזֵל וְהַחוֹמֵם שֶׁעוֹשֶׂה לַחֲרָבוֹת

ביאורים

183. איש לשון. איש בעל לשון רעה (לשון הכתוב בתהלים קמ, יב).
184. הנותן דופי בבני אדם. המדבר דברי גנות על בני אדם. 185. תשב. במושב לצים. 186. ככן אמך. שאין לך דין וריב עמו, שאינו יורש עמך (רש"י). 187. ונקרא לין. כלומר מלבד היותו בעל לשון הרע. 188. דוד יהיר. לשון דוד כולל אכזריות ושנאת הבריות והשמחה לאידם ודרישת רעתם, ויהיר הוא בעל הגאווה (רבינו בפירושו למשלי). 189. עושה בעברת ודון. בעת שיכעוס על אדם יזיקהו ויעשה עמו בעברת ודון, כי אין כעס כמו כעס בעל הלשון, וגם ידוע כי הגאווה תגדיל הכעס, אף כי מי שנמצאות בו שתי המדות האלה הגאווה והזדון - כי יזיק בכעסו עד להשחית (שם). 190. תועלת. רוח ממון או הנאת הגוף. 191. יכאיש את ריחם. משניאם ועושה אותם מאוסים כריח רע (מלשון הכתוב שמות ה, כא). 192. תכלית הזדון. קצה הזדון, דהיינו שיא הרשעות. [ב"ד הקטנה] (הל' דעות פ"י אות ל') ביאר דברי רבינו: כי זאת היא הגדולה שבזדונות, כי כל מזיד יצרו תקפו תאות ממון הבער בקרבו או תאות זנות או שאר תאוות גופו, והרי הוא כשווג מצד. אבל זה עושה מבלי שום הנאה ותענוג הגוף, הרי הוא מזיד גמור מכל צד ולפיכך נקרא ודון. וז"ל רבינו בפירושו לאבות (ג, ב): "וד הוא המדבר על חברו ומבזה אותו בפני העולם, ואין בעולם ודון כזה שרוצה

שערי

שער שלישי

תשובה

לוֹ מִמּוֹן. וְגַם הוּא יְהִיר, כִּי ¹⁹³הַשֶּׁפֶל וְהַנִּכְנַע בְּאֲשֶׁר יִכִּיר ¹⁹⁴מִגֵּרַעַת עֲצָמוֹ וּמִוִּמְיוֹ לֹא יִתְלוּצֵץ עַל בְּנֵי-אָדָם. וְאֶמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוֹרֵנוֹם לְכָרֶכֶה (ערכין טו, ב) לְעֵתִיד לְבוֹא מִתְקַבְּצוֹת כָּל הַחַיּוֹת אֲצֹל הַנֶּחֱשׁ וְאוֹמְרוֹת לוֹ, ¹⁹⁵אֲרִי דוֹרֵם וְאוֹכֵל, וְאַב טוֹרֵף וְאוֹכֵל, ¹⁹⁶אֵתָה ¹⁹⁷מָה הִנָּאָה יֵשׁ לָךְ? אֹמֵר לָהֶם, ¹⁹⁸וּמָה יִתְרוֹן לְבַעַל הַלְשׁוֹן? שֶׁנֶּאֱמָר (קהלת י, יא) ¹⁹⁹"אִם יִשָּׁף הַנֶּחֱשׁ בְּלוֹא-לֶחֶשׁ וְאִין יִתְרוֹן לְבַעַל הַלְשׁוֹן". ²⁰⁰וְזֶה הַחֶלֶק גַּם הוּא מִחֶלְקֵי כֶּת מִסְפָּרֵי לְשׁוֹן הָרַע.

קעה. החלק השני, מי שלועג לבני-אדם, כי יכו להם

ביאורים

שכל העולם ישנאוהו ולא די לו בשנאתו אותו". 193. השפל והנכנע. בעיני עצמו. 194. מגרעת. חסרון. 195. ארי דורם ואוכל ואב טורף ואוכל. 'דורם ואוכל' היינו שאינו ממתיך שטרפו ימות אלא אוכלו בעודו בחיים, וזו היא דרכו של האריה. 'טורף ואוכל' היינו שהורג תחילה את טרפו ואחר כך אוכל את בשרו (רש"י ב"ק טז:). ובמסכת תענית (ח). פירש רש"י: 'דורם ואוכל' מיד אינו מתיירא. 'טורף ואוכל' שמוליך לחוריו ואוכל שם שמפחד מן הבריות. 196. אתה. הנחש המכיש בני אדם והורגם. 197. מה הנאה יש לך. איזו הנאה יש לך מהריגתם, הרי אינך אוכל אותם. 198. ומה יתרון לבעל הלשון. וכי איזו תועלת והנאה יש לאותו אדם המספר לשון הרע על חברו, ובכל זאת הוא מספר, אף אני כמותו. 199. אם ישוך... לבעל הלשון. כלומר, הנחש כמותו כבעל הלשון אשר מזיק מבלי שתהיה לו כל תועלת אישית בכך. 200. וזה החלק. סוג זה של לץ הוא בכלל כת מספרי לשה"ר המתבאר להלן.

²⁰¹ בלבד ²⁰² לקצר השנתם במעלות או בהצלחות ²⁰³ הזמן ככבוד ובשררה, או כבוד אותם ²⁰⁴ לענים ורישם, והנאותה הביאתהו אל המדה הזאת או רב השלוח והמענוג, בענין שנאמר (תהלים קכג, ד) ²⁰⁵ "רפת שבכה-לה נפשנו ²⁰⁶ הלעג השאננים ²⁰⁷ הבוז לגאונים". ופעמים ²⁰⁸ ילעיג הלין על הקדושים והנביאים, בענין שנאמר (ירמיה ב, ז) ²⁰⁹ "כלה לעג לי". ואמר שלמה עליו השלום (משלי יד, כא) ²¹⁰ "בוז-לרעהו ²¹¹ חוטא". ועוד נאמר (שם יא, יב) ²¹² "בוז-לרעהו ²¹³ חסר-לב". ונאמר (שם יז, ה) ²¹⁴ "לעג לרש ²¹⁵ שמת לאיר ²¹⁶ לא ינקה". פרוש, לועג לרש ²¹⁶ הראה מעונש.

ביאורים

201. בלבד, אף שאינו מדבר בגנותם, והרי זה החלק של עוון הליצנות לבד (פתח השער). 202. לקוצר, על מיעוט. 203. הזמן, זמניות. 204. לענים ורישם, על עניותם. 205. רבת, הרבה. 206. הלעג השאננים, מן הלעג הבא מהאנשים השלולים והשאננים. 207. הבוז לגאונים, מן הבוז הבא מהגאים על העניים. 208. ילעיג הלין על הקדושים והנביאים, על עושרו אשר לא נמצא איתם או לשררה בה לא חפצו. [או הכוונה, לועג על הנהגתם שהיא בפרישות וצדקות וחושב אותם לתמימים וטפשים ר"ל, וזה גם האופן בו הוא מתגונן כנגד תוכחותיהם (הרועה בתשובה)]. 209. כלל לועג לי, כולם לועגים לי (-לנביא ירמיה). 210. בז, אפילו בלבד. 211. חוטא, כיון שזה בא מחמת גאוה. 212. חסר לב, הוא חסר המדות והמוסר, וכן חסר דעת (עפ"י ביאור רבינו למשלי). 213. חרף עישהו, הרי הוא כמי שחרף את הקב"ה שעשה את העני. 214. שמת לאיר, נהנה מצרת אחרים. 215. לא ינקה, מעונש. 216. הראה מעונש, מוכיח על עצמו שהוא סבור.

יג, כי יאמר בלבדו שלא השיג לעושר מחוסר דעתו ושפלות ידיו. "ויהי מקץ שנתים ימים ופרעה חולם וגו'" (בראשית מא, א). אמרו במדרש רבה (פ"ט א'): "הדא הוא דכתיב קץ שם לחושך" (איוב כח, ג), קץ שם ליוסף כמה יהיה בבית האסורים, כיון שהגיע הקץ - ופרעה חולם". בביאור דברי המדרש כתב ה"בית הלוי", דהנה בכל דבר שבעולם יש סיבה ומסובב. כלומר, ישנה הסיבה הגורמת את הדבר, וקיימת התוצאה [-המסובב] הנולדת מן הסיבה. לדוגמא, אם אדם השקיע כספו בעסק מסוים והרויח עי"ז רווח גדול, אומר השכל האנושי, שההשקעה היתה הסיבה שממנה נהיה הרווח הגדול. אמנם אליבא דאמת זוהי טעות גדולה. לא ההשקעה הביאה את הרווח, אלא מן השמים נגזר עליו שירויה, ואחר שגזרו כך, מן השמים סובבו את מהלך העניינים בעוה"ז שיבוא אדם זה וישקיע את כספו בעסק מוצלח. נמצא א"כ שהמציאות היא ההיפך ממה שבני אדם רגילים לחשוב: לא העסק הוא הסיבה והרווח הוא המסובב (-התוצאה), אלא הרווח שנקבע מן השמים

ביאורים

217. ביד בני אדם, תלויות במעשה האדם. 218. החיל, הרכוש. 219. בכח ידי עשיתי, כל גבורתי, לא מאת הקב"ה הוא (רש"י). 220. נבונותי, חכמתי. 221. מחוסר דעתו ושפלות ידיו, מחמת מיעוט חכמתו ומתוך עצלותו (שמשפיל ידיו למטה ואינו מרים אותם לעשות בהם מלאכה. מצודת דוד קהלת י, יח).

יְדִינוּ. ²²²וְהִנֵּה חֶרֶף עוֹשֶׂה חֶרֶשׁ
וְהַעֲשִׂיר, כִּי הִבֵּל מֵאֵת הַשָּׁמַיִם יִתְבָּרֵךְ,
כְּעֶנְיָן שְׁנֵאֲמֹר (מְשָׁלִי כב, ב) ²²³עֲשִׂיר
הוא הסיבה, והעסק
הוא המסובב.
כן הוא הענין גם אצל
יוסף. יש מקום לשכל
האנושי לטעות ולומר
שחלום פרעה הוא הסיבה שסובבה את הוצאת יוסף מבית האסורים. בא
המדרש ומלמדנו שהקב"ה הועיד מראש את חלום פרעה להיות האירוע
שיגשים את יציאת יוסף מבית הסוהר. על כן היה עיתוי החלום תלוי ועומד
עד שיגיע העת של "קץ שם לחושך" - סוף ישיבת יוסף במאסר. ומכיוון
שהגיע היום הנכסף, מיד "ופרעה חולם". מעתה מובן היטב סוד העניינים
בפסוק וכריכתם יחד. אכן "מקץ שנתיים ימים" של יוסף, הגיע העת "ופרעה
חולם".

וזהו לקח עצום, לדעת שהקב"ה לבדו עשה ועושה ויעשה לכל המעשים,
ואנו במעשי ידינו איננו פועלים כלום, כמו הגרון ביד הבוקע שאעפ"י
שהגרון חותך את העץ, אין הכח בא מן הגרון אלא מן האיש הבוקע. כן
מעשינו ומלאכתנו ביד הקב"ה, והוא הקובע אם יצליחו אם לאו, ואנחנו
איננו פועלים דבר. ומה שאנו רואים שהפקח מצליח בעסקיו ולהיפך
הטיפש אינו מצליח ונשאר עני, וחושבים אנו שהודות לכשרונותיו מצליח,
ומסכן זה האיש שאין לו כשרונות, אומר ה'חפץ חיים' שאין זו הסתכלות
נכונה, אלא קודם ביאת האדם לעולם מכריזים עליו בשמים 'פלוגי יהיה
עשיר' ו'אלמוני יהיה עני' (נדה טז:). ואותו שנגזר עליו להיות עשיר חונן
אותו ה' בכשרונות מרובים, ואותו שנגזר עליו להיות עני חונן אותו הקב"ה
במעט כשרונות. כלומר, לא בגלל שהוא טיפש הוא לא מצליח, אלא להיפך,
בגלל שנגזר עליו לא להתעשר - קיבל מעט כשרונות, והרבה דרכים למקום.

ביאורים

222. והנה חרף עושה הרש והעשיר. מחורף הוא את הבורא יתברך שעשה
את העני והעשיר, כי אינו מייחס זאת להש"ת אלא לבשר ודם. 223. עשיר
ורש נפגשו. לא הגיע העושר לעשיר בכוחו ושכלו, ולא העוני לעני בשפלות
ידיו וחסרונם שכלו, כי שניהם 'נפגשו' - שחזר הגלגל ופגשם מקרה העושר
והריש, על כן אין ראוי שיתהלל ויתפאר העשיר מן הרש (רבינו בפירושו

וְרֵשׁ נִפְגְּשׁוּ ²²⁴עוֹשֶׂה כֻּלָּם יי'. וְעַל הַשָּׁמַיִם לֵאמֹר ²²⁵אָמַר
"לֹא יִנְקָה", כִּי אֶף-עַל-פִּי שְׁלֹא הָיִק בְּמַעֲשֶׂה ²²⁶וְלֹא
בְּדַבָּר - לֹא יִנְקָה, אֶךְ אֵין רַעַת הַשָּׁמַיִם לֵאמֹר ²²⁷מִשְׁנַת
²²⁸לְרַעַת הַלּוֹעֵג עַל הָרֵשׁ. וּמִפְּנֵי כִּי הִלְיִצְנוֹת בְּסִבַּת
הַנֶּאֱמָר שֶׁהִיא הַפֶּךְ הָעֲנוּהָ, אָמַר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשְּׁלֹמֹם (שם
ג, לד) "אִם-לִלְצִים הוּא יִלְיִן" ²²⁹וְלִעֲנִיִּים יִתֵּן-חֵן". פְּרוֹשׁ
"אִם" לִלְצִים - בְּאֵמֶת. הַלְצִים הַלּוֹעֲגִים לְכִנֵּי-אָדָם, הַשָּׁמַיִם
יִתְבָּרֵךְ ²³⁰יִלְעֵג לָהֶם, כְּעֶנְיָן שְׁנֵאֲמֹר (תהלים ג, ד) "יֹשֵׁב
בְּשָׁמַיִם יִשְׁחַק אֲדָנִי יִלְעֵג-לְמוֹ". ²³¹וְלִשְׁוֹן אִם, לְאֵמֶת
הַדְּבָר. וְכֵן (במדבר כד, כב) ²³²"כִּי אִם-יְהִיָּה לְבָעַר קִיּוֹן",

ביאורים

למשלי). 224. עושה כולם ה'. אל תתע בנפשך לאמר, כי אחרי שהעושר
והריש מקרה ופגישה מסבת הגלגל, כי לא גזר השם יתברך על העושר
והריש, לא כן הדבר, כי עושה כולם ה', והסיבות כולם מעשה ה' יתברך
הם, ובידו למנוע (הסיבה) [הברכה] ולהגיע הסיבה (שם). 225. אמר לא
ינקה. כלומר, רק בלשון "לא ינקה". 226. ולא בדבור. שאינו לועג וכו'. 227.
משנת. מגעת בחומרתה. 228. לרעת הלועג על הרש. שהוא כופר בהשגחת
ה' ובמעשיו, ולכן נאמר עליו "חרף עושהו", שהוא חמור יותר מאשר "לא
ינקה" שנאמר שם על השמח לאיד. 229. ולענינים יתן חן. ולענינים אשר הם
שפלי רוח ומכבדים לכל אדם, יתן חנם בעיני הכל ויכבדו להם (מצודת דוד).
ומפסוק זה מוכח שהליצנות היא היפך הענוה. 230. ילעג להם. ולפעמים
יהיה הלעג באופן של מדה כנגד מדה, דהיינו שהקב"ה יקח מהם את כל
ההצלחות וזה גופא יהיה הלעג (הרוצה בתשובה). 231. ולשון אם, לאמת
הדבר. כלומר, "אם" פירושו באמת, בלי ספק. 232. כי אם יהיה. כי באמת

שערי

שער שלישי

תשובה

עיונים

עיונים

שערי

שער שלישי

תשובה

(משלי כג, יח) ²³³ "כִּי אִם-יֵשׁ אַחֲרִית".

קעו. החלק השלישי, מי שלועג תמיד ²³⁴ לְדֹבְרִים וּלְפֹעֲלוֹת וְאֵין דַּעְתּוֹ ²³⁵ לְהִבְזוֹת בְּעֲלִיָּהֶן, ²³⁶ אֶךְ מֵרַחֵק הַדְּבָרִים ²³⁷ שְׂאִין לְהִרְחִיקָם ²³⁸ וּמֵרַחֵק תּוֹחֶלֶת הַפִּעּוּלוֹת שִׁישׁ תִּקְוָה לְתוֹעֲלוֹתָן, וְעַל זֶה נֶאֱמַר (שם יג, יג) "כִּי לְדָבָר ²³⁹ יִחָבֵל לוֹ". וְאֶמְרוּ זְכֻרֹנֵם לְבָרְכָה (אבות פ"ד מ"ג) ²⁴⁰ (י"ד) אֶל תִּהְיֶה בּוֹ לְכָל אָדָם ²⁴¹ וְאֶל תִּהְיֶה מִפְּלִיג לְכָל

ביאורים

יהיה. ²³³ כי אם יש אחרית. כי באמת יש אחרית. ²³⁴ לדברים ולפעולות. למעשים שאחרים יוזמים או עושים. ²³⁵ להבזות בעליהן. ללעוג על האנשים העושים מעשים אלו. ²³⁶ אך מרחיק וכו'. שיש בו קלות דעת בדיבורו בכל דבר ומזלזל בכל (מאור השער). ²³⁷ שאין להרחיקם. אלא צריך לאמצם ולעודדם כיון שהם חשובים ונחוצים. ²³⁸ ומרחיק תוחלת הפעולות שיש תקוה לתועלותן. בליצנותו מונע התוצאות של מעשים טובים אשר יש תקוה לתועלת הבאה על ידם. ²³⁹ יחבל לו. הוא חובל ומקלקל אותו שלא יצא לפועל. ²⁴⁰ אל תהי בו לכל אדם. שלא תבזה שום אדם ואפילו לנקלה (רבינו בפירושו לאבות). ²⁴¹ ואל תהי מפליג לכל דבר. ואל תפליג [תרחיק] בדבריך לומר, רחוק הוא שיוכל לבוא אלי הנזק בדבר זה (שם).

שכל היום כולו הוא דורך בזה, מהיכן זה נובע שאינם מאזינים כלל לזולת, המתבונן ייווכח לראות כי זה נובע אך ורק מכח זה של אי שימת לב

דָּבָר, שְׂאִין לְךָ אָדָם ²⁴² שְׂאִין לוֹ שְׁעָה וְאֵין לְךָ דָּבָר ²⁴³ שְׂאִין לוֹ מָקוֹם. וְהִלֵּין הַזֶּה הִבְיָאָהוּ ²⁴⁴ לְמַדְתּוֹ הָרַעָה, ²⁴⁵ הָיִיתוּ חֲכָם בְּעֵינָיו. וּפְעָמִים

לדברים, ממילא הוא מבטל מה שהלה אומר עוד לפני שהוא שומע. ואכן אם שמים לב קצת רואים באמת שאין לך אדם שלא יהיה בפיו איזה דבר טוב. בן תורה ולמדן המעמיק באיזה ענין, הרי ודאי שאפשר לשמוע ממנו דברים טובים, ומכל אחד שומעים באופן שלו, אבל זה מוכרח שיהיה משוה שיכולים ללמוד ממנו. אי שימת הלב מקדימה לנו על כל צעד, וא"כ הננו ח"ו מהכת שאינם מקבלים פני שכניה ר"ל, סוד גדול הוא כח זה המקיף את האדם מכל צד." עכ"ד.

בספר 'עלי שור' (ח"א עמ' רצ"א) היטיב להגדיר את מדת הליצנות, וז"ל: מנהג ההמון הוא, להתיחס אל כל דבר בעולם או בחיוב מוחלט או בשלילה מוחלטת. המחייב - מתעלם מכל חסרון ופגם, והשולל - מבטל כל מעלה שבדבר. לא כך תלמיד-חכם: אינו בז לכל אדם ואינו מפליג לכל דבר (ראה מסכת אבות פ"ד מ"ג), כי אין נברא בעולם לבטלה. והוא ישפוט בצדק את כל דבר: את הטוב שבו יחייב, ואת הרע שבו - יבקר וישלול. וכל זה למה? כי מי שעניני פקוחות לראות בכל דבר שבעולם "נברא", ועוד שהוא יודע כי הכל נברא בשבילו (כמבואר במסכת סנהדרין (לז): "לפיכך כל אחד ואחד חייב לומר בשבילי נברא העולם") - כיצד הוא יבטל וישלול דבר שהבורא בראו והושיטו לו לראות בו חסדי ה' וחכמתו וגם להשתמש בו ככלי לעבודתו?

ביאורים

²⁴² שאין לו שעה. שיוכל להזיק או להועיל אם מעט ואם הרבה (שם). ²⁴³ שאין לו מקום. וצריך אתה להזהר ממנו (שם). ²⁴⁴ למדתו הרעה. ללעוג ולבוז לדברים ולפעולות. ²⁴⁵ היותו חכם בעיניו. וכל מעשה שהוא לא התחיל [לעשותו ולא בא מצידו] נראה לו שטות ולועג עליו (ארחות

שערי

שער שלישי

תשובה

שֶׁתָּבִיא הַמִּדָּה הַזֹּאת אֶת הָאָדָם לְיָדֶי מִיָּנֹת לְהַלְעִיג
עַל הַמְצוּת, כְּעֵינֶיךָ שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קיט, נא) "זֵדִים
²⁴⁶הֶלִיצִנִי עַד-מָאֹד ²⁴⁷מִתּוֹרַתְךָ לֹא נָטִיתִי". וְהַחֲלֹק
הַשְּׁלִישִׁי הֵזֶה הִיא הַכֶּת ²⁴⁸שְׂאִינָה מִקְבֵּלַת תּוֹכַחַת,
שֶׁנֶּאֱמַר (משלי ט, ח) "אֶל-תּוֹכַח לֵיךְ ²⁴⁹פֶּן-יִשְׁנָאֲךָ", וְנֶאֱמַר
(שם שם, ז) "²⁵⁰יֹסֵר לִיךְ ²⁵¹לִקְחֵ לָךְ לֹא קָלוֹן", וְנֶאֱמַר (שם יט, כה)
"²⁵²לֵיךְ תִּכָּה וּפְתֵי יַעֲרֹם". וְהַגֹּרֵם אֶל הַכֶּת הַזֹּאת לְכַלְתִּי
שְׁמוֹעַ מוֹסֵר, מִפְּנֵי שֶׁהַמִּדָּה הַמְכִּיבָה אֶל הַחֲלֹק הֵזֶה
הִיא מִדַּת הַיּוֹת הָאָדָם חֲכָם בְּעֵינָיו, וְכָל כֶּךָ מְשַׁלָּה בּוֹ
הַמִּדָּה הַזֹּאת עַד שִׁיתְּלוּצֵץ ²⁵³לְדַעַת זִוְלָתוֹ, וְהִיא הַמִּדָּה
שְׂאִיךְ לָהּ תִּקְנָה, שֶׁנֶּאֱמַר (שם כו, יב) "²⁵⁴רְאִיתִי אִישׁ חֲכָם

ביאורים

צדיקים, שער השתיקה). ²⁴⁶ הליצוני, התלוצצו בי. ²⁴⁷ מתורתך
לא נטית. מוכח שהלץ מלעיג על המצוות, שאע"פ שלעגו לי לא נטיתי
מתורתך ומצוותיך. ²⁴⁸ שאינה מקבלת תוכחת. כי הוא חכם בעיניו ודרכו
ישרה לפניו, ועוד שמחמת ליצנותו אינו מתפעל מן המוסרים והתוכחות
וכמו שאמרו (סוטה מב). "ליצנות אחת דוחה מאה תוכחות". ²⁴⁹ פן
ישנאך. על שאתה מעז להוכיחו, והרי הוא חכם בעיניו. ²⁵⁰ יוסר לך.
המוכיח את הלץ. ²⁵¹ לוקח לו קלון. לוקח לעצמו קלון, כי יתלוצץ בו
ויבזהו (מצודת דוד). ²⁵² לין תכה ופתי יערים. אף על פי שאין תקוה ללץ
בתוכחת ולא בשבט, ראוי ליסרו ולהכותו, כי עבר תורות וחלף חוק, למען
יווסרו השומעים ויערימו הפתאים, וכענין שכתוב (דברים יט, כ): "והנשוארים
ישמעו ויראו" (לשון רבינו בביאורו למשלי). ²⁵³ לדעת זולתו. על חכמתו
של זולתו. ²⁵⁴ ראיתי איש חכם וגו'. "פירוש, כי הכסיל והוא הרשע ובעל

עיונים

שערי

שער שלישי

תשובה

בְּעֵינָיו תִּקְנָה לְכַסִּיל לְכַסִּיל מִמֶּנּוּ."

קעז. החלק הרביעי, ^(טו)הקובע
עצמו תמיד ²⁵⁵לְשִׁיחָה
בטלה ודברים בטלים בדרך

טו. הקובע עצמו
תמיד לשיחה בטלה
ודברים בטלים. צריך
עיון, מה זה שייך
לליצנות, שנכלל
גם זה בכת הלצים,
ואמנם המבטל מצות
עשה של תלמוד
תורה עתיד ליתן את

הדין על זה, אבל מה שייכותו לליצנות?

אמנם הדבר מפורש במסכת אבות (פ"ג מ"ב): "שנים שיושבין ואין ביניהן
דברי תורה הרי זה מושב לצים, שנאמר ובמושב לצים לא ישב". ויש להבין,
וכי שנים שיושבים ומשוחחים על עניני עוה"ז, ליצנות יש בו? מפרש
ה'תוספות' יום טוב: אין ליצנות גדולה ממי שאומרים לו מנה זהובים שעה
אחת וכל מה שתמנה יהיה שלך, והוא בטל, הא ודאי מתלוצץ מן הזהובים
ומבזה אותם, כן הבטל מדברי תורה אחרי שיודע השכר הגדול הזה אינו
כי אם לץ, וכן אמר החכם 'אוי להם לבריות מעלבונה של תורה', הרי קרא
המבטל מדברי תורה - עולב. כן פירש מדרש בשם החסיד ז"ל. ע"כ.
וביאר ב"שפתי חיים" (מועדים א, עמ' שח): ליצנות היא זלוזל. אין

ביאורים

מדות רעות יש תקוה עלי, אולי שכלו יתקן מדותיו. אבל האיש אשר שכלו
מעות והוא חכם בעיניו, מי יתקן שכלו? והנה המדה ההיא תמנעהו משמוע
אל המוכיחו ואל המלמדו, אחרי היותו חכם בעיניו" (רבינו בביאורו למשלי
ג, ז). ובפירושו לאבות (ד, ז) כתב: הכסיל ועושה עבירות הוא בעצמו יודע
ומכיר שהוא הולך בדרך לא טובה ואינו חושב כי איננו טועה, ויש תקוה
לתועלתו כי אולי ישוב אל ה'. אך החכם בעיניו וכו' מה תקוה יש לו
מאחר שחושב כי הוא חכם איך יחזור, כי יראה לו כמניח החכמה והדעת.
²⁵⁵ לשיחה בטלה ודברים בטלים. 'שיחה בטלה' - שאין לה תועלת
ולא תכלית. 'ודברים בטלים' - עצם הדיבור הוא בדברי הבאי (הרוצה
בתשובה).

שערי

שער שלישי

תשובה

עיונים

²⁵⁶ יוֹשְׁבֵי קִרְנוֹת. וְשֵׁתִים רָעוֹת יֵשׁ
בְּדָבָר הָרַע הַזֶּה. הָאֶחָת, כִּי כָל
הַמִּרְבֶּה דְּבָרִים ²⁵⁷ מֵבִיא חֲטָא,
וְהַשְּׁנִית, כִּי הוּא פְטָל מִדְּבָרֵי הַתּוֹרָה.
וַיֵּשׁ ²⁵⁸ בְּדָבָר הַזֶּה דְּרָכֵי מוֹת, כִּי אִיךָ
לֹא זָכַר וְלֹא שָׁם עַל לְבֹו כִּי פְעֵתִים
הָהֵן אֲשֶׁר הוּא ²⁵⁹ מִשְׁחִיתָן יוֹכֵל
לְהַשִּׁיג ²⁶⁰ הַנְּעִימוֹת וְלִקְנוֹת חַיִּי-
עוֹלָם אִם יִקְבַּע הָעֵתִים הַמְּזוּמֹת

מתלוצצים מאדם
כאשר קיימת הערכה
כלפיו. מי שיש לו
אפשרות ללמוד תורה
ואינו מנצל אפשרות
זו ללמוד, סימן שאינו
מבין את ערך התורה,
וזה הגורם לזלזולו
בתורה. הוזה אומר:
בכל ביטול מצות
עשה יש גם זלזול
וליצנות.

הָהֵן לַתּוֹרָה אֲשֶׁר הוּא פְּנִי בָהֶן ²⁶¹ מִמְּלֹאכֶתוֹ וְעִסְקָיו,
אֵין זֶה כִּי אִם ²⁶² בְּזוֹת לְבֹו אֶת הַמִּצְוֹת וְאֶת שְׂכַר הָעוֹלָם

ביאורים

256. יושבי קרנות. עמי הארץ העוסקים בדבר שיחה (רש"י, ברכות כח:).
ה"ד רמה' (סנהדרין ג.) מפרש, אנשים בטלים שאינם עוסקים ביישובו של
עולם. ו'הערוך' מפרש, אנשים שאינם נכנסים לבית המדרש, אלא רגילים
לשבת בקרנות העיר ולעסוק בדברי שיחה. 257. מביא חטא. שאי אפשר
שלא יהיה בדבריו דיבור אחד שאין ראוי לאומרו (פיהמ"ש להרמב"ם אבות
א, יז). עוד יש לפרש, שעצם הדברים בטלים הוא חטא, וכש"כ הגר"א באגרתו
שעל כל דיבור של הבל צריך להתקלע מסוף העולם ועד סופו (מפרשים).
258. בדבר הזה. בביטול תורה. 259. משחיתן. מאבדן לריק. 260. הנעימות.
כל ההטבות הרוחניות שהתורה נותנת ללומדיה בעוה"ז (הרוצה בתשובה).
261. ממלאכתו ועסקיו. הנצרכים לו לפרנסת אנשי ביתו. 262. בזות לבו
ובל. מחמת שלבו בזו ומזלזל במצוות ובחיי העוה"ב, ועל כן נחשב הוא
לץ.

עיונים

שערי

שער שלישי

תשובה

טו. כי מושב לצים
מביא לידי ביטול
תורה. הגר"א במשלי
(א, כג) כתב בענין
בעלי הלצון, שיש
להם גודל התאוה
לדבר דברים בטלים
וליצנות אף שאין

הבא. וּמִלְכָּד אֲשֶׁר אָבָד ²⁶³ טוֹבָה
הַרְבֵּה, יֵשׁא אֶת עוֹנֹו, כִּי אֲשַׁמֵּת
הַפְּטוֹל מִן הַתּוֹרָה בְּעֵת הַיְכָלָת
לְעֶסֶק בָּהּ, ²⁶⁴ אֵשׁ הִיא עַד אֲבִדוֹן
תֹּאכֵל, כְּאֲשֶׁר אָמְרוּ (סנהדרין צט, א)
"כִּי-דָבָר יִי פָּנָה" (במדבר טו, לא),

כֹּל שֶׁאֶפְשָׁר לוֹ לְעֶסֶק בַּתּוֹרָה וְאִינוֹ עוֹסֵק, ²⁶⁶ כְּאֲשֶׁר
הַקִּדְמָנוּ לָךְ. וְאָמְרוּ זְכָרוֹנָם לְבָרְכָה (עבודה זרה יח, ב),
הַהוֹלֵךְ לְמָקוֹם אֲשֶׁר ²⁶⁷ אֶסְפוּ שֵׁם אֶסְפָּה לְשִׁחוּךְ - זֶה
הוּא מוֹשֵׁב לְצִים, וְעָלָיו אָמַר הַכְּתוּב (תהלים א, א)
"וּבְמוֹשֵׁב לְצִים לֹא יֵשֵׁב", וְנֶאֱמַר אַחֲרָיו (שם שם, ב)
"כִּי אִם-בְּתוֹרַת יְיָ חִפְצוֹ וּבְתוֹרָתוֹ יִהְיֶה יוֹמָם
וְלַיְלָה", ²⁶⁸ לְמַדָּת (טו) כִּי מוֹשֵׁב-לְצִים ²⁶⁹ מֵבִיא לִידֵי

ביאורים

263. טובה הרבה. שכר העוה"ב ומעלות רוחניות. 264. אש היא עד אבדון
תאכל. (לשון הכתוב איוב לא, יב). כלומר, שאין לו חלק לעולם הבא.
265. כי דבר ה' בזה. ואת מצוותיו הפך הכרת תכרת וכו'. 266. כאשר
הקדמנו לך. לעיל אות קנ"ג. 267. אוספו שם אספה. נאספו שם אסיפת
אנשים. 268. למדת כי מושב לצים וכו'. ממה שסמך הכתוב "ובמושב לצים
לא ישב" - "כי אם בתורת ה' חפצו", יש ללמוד שמי שהולך למקומות כאלו
אין חפצו בתורת ה' (רש"י). 269. מביא לידי ביטול תורה. גם לאחר מכן
(מפרשים).

בְּמִוֶּלֶת-תּוֹרָה. וְאִשָּׁר לֹא שָׁת לְבֹ
לְעִסּוֹק בַּתּוֹרָה בְּשִׁעוּתָיו הַבְּטֻלֹת,

הָרוּחַ אֵינוֹ נָח וְשָׁקֵט עַד שְׁעוֹשֶׂה עוֹד דְּבָרִים כְּאֵלֶּה, וּמִזֶּה יֵשׁ לוֹ נַחַת רוּחַ
הֵן דְּבַר מִצְוָה אוֹ דְּבַר עֲבִירָה, וְזֶהוּ 'עֲבִירָה גּוֹרֶרֶת עֲבִירָה' וְ'מִצְוָה גּוֹרֶרֶת
מִצְוָה', וְכָל דְּבַר עֲבִירָה שֶׁהִיא גְדוּלָּה, גַּם הָרוּחַ הֵבֵא מִמֶּנּוּ גְדוּלָּה וּמִתְאוּהָ
יֹתֵר לְעֲבִירָה עוֹד, וְכֵן דְּבַר מִצְוָה גְדוּלָּה, בֹּא הָרוּחַ מִמָּקוֹם קָדוֹשׁ מֵאֵד
וּמִתְאוּהָ מֵאֵד לְמִצְוָה וְנִהְיָה מֵאֵד מִחֻמָּת זֶה הַמִּצְוָה. וְיָדוּעַ שֶׁמִּצְוָה גְדוּלָּה
מִכָּל הַמִּצְוֹת הִיא לִימּוּד הַתּוֹרָה, וְלִהְיֶיךָ דְּבָרִים בְּטָלִים וְלִיצְנוּת, שְׁזֶהוּ
הַיִּפּוּךְ הַתּוֹרָה, וְלִכֵּן יֵשׁ הִנָּה מִדְּבָרִים בְּטָלִים וְלִיצְנוּת יֹתֵר מִכָּל הָעֲבִירוֹת,
אֵף שֶׁאֵין בּוֹזֵה 'עוֹלָם הַזֶּה', אֲךָ מִחֻמָּת שְׁרוּחַ הַטּוּמְאָה גְדוּלָּה עַד מֵאֵד וְהִיא
כִּמְעִינִין הַנוּבֵעַ, הַפֶּךְ הַתּוֹרָה שֶׁהִיא כִּמְעִינִין הַנוּבֵעַ. ע"כ"ל.

שִׁנְיָנוּ בְּמַסַּכְת אֲבוֹת (פ"ג מ"ב): "רַבִּי חֲנִנְיָא בֶן תְּרִדְיוֹן אוֹמֵר, שְׁנִים שִׁיּוּשְׁבִין
וְאֵין בִּינְיָהוּ דְּבָרֵי תּוֹרָה הָרִי זֶה מוֹשֵׁב לְצִים, שְׁנֵאמַר וּבְמוֹשֵׁב לְצִים לֹא יֵשֵׁב".
וַיֵּשׁ לְתַמְהָה מִדּוּעַ נִקְטָה "שְׁנִים שִׁיּוּשְׁבִין וְאֵין בִּינְיָהוּ דְּבָרֵי תּוֹרָה" וְלֹא נִקְטָה
בְּלִשׁוֹן הַרְגִּילָה "שְׁנִים שִׁיּוּשְׁבִים וְאֵינִם עוֹסְקִים בַּתּוֹרָה"? וְעוֹד, מִדּוּעַ נִקְטָה
בְּלִשׁוֹן "הָרִי זֶה מוֹשֵׁב לְצִים" וְלֹא אָמַר בְּמִפּוֹרֵשׁ "הָרִי הֵם לְצִים" כִּיּוֹן שֶׁאֵינִם
עוֹסְקִים בַּתּוֹרָה?

ב"בֵּית אֶהְרָן" (לְרַבִּי אֶהְרָן אֲבִד"ק אֶשְׁתְּשָׁקוֹב, הַנִּדְפָס בְּסוֹף סֵפֶר פִּירוּשׁ
הַחֲסִידֵי יַעֲבֹץ לְמַסַּכְת אֲבוֹת) כָּתַב לִיִּישֵׁב בִּשְׁם ה"פְּרִי הָאָרֶץ", שְׂרַבִּי חֲנִנְיָא
בֶן תְּרִדְיוֹן הַתְּכוּיִן לֹמַר כֵּן: "שְׁנִים שִׁיּוּשְׁבִין וְאֵין בִּינְיָהוּ דְּבָרֵי תּוֹרָה" הֵם
אִמְנָם מִנְּסִים לְלַמּוּד, הֵם מִשְׁתוֹקֵקִים לְלַמּוּד תּוֹרָה, אֲלֵא שֶׁהַדְּבַר אֵינוֹ עוֹלָה
בִּידֵם - "וְאֵין בִּינְיָהוּ דְּבָרֵי תּוֹרָה". הַיּוֹדֵעַ אֵתָּה מִה פֶּשֶׁר הַדְּבַר? כִּיּוֹן שֶׁהֵם
קִבְּעוּ כַּעַת אֶת מְקוֹמָם בְּמִקּוֹם שֶׁפַּעַם יֵשֵׁבוּ בּוֹ לְצִים וְטִמְאוּ אֶת הַמְּקוֹם
וְאוֹיְרוּ, וּבְמַעֲשֵׂיהֶם הָרַעִים גִּרְמוּ שֶׁלֹּא יִהְיֶה נִיתָן לְלַמּוּד תּוֹרָה בְּמִקּוֹם זֶה.
וְלֹזֶה אָמַר "הָרִי זֶה מוֹשֵׁב לְצִים" - אֵלּוֹ הַיּוֹשִׁבִים בּוֹ כַּעַת הֵם לֹא לְצִים חֲלִילֶיהָ,
אֲדַרְבָּה הֵם רוֹצִים לְלַמּוּד, אֲלֵא שֶׁפַּעַם הִיָּה כֵּאֵן "מוֹשֵׁב לְצִים"... וְזוֹ הִיא
הָרְאִיָּה הַהִפְסוּק שֶׁאִמַּר דּוֹד הַמֶּלֶךְ ע"ה "אֲשֶׁרִי הָאִישׁ... וּבְמוֹשֵׁב לְצִים לֹא
יֵשֵׁב", בְּמִקּוֹם שִׁיּוּשְׁבוּ בּוֹ פַּעַם לְצִים הוּא לֹא יוֹשֵׁב, כִּי הַמְּקוֹם גּוֹרֵם לְטוֹב
וְלַהֲפֹכוֹ.

²⁷⁰ יִתְעַשֶּׂת לְנַפְשׁוֹ וְלֹא יֵאָבֵד, וְיִתְבּוֹדֵד בְּהֵן לְחֻשׁוֹב עַל
קִצּוֹ וְלִהְיִין לְאַחֲרִיתוֹ וּלְחַפְשׁ דְּרָכָיו וּלְקִנּוּת מַעֲלּוֹת
הַנֶּפֶשׁ וְלִהְתְּקָרֵב אֶל הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ.

הַחֲלָק הַחֲמִישִׁי, הַמִּתְלוֹצֵץ בְּדָבָר שֶׁפִּתִּים עַל הַמַּעֲשִׂים
וְהַדְּבָרִים, לֹא שִׁכְחוּ לָהֶם בְּלִבּוֹ, אֵךְ מִדְּרָךְ
²⁷¹ הַשְּׂמִיחִים לֹא דָבָר וְחֶק הַשְּׁחֹק. וּפְעָמִים שְׁנוֹרֵם לִזְהָ
מִשְׁתָּה הֵינִין וְהַשְּׂכָרוֹת, שְׁנֵאָמַר (מְשִׁלִּי כ, א) ²⁷² לִיִן הֵינִין
הָמָּה שֶׁכָּר וְכָל-שָׁנָה בּוֹ לֹא יִחָכֶם". פְּרוּשׁ, ²⁷³ לִיִן אִישׁ-
הֵינִין, ²⁷⁴ הוֹמָה אִישׁ-שֶׁכָּר, כְּמוֹ (תַּהֲלִים קט, ד) "וְאֵנִי
תַּפְּלָה", אִישׁ-תַּפְּלָה. וְרוֹצֵה לֹמַר, כִּי מִשְׁתָּה-הֵינִין גּוֹרֵם
לְשִׁלְשָׁה דְּבָרִים רָעִים: הָאָחֵד, לְהִיּוֹת הָאִישׁ מִתְלוֹצֵץ.
וְהַשְּׁנִי, לְהִיּוֹת ²⁷⁵ הוֹמָה וּבַעַל-דְּבָרִים, וְאָמְרוּ זְכָרוֹנָם

בִּיאורִים

²⁷⁰. יִתְעַשֶּׂת. לִשׁוֹן מַחֲשָׁבָה (רש"י יונה א, ו). כְּלוֹמֵר, יִתְבּוֹנֵן. ²⁷¹. הַשְּׂמִיחִים
לֹא דָבָר וְחֶק הַשְּׁחֹק. הָעוֹלָזִים לֹלָא סִיבָה מִיּוֹחַדָּת אֲלֵא רַק מִתּוֹךְ טַבַּע
הַצְּחֹק. ²⁷². לִיִן הֵינִין. בֹּא עֵתָה לְהוֹדִיעַ אַחַת מִן הַסְּבוֹת הַמּוֹלִידוֹת בְּאִישׁ
מִדַּת הַלִּיצְנוּת כַּדִּי שִׁזְהָר הָאָדָם מִן הַסְּבָה הִיא אַחֲרֵי שֶׁהִיא סְבָה לְדַבֵּר רַע
כְּמוֹ זֶה. וְאָמַר כִּי אִישׁ הֵינִין הוּא לֵץ. תּוֹלְדוֹת הֵינִין לְפִרוֹק עוֹל הַלֵּב, וְהַלִּיצְנוּת
הוּא פְּרִיקַת הָעוֹל, ע"כ נִמְשָׁךְ אַחֲרֵי הֵינִין לְפִרוֹק הָעוֹל מִעַל לְבֹ וְיִשְׁלַח לְשׁוֹנוֹ
לְכָל אוֹת נַפְשׁוֹ וְלִדְבָרֵי שְׁחֹק וְלַעַג וְקִלְס (רַבִּינוּ בְּפִירוּשׁוֹ לְמַשְׁלִי). ²⁷³. לִיִן
אִישׁ הֵינִין. אִישׁ הַמְּרַבֵּה בַּשְּׂתִיּוּת יֵין - הָרִי הוּא לֵץ. ²⁷⁴. הוֹמָה אִישׁ שִׁיכָר.
אִישׁ הַמְּרַבֵּה בַּשְּׂתִיּוּת שִׁיכָר - צוּעֵק וּמְדַבֵּר הַרְבֵּה. ²⁷⁵. הוֹמָה. רוּעֵשׁ, צוּעֵק.

שְׁעָרֵי

שַׁעַר שְׁלִישִׁי

תְּשׁוּבָה

עֵינִינִים

עֵינִינִים

שְׁעָרֵי

שַׁעַר שְׁלִישִׁי

תְּשׁוּבָה

לְבָרְכָהּ (אבות א, יז) וְכָל הַמְרָבָה
דְּבָרִים מְבִיא חֲטָא, וְנֶאֱמַר (קהלת ה,
ב) "וְקוֹל כְּסִיל בְּרֹב דְּבָרִים".
וְהַשְׁלִישִׁי, ²⁷⁶כָּל-שָׁנָה בּוֹ לֹא יִחָכֵם.
וְדַע, כִּי לֹא יִהְיֶה מְנַהֵג הַלִּיצְנוֹת
קְבוּעַ בְּנֶפֶשׁ הָאָדָם, ²⁷⁸עַד שֶׁהוּא
פּוֹרֵק עַל-שָׁמַיִם מַעְלִיּוֹ, עַל כֵּן יַעֲנֵשׁ
לְתֵת עָלָיו עַל הַיְסוּרִין מִדָּה כְּנֶגֶד
מִדָּה, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה כח, כב) "וְעֵתָהּ
אֶל-תִּתְּלוּצְצוּ פֶן-יִחָזְקוּ מוֹסְרֵיכֶם",
וְאִמְרוּ זְכָרוֹנֵם לְבָרְכָהּ

(עבודה זרה יח, ב) אָמַר רַבִּי אֱלֶעָזָר ^(י)כָּל הַמְתְּלוּצִין יְסוּרִין
בָּאִים עָלָיו, שֶׁנֶּאֱמַר פֶּן-יִחָזְקוּ מוֹסְרֵיכֶם. ²⁸⁰וְהַחֲכָמִים

ביאורים

276. וְקוֹל כְּסִיל בְּרֹב דְּבָרִים. וּדְרָךְ קוֹל כְּסִיל לְבוֹא בְּרֹב דְּבָרִים, כִּי בַהֲרֹבוֹת
דְּבָרִים מוֹצִיא קוֹל שֶׁל כְּסִילֹת מִפִּי (רש"י). 277. כָּל שְׁוִיגָה בּוֹ לֹא יִחָכֵם. וְגַם
לֹא יִצְלַח בַּחֲכָמָה, כִּי הֵינּוּ יִשְׁחִית הַדַּעַת, ע"כ כָּל שְׁוִיגָה לְשִׁתּוֹת יֵין תְּמִיד
שֶׁלֹּא בַּמִּשְׁפָּט וּמִדָּה לֹא יִחָכֵם (רבינו בפירושו לַמְשָׁלִי). 278. עַד שֶׁהוּא פּוֹרֵק
עוֹל שָׁמַיִם מַעְלִיּוֹ. וּמִפְּנֵי שֶׁאֵין עָלָיו עוֹל הַמּוֹרָא וְאֵין חֲתָת אֱלֹהִים בִּלְבוֹ,
עַל כֵּן לְבוֹ מְשׁוּלָּח לְשַׁחֹק וּלְעַקֵּשׁ וּלְעַקֵּשׁ בְּפִירוּשׁוֹ לַמְשָׁלִי א, (כב). 279.
יִחָזְקוּ מוֹסְרֵיכֶם. יִתְחַזְּקוּ יְסוּרֵיכֶם. 280. וְהַחֲכָמִים הִיוּ מְזַהֲרִים וְכו'. בַּמִּסְתָּה
עֲבוּדָה-זָרָה (יח): "אָמַר לָהּ רַבָּא לְרַבְנָא, בַּמִּסְתָּה עֲבִינָא מִיְיָיִכוּ (א-גנא,
מִבְּקַשׁ אֲנִי מִכֶּם) דְּלֹא תִתְּלוּצְצוּ - דְּלֹא לִיתּוּ עֲלֵיכֶם (כדי שֶׁלֹּא יִבְאוּ עֲלֵיכֶם)

הַתּוֹכַחַת; אֲךָ הַלְצִים
שֶׁאִינֶם מִתְּפַעֲלִים מִן
הַתּוֹכַחַת מִפְּנֵי כַח
לִיצְנוֹת - אֵין לָהֶם
תִּיקוּן אֶלֶּא הַשְׁפָּטִים,
שֶׁאֵלֶּה לֹא יִהְיֶה כַח
בְּלִיצְנוֹת לְדַחֲתֵם
מִעֲלֵהֶם כֹּאשֶׁר יִדְחוּ
הַמוֹסְרִים. עכ"ד.
בְּדוּמָה זֹה כָּתַב
הַגְרָא עַל הַפְּסוֹק
(מְשָׁלִי יט, כה): "לֹץ

הֵיוּ מְזַהֲרִים לְתַלְמִידֵיהֶם שֶׁלֹּא
לְהִתְלוּצֵץ גַּם עַל דֶּרֶךְ מְקָרָה וְעָרָא,
²⁸¹וְעַל הַחֲלָק הַזֶּה הֶצְרַכְנוּ לְהַזְהִיר,
כִּי רַבִּים יִכְשְׁלוּ בּוֹ עַל דֶּרֶךְ מְקָרָה.

קַעֲתָה. וְזֶה דְּבַר ^(יח)בֵּת שְׁקָרִים. עֲנִין
הַבֵּת הַזֶּה נִחְלָק לְתַשְׁעָה

תְּכָה, ו"ל: לֹץ הוּא הַמְדַּבֵּר דְּבָרִים בְּטָלִים, לִיצְנוֹת וּשְׂאָר דְּבָרִים, וְאִינוּ
נִהְיָה מִזֶּה כִּלְל, וְיֹדַע שֶׁאֵין לוֹ תוֹעֵלַת מִזֶּה אֶף לְגוֹפוֹ, וְלִכְן הַתּוֹכַחַת וְהַמוֹסֵר
שִׁיתְּנוּ לוֹ לֹא יִפְרִידוּ אוֹתוֹ מִלִּיצְנוֹתוֹ, כִּי גַם הוּא יֹדַע שֶׁאֵין תוֹעֵלַת לוֹ מִדְּבָרָיו
הַמְּגוּעִלִים, וְרַק כְּשִׁירָאָה שְׁמִלִיצְנוֹתוֹ בֹּא לִידֵי יְסוּרִים, יַעֲזוּב אֶת דְּרָכָה הָרַעָה.
נִמְצָא שֶׁהַדְּרָךְ הַיְחִידִי שִׁפְעַל עַל הַלֹץ לְעֻזּוֹב אֶת לִיצְנוֹתוֹ, הוּא רַק ע"י
הַיְסוּרִים הַבָּאִים אֵלָיו.

יח. בֵּת שְׁקָרִים. כָּתַב ה'מְסִילַת יִשְׂרָאֵל (פ"א): "אֶחָד מִן הָעוֹמְדִים שֶׁהָעוֹלָם
עוֹמֵד עָלָיו הוּא הָאֱמֶת (אבות פ"א מ"ח), אִם כֵּן מִי שְׁדוּבֵר שְׁקָר כֵּאִילוּ נּוֹטֵל
יְסוּדוֹ שֶׁל עוֹלָם, וְהַפֶּךְ מִזֶּה, מִי שֶׁזִּהְיָר בָּאֱמֶת כֵּאִילוּ מְקִיִּים יְסוּדוֹ שֶׁל עוֹלָם.
וְכִּבְר סִפְרוֹ אֹמֵר זְכוּרֹנִם לְבִרְכָּה (סְנַהֲדְרִין צז): מֵאֲתוֹת הַמִּקּוֹם שֶׁהֵיוּ זִהְרִים
בָּאֱמֶת, שֶׁלֹּא הִיָּה מִלֶּאךְ הַמּוֹת שׁוֹלֵט שָׁם, וּלְפִי שֶׁאֲשַׁתּוֹ שֶׁל רַבִּי פְּלוֹנִי שִׁינְתָּה
בְּדַבְרִיָּה, אֶף עַל פִּי שֶׁהִיָּה לְכוֹנָה טוֹבָה, גִּרְתָּה בָּהֶם מִלֶּאךְ הַמּוֹת, עַד שֶׁגִּרְשׁוּהָ
מִשָּׁם בַּעֲבוּר זֶה וְחֻזְרוֹ לְשִׁלּוּתָם. וְאֵין צָרִיךְ לְהַאֲרִיךְ בְּדַבָּר הַזֶּה שֶׁהִשְׁכַּל
מַחֲיִיבו וְהַדַּעַת מְכַרְיָחוֹ."

עֲנִין זֶה שֶׁאֵין מִלֶּאךְ הַמּוֹת שׁוֹלֵט בַּמִּקּוֹם שֶׁזִּהְרִים בָּאֱמֶת, מִתְּבָאָר עַל פִּי

ביאורים

יְסוּרִין". 281. וְעַל הַחֲלָק הַזֶּה. שֶׁל לִיצְנוֹת שְׁבָאָה מִטְּבַע הַצְּחֹק וְלֹא מִתּוֹךְ
בּוֹ וְזִלְזוּל, אֶף שֶׁזֶה הַחֲלָק הַקָּל יַחֲסִית בַּחֲלָקֵי הַלִּיצְנוֹת.

שְׁעָרֵי

שַׁעַר שְׁלִישִׁי

תְּשׁוּבָה

עִיּוּנִים

שְׁעָרֵי

שַׁעַר שְׁלִישִׁי

תְּשׁוּבָה

חֲלָקִים. הַחֲלָק הָאֶחָד, ²⁸²אִישׁ-כֶּזֶב, ²⁸³אִשֶּׁר תּוֹרָה עֹזֵב, ²⁸⁴וַיֵּרַע וַיִּשְׁחִית בְּמַעַנְה פִּיּוֹ, כְּמוֹ ²⁸⁵הַמִּבְחָשׁ בְּעַמִּיתוֹ בְּפִקְדוֹן אוֹ ²⁸⁶בְּתִשׁוּמַת-יָד אוֹ ²⁸⁷בְּשֹׁכֵר-שֹׁכִיר, ²⁸⁸שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא לידתו (רש"י שם); זכה - משלימין לו, לא זכה - פוחתין לו. ויש אם כן לפרש שזו הנהגה של מדה כנגד מדה: כמו שהוא אינו משנה מדיבורו, כך הקב"ה אינו משנה מדיבורו במספר השנים שקצב לו בשעת לידתו, אף אם לא זכה (עיון יעקב).

ביאור נוסף: חותמו של הקב"ה אמת (סנהדרין סד.), ועל האמת העולם קיים (ראה אבות סוף פ"א), ואת חותמו חתם ה' בתחילת התורה, שכן שלש המלים הראשונות ושלש המלים האחרונות של פרשת הבריאה - בראשית ברא אלוקים ו-ברא אלוקים לעשות - מסתיימות באותיות א-מ-ת. ולכן המשנה בדיבורו הורס את החותם ואת קיומו של העולם, ואפילו אם הורס רק כלשהו - את ה"א" שבחותם - הרי נשאר "מת"; ולהיפך, מי שאינו משנה בדיבורו מקיים עצמו ועולמו בחותמה של הבריאה שהוא אמת, ולכן לא מת שם איש לפני זמנו (מהרש"א).

ביאורים

²⁸² אִישׁ כֶּזֶב. איש שקרן. ²⁸³ אִשֶּׁר תּוֹרָה עֹזֵב. עובר על לאוין מפורשים בתורה. ²⁸⁴ וַיֵּרַע וַיִּשְׁחִית בְּמַעַנְה פִּיּוֹ. גורם נזק בדיבורו. ²⁸⁵ הַמִּבְחָשׁ בְּעַמִּיתוֹ בְּפִקְדוֹן. משקר לחברו התובע ממנו את פקדונו. ²⁸⁶ בְּתִשׁוּמַת יָד. ששם בידו ממון להתעסק בו, או במלוה (רש"י). ואונקלוס תרגם "או בשותפות ידא", וכן פירש באבן עזרא "שותפות - ששם ידו עמו". והוא משקר לחברו וטוען שהחזיר לו דמי ההלוואה או שלא קיבל ממנו כלל, וכן שנתן לו כבר חלקו בדמי העיסקה או בשותפות, או שלא קיבל ממנו כלל. ²⁸⁷ בְּשֹׁכֵר שֹׁכִיר. בשכר המגיע לשכיר שעבד אצלו, ומשקר וטוען שכבר נתן לו שכרו או שלא מגיע לו יותר. ²⁸⁸ שֶׁנֶּאֱמַר. כלומר, ואיסורו מפורש

יט, יא) "וְלֹא-תִכְחַשׁוּ וְלֹא-תִשְׁקְרוּ אִישׁ בְּעַמִּיתוֹ". וְכֵן ²⁸⁹הָעֹנֶה בְּרַעְיוֹ עַד שֶׁקֶר, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות כ, יג) "לֹא-תַעֲנֶה בְּרַעְיוֹ עַד שֶׁקֶר", ²⁹⁰וּמִן הַחֲלָק הַזֶּה בַּעַל ²⁹¹הַתְּרִמִּית וְהָאוֹנָאוֹת בְּמִסְחָרִים וּבְשִׁתְּפוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא כה, יד) ²⁹²"אֶל-תִּזְנֶה אִישׁ אֶת-אֶחָיו", וְנֶאֱמַר (תהלים נה, יב) ²⁹³"וְלֹא-יִמְיֵשׁ מִרְחֹבָה" ²⁹⁴תָּךְ ²⁹⁵וּמִרְמָה". ²⁹⁶וְנִקְרָא ²⁹⁷אִישׁ-אָוֶן, וְנִקְרָא ²⁹⁸בְּלִיעַל, ²⁹⁹וְהוּא כְּכֹד-עֵינַי בְּכַתּוֹת הַרְשָׁעִים, כְּאִשֶּׁר הִקְדַּמְנוּ ³⁰⁰בְּשַׁעְרֵי יְרֵאת-חֹטָא. וּמִדּוֹת זֶה אִישׁ-הָאָוֶן שֶׁהוּא ³⁰¹קוֹרֵץ בְּעֵינָיו, ³⁰²מוֹרָה

ביאורים

בתורה, ומוסב על דבריו "אשר תורה עוזב". ²⁸⁹ העונה ברעיו עד שקר. המעיד עדות שקר ובעדותו מפסיד ממון לחבירו. ²⁹⁰ ומן החלק הזה. בחלק זה של 'איש כזב' כלול. ²⁹¹ התרמית והאונאות במסחרים. משא ומתן בדרך מרמה הגורמת לחבירו הפסד ממון. ²⁹² אל תזננה איש את אחיו. זו אונאת ממון (ב"מ נח:). ובשע"ת מהדורת שפתי חכמים הגירסא "ולא תזננה איש את עמיתו" עפ"י דפו"ר ושאר ספרים, ואף שמקרא זה נדרש לאונאת דברים, מצינו בכ"מ שנשתמשו במקרא זה לאונאת המקחים, ועי' מנ"ח. ²⁹³ ולא ימיש מרחובה. לא הוסר מרחוב העיר. ²⁹⁴ תוך. מרמה הצפונה תוך הלב. ²⁹⁵ ומרמה. העשויה בפרהסיא. ²⁹⁶ ונקרא. במשלי (ו, יב) כדלקמן. ²⁹⁷ איש און. איש רשע. ²⁹⁸ בליעל. פורק מעליו עול שמים. ²⁹⁹ והוא כבד עין בכתות הרשעים. מן העוונות הקשים והכבדים גם בין הרשעים. ³⁰⁰ בשערי יראת חטא. רבינו חיבר חיבור בשם 'שערי יראת חטא', אך לא זכינו לאורו. ³⁰¹ קורץ בעיניו. רמיזות של מרמה (רש"י). ³⁰² מורה באצבעותיו. מראה ומסמן באצבעות ידיו.

בְּאַצְבָּעוֹתָיו, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (משלי ו, יב-יג) "אֶדָם בְּלִיעַל אִישׁ
אֵין וְגו' קוֹרֵץ בְּעֵינָיו"³⁰³ מִלֵּל בְּרַגְלָיו מֵרָחַ בְּאַצְבָּעוֹתָיו".

קעט. החלק השני, המְשַׁקֵּר ואין בְּעֵצֶם הַשֶּׁקֶר³⁰⁴ נֶזֶק
וְהַפְסֵד לְחֻבְרוֹ, אֵךְ יִתְבּוֹן³⁰⁵ בּוֹ³⁰⁶ לַעֲשׂוֹתוֹ סִבָּה
אֶל הַנֶּזֶק וְאֵל הָרַע, כְּמוֹ³⁰⁷ הַמַּתְעָה אֶת חֻבְרוֹ שִׂיאֲמִין בּוֹ
כִּי הוּא אוֹהֵב וְרַע נֶאֱמָן עִמּוֹ, וּמִתְבּוֹן בְּזֶה כְּדִי שִׂיבְטַח בּוֹ
וְלֹא יִשְׁמַר מִמֶּנּוּ וְיֻכַּל³⁰⁸ לְהַדְרִיחַ עָלָיו אֶת הָרַעָה, בְּעֵינָן
שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה ט, ז) "בְּפִי שְׁלוֹם אֶת-רַעְהוּ יִדְבֵּר
³¹⁰ וּבִקְרָבוֹ יֵשִׁים אֲרָבוֹ", וְנֶאֱמַר אַחֲרָיו (שם שם, ח)
³¹¹ הָעַל-אֵלֶּה לֹא-אֶפְקֹד-בָּם נָאִם יי' אִם-בְּגוֹי אֲשֶׁר

ביאורים

303. מולל ברגליו. כלומר משפשף זה על זה (שם). כולם מיני רמיות
וסימנים של רמאות ושקר, והיינו שהוא מרמה בכל גופו וחושיו.
304. נזק והפסד. באופן ישיר ומידי (ובזה קל הוא מן החלק הראשון).
305. בו. בשקר. 306. לעשותו סבה אל הנזק ואל הרע. לגרום על ידו נזק
לזולת. 307. המתעה. המוליך שולל. 308. להדריח. להביא. 309. בפיו שלום
את רעהו ויבר. כלפי חוץ מדבר דברי שלום ורעות עם חברו. 310. ובקרבו
ישים ארבו. ובתוך לבו יכין לו מארב כדי ללכודו אחרי שלא נזהר ממנו.
311. העל אלה לא אפקד בהם. האם על פשעים חמורים כאלו לא אענישם,
כי יש בזה חומרה יתירה לאחר שתבירו בוטח בו וסומך עליו. 312. אם כנוי
אשר כזה לא תתנכם נפשי. והאם בעם המתנהג בצורה שכזו לא אגמול להם
במיצוי הדין.

בְּזֶה לֹא תִתְנַכֵּם נַפְשִׁי. וְאֵלֶּה³¹³ שְׁנֵי הַחֲלָקִים עֲנִשָּׁם עַל
שְׁנֵי דְבָרִים: ³¹⁴עַל הַשֶּׁקֶר, וְעַל הַנֶּזֶק³¹⁵ הַצָּרוּר בְּכַנְפָּיו.
³¹⁶כִּי הַשֶּׁקֶר, מְלַבֵּד צַד הַנֶּזֶק, הוּא תוֹעֵבַת הַשֵּׁם, שֶׁנֶּאֱמַר
(משלי ו, מז-יח) "שֵׁשׁ-הֵנָּה שֵׁנָא יי' וְגו' עֵינַיִם רְמוֹת
לְשׁוֹן שֶׁקֶר וְגו', לֵב חֹרֵשׁ מַחֲשָׁבוֹת אֵין" וְגו', וְנֶאֱמַר
(שם ח, יג) "וְפִי תִהְפְּכֹת שֵׁנָאִתִּי", וְנֶאֱמַר (איוב טו, טז)
"³²¹אֵף כִּי-נִתְעַב וְנֶאֱלַח אִישׁ-שִׂתָּה כַּמִּים עוֹלָה".³²² וְאֵף
בְּשֵׁר-וָדָם נִתְעַב הַשֶּׁקֶר לָהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר³²³ "תוֹעֵבַת³²⁴

ביאורים

313. שני החלקים. הראשון והשני מכת השקרים. 314. על השקר. על
עצם השקר. 315. הצרור בכנפיו. הכרוך בו, דהיינו הנזק שנגרם בעקבות
שקרו. 316. כי השקר. מצד עצמו. 317. שש הנה שנא ה'. ששה דברים
המה ששונא אותם ה'. 318. עינים רמות לשון שקר. גאותן, והמדבר שקרים.
319. לב חורש מחשבות און. לב הזומם מחשבות רשע להרע ולהזיק לזולת.
320. ופי תהפכות שנאתי. ופה המדבר אחד בפה ואחד בלב, שונא אני.
321. אף כי נתעב ונאלח איש שותה כמים עולה. וכל שכן שמאוס ומלוכלך,
האדם שכשיתית מים כך מצויה בידו מרמה. 322. ואף בשר ודם נתעב השקר
להם. כלומר, אפילו בעיני בני אדם מאוס השקר וכ"ש בעיני השי"ת, כי זה
דבר שהשכל מחייבהו. 323. שנאמר תועבת מלכים שפתי שקר. נוסף עפ"י
מהדורת שפתי חכמים. פסוק זה אינו במקרא, והוא שילוב בין שני פסוקים:
"תועבת מלכים עשות רשע" (משלי טז, יב), "תועבת ה' שפתי שקר" (שם יב,
כב). וכן יש ללמוד זאת ממה שנאמר אחרי "רצון מלכים שפתי צדק" (שם
טז, יג), ומכלל הן אתה שומע לאו. 324. תועבת מלכים. הנה למלכים והם
השכלים האנושיים הוא מתועב מאד ושנוא (רלב"ג משלי טז, יב).

שְׁעָרֵי

שַׁעַר שְׁלִישִׁי

תְּשׁוּבָה

עֵינִינִים

עֵינִינִים

שְׁעָרֵי

שַׁעַר שְׁלִישִׁי

תְּשׁוּבָה

קפ. הַחֶלֶק הַשְּׁלִישִׁי, הַבָּא

³²⁵ בְּעֶרְמָה וְדַבְרֵי-מֶרְמָה

לְמוֹנָע טוֹב ³²⁶ מִבְּעָלָיו לְהַעֲבִיר

הַטּוֹבָה אֵלָיו, ³²⁷ לֹא לְגִזּוֹל מִחִבְרֹו

דָּבָר שֶׁהוּא שְׁלוֹ וְלֹא ³²⁸ לְחֶמְסוֹ, אֲבָל

יִתֵּן עֵינֹו בַּטּוֹבָה הָעֲתִידָה לְבוֹא לְיָדֵי

חִבְרֹו, ³²⁹ וְצוּדָה אוֹתָהּ לְקַחְתָּהּ אֵלָיו

³³⁰ בְּשֹׁקֶר מַלְיוֹ, אוֹ יִסְבֵּב בְּשִׁקְרֹו

³³¹ אֲשֶׁר יִתֵּן לוֹ חִבְרֹו ³³² מִתָּת. וְעֵקֶר עֲנָשׁוֹ עַל

הַשִּׁקְרָה. אֲכֵן יִגְדֹּל עֲנָשׁ הַשִּׁקְרָה כְּאֲשֶׁר יִסְבֵּב מִמֶּנּוּ הַפֶּסֶד

לְזוּלָתוֹ, אֶף-עַל-פִּי שֶׁאֵין עֵקֶר הָעֲנָשׁ עַל הַפֶּסֶד, כִּי לֹא

ביאורים

325. בערמה. בחכמה להרע. 326. מבעליו. כלומר ממי שמיועד לקבל הטובה. 327. לא לגזול מחברו דבר שהוא שלו. לא כדי לגזול ולהוציא מחברו דבר שכבר שייך לו. 328. לחמסו. 'חמסן' הוא הנוטל חפץ מחברו בעל-כרחו ומשלם לו את דמיו ('ב"ק סה.). 329. וצודה אותה לקחתה אליו. (עפ"י שומאל-א' כד, יא. 'צודה' - אורב). מחזור אחריה להשיגה ומסבב בשקרו להעבירה לעצמו, כמו הרואה את חבירו עוסק בעסק טוב, ובא זה והרבה עליו בשקר, ואמר לו שיש לו בירור שיהיה היוק בזה העסק, או שאר איזה שקר, עד שסיבב העסק לעצמו (לשון 'יד הקטנה' הלכות דעות פרק י' סעיף א'). 330. בשקר מליו. בדברי שקר. 331. אשר יתן לו חברו מתת. כגון שיאמר לו רצוני לקנות בית זה שאתה רוצה לקנות, ועל ידי זה נותן לו (חברו) דמים למען יסלק עצמו (מהמקח) ולא יקנה (שם). 332. מתת. מתנה. 333. ועיקר ענשו. בחלק זה.

שלא הזכירה בכל שאר האזהרות. ומצד הריחוק הוזהרתנו שלא נטה אצננו כלל לשום דבר שנחשוב שהוא שקר. אע"פ שאין אנו יודעים בבירור אם אותו הדבר שקר. וכעין מה שאמרו רז"ל: "הרחק מן הכיעור והדומה לו".

הַפֶּסֶד מִמֶּנּוּ ³³⁴ דָּבָר שֶׁזָכָה בוֹ,

³³⁵ כְּעֵינֵינִי שֶׁאֶמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ וְזָרוֹנֵם

לְבָרְכָהּ (סנהדרין צב, א) כָּל הַמַּחְלִיף

בְּדַבָּרוֹ ³³⁷ כְּאֵלֹו עוֹבֵד עֲבוּדָה-זָרָה,

³³⁸ שֶׁנֶּאֱמָר (בראשית כו, יב) "אֲוִלִי

יִמְשִׁנִּי אָבִי וְהִיטִי כְּעֵינִי

³⁴⁰ כְּמַתְעַתֵּעַ", וְנֶאֱמָר עַל עֲבוּדָה-

השקר נתעב ונאלח בעיני הכל, אין דבר מאוס ממנו, והמארה והקללה בבית כל אוהביו. מפני שה' יתברך אמת, וכל אשר אתו אמת, ואין הברכה מצויה וחלה אלא במתדמים אל הקב"ה במעשיהם, להיות אמיתיים כמו שהוא אמת. אבל מי שמעשיו בהיפך מידותיו הטובות, והם בעלי השקר שהם היפך מידותיו ממש, גם כן תנחו עליהם לעולם מה שהוא היפך מידותיו של הקב"ה והיפך מדת הברכה שהיא בו - היא המארה והקללה, והיפך השמחה והשלום והתענוג שהם אתו, היא הדאגה והקטטה והצער, כל אלה חלק אדם רשע מאלקים.

ביאורים

334. דבר שזכה בו. כבר, רק מונע ממנו דבר שהיה יכול לזכות בו בעתיד. [ואף אם סיבב בשקרו עד אשר יתן חבירו לו מתנה, מ"מ הרי לא נטלו ממנו בידים אלא גרם לו לתת לו מתנה וכנ"ל]. 335. כענין שאמרו. זה מוסב על עצם עונש השקר. 336. המחליף בדיבורו. משנה את קולו כדי שלא יכירוהו (רש"י). 337. כאלו עובד עבודה זרה. כיון ששיקר בחותמו של הקב"ה שהוא אמת (עיון יעקב). 338. שנאמר. אצל יעקב אבינו כאשר אמרה לו אמו שישנה את קולו לקול אחיו עשיו, אמר לה שחושש הוא לעשות כן. 339. אולי ימשני אבי. שמה ימשש אותי יצחק ויראה שאין ידי שעירות כידי עשיו, וידע שאני משקר. 340. כמתעתע. מהתל בו להטעותו.

שערי

שער שלישי

תשובה

עיונים

עיונים

שערי

שער שלישי

תשובה

זָרָה (ירמיה י', טו) ³⁴¹הָבֵל הָמָּה
³⁴²מַעֲשֵׂה תַעֲתוּעִים". וְאִמָּרֶם זְכָרוֹנָם
לְכַרְכָּה ³⁴³כָּאֵלֹו עוֹבֵד עֲבוּדָה-זָרָה,
³⁴⁴הֵבִיאוּ הַדְּמִיוֹן עַל קֶצֶה אֶחָד,
³⁴⁵כִּי הוּא נִסְתָּר בְּשֹׁקֶר וְנִעְזָר בְּשׂוֹא.

קפא. החלק הרביעי, המְשַׁקֵּר
בְּסִפּוּר הַדְּבָרִים אֲשֶׁר
שָׁמַע ³⁴⁶וּמַחְלִיף מִקְצָתָם בְּמַתְכּוֹן,
וְאֵין לוֹ תוֹעֵלַת בְּשֹׁקְרָיו ⁽²⁾וְלֹא הֶפְסֵד
כבר את השקר כבקשתם, מדוע התפלאו "וכי פרידה יולדת", הרי ביקשו

ביאורים

341. הבל המה. האלילים, ואין בהם ממש. 342. מעשה תעתועים. העושה פסל תועה מדרך השכל. 343. כאילו עובד עבודה זרה. כיון שלשון 'תעתוע' נאמר בשניהם, יש ללמוד שהמחליף דיבורו הוא כעובד עבודה זרה. 344. הביאו הדמיון על קצה אחד. כלומר, דימו אותו בבחינה אחת. "ולאו דוקא כאילו עובד עבודה-זרה ממש, אלא הדמיון על קצת" (ארחות צדיקים, שער השקר). 345. כי הוא נסתר בשקר ונעזר בשוא. מלשון הכתוב בישעיה (כח, טו). והכוונה, לפי שזה המחליף סבור אשר על ידי זה השקר הוא נעזר ועל ידו הוא משיג חפצו, ולו היה מדבר באמת היה מגיע לו היזק, והרי ענינו ממש כעובד עבודה-זרה, אשר דעתו שעל ידה יהיה מצליח ושיש בה איזה ממש וכו', ובאמת הכל רק הבל המה מעשה תעתועים וכו' (לשון 'יד הקטנה' שם). 346. ומחליף מקצתם. ומשנה חלקם.

שקר? והוא מבאר:
ידוע הדבר שגם
לפי מוסר הגויים
מידת השקר מאוסה
ומזיקה
ולאנושות כולה. אבל
הבנתם היא, שרק
סוג של שקר שעלול

לזולתו, אֲכַל ³⁴⁷כֹּה מִשְׁפָּטוֹ
³⁴⁸מֵאֲהַבְתוּ שֹׁקֶר מְדַבֵּר צָדֵק
סֵלָה, וּפְעָמִים שֶׁהוּא ³⁴⁹בּוֹדֵה מִלְּבּוֹ
סִפּוּר הַדְּבָרִים בְּלֹו. וְהָאִישׁ הַזֶּה יִקַּל
עֲנָשׁוֹ מִצַּד אֶחָד, עַל כִּי ³⁵⁰אֵין הֶפְסֵד

להטעות ולגרום לנזק - אסור, אבל סוג שקר כזה המיועד רק להשתעשע בו ולא יביא לנזק, אין רואים בו הגויים איסור. אולם לפי השקפת תורתנו הקדושה, אסור השקר בכל מכל כל, כי ה' אלוקים אמת ותורתו אמת, ואינו סובל אפילו מילולי שקרא בלבד. חכמי אתונא ביקשו מרבי יהושע בן חנניה, שיגדיר להם מהו שקר. אמר להם, גם אם מישוה אומר "היתה לנו פרידה וילדה", שהוא שקר גלוי - אסור. ועל כן התפלאו: וכי פרידה יולדת!? והרי הכל יודעים שהוא שקר, ושום אדם לא יאמין ולא ינזק מכזב זה, ולמה שיאסר? השיבם רבי יהושע, גם אלו הם דברי שקר לפי השקפת תורתנו. כא. מאהבתי שקר מדבר צדק סלה. יש לעיין, מהי ההנאה באהבת השקר? דבשלמא אם מרויח ע"י השקר, יש לו הנאה להשתמש בשקר כאמצעי. אבל מהי ההנאה באהבת שקר כאשר אין בו שום תועלת שהיא והוא משמש לכאורה מטרה כשלעצמה?

וביאר ב'שפתי חיים' (מדות ועבודת ה' ח"א עמ' י"ז): טבע האדם להתענג בעולם הדמיון ולהפכו למציאות, אמנם רוב בני אדם מתביישים לספר את דמיונותיהם, אך ישנם בני אדם שאינם נרתעים מלעשות זאת, ומספרים סיפורי כזב ללא שום תועלת, אלא רק להנאת עצמם מתוך אהבת השקר, שההנאה בזה היא הבריחה מהמציאות אל עולם השקר הדמיוני. עיי"ש.

ביאורים

347. כה משפטו. כך מנהגו. 348. מאהבתי שקר מדבר צדק סלה. אוהב הוא את השקר יותר מאשר לדבר אמת (מלשון הכתוב תהלים נב, ה). 349. בודה מלבו. ממציא מעצמו. 350. אין הפסד לאיש. לא נגרם נזק לאף אדם.

לְאִישׁ בִּשְׁקָרָיו³⁵¹ וּפְחֻזוֹתָו, אָבֵל
גָּדוֹל מְאֹד עָנָשׁוֹ³⁵² בְּעֵז פִּנּוֹ וְאַהֲבַת
הַשָּׁקֶר, וַיִּכְבַּד עֹנָו³⁵³ כִּי יֶאֱהָבֵהוּ
לְבָלִי תוֹעֵלָתוֹ.³⁵⁴ וְאָמַר שְׁלֹמֹה עָלָיו
הַשְּׁלֹם (משלי ו, יט) "יָפִיתָ בְּזָבִים עֹד
שָׁקֶר". פְּרוּשׁ, אִם תִּרְאֶה אָדָם אֲשֶׁר³⁵⁵ יָפִיתָ בְּזָבִים
בְּשִׁיחָתוֹ וְסִפּוֹר דְּבָרָיו, תֵּדַע כִּי תִכְיָאֵהוּ הַמָּדָה הַזֹּאת
לְהַעֲדִיר שָׁקֶר בְּאָחִיו³⁵⁶ וְלַעֲנוֹת בּוֹ סָרָה, אַחֲרֵי אֲהַבָתוֹ
הַשָּׁקֶר.³⁵⁷ וְזֶה הַחֵלֶק הַתִּירוֹנִי³⁵⁸ לְקִיָּים מִצְוֹת³⁵⁹ וְדִרְיֹשֶׁת
מוֹצָה וְשְׁלֹם. וְאָמְרוּ (כתובות יז, א) כִּי מִתֵּר לְשִׁבְחָהּ הַכֶּלֶה
לְפָנֶי הַחֵתָן וְלֵאמֹר^(כ) שֶׁהָיָא נָאָה וְחִסּוּדָהּ, אָף-עַל-פִּי
שְׂאִינִי כֵן. וְאָמְרוּ (יבמות סה, ב) מִתֵּר לְשִׁנּוֹת

ביאורים

351. ופחוזותו. ומקלות דעתו (לשון הכתוב ירמיה כג, לב). 352. בעוז פניו
ואהבת השקר. על כך שמעוז פניו לשקר ללא בושה, ועל אהבתו את השקר.
353. יאהבוהו לבלי תועלת. יאהב את השקר אף שאין לו ממנו שום תועלת
ממשית. 354. ואמר שלמה. שגם אדם זה המשקר בסיפור דבריו מתוך
אהבתו את השקר - סופו להזיק ולהפסיד לזולתו בשקרו כגון ע"י עדות
שקר וכדו'. 355. יפית כזבים. לדברי רבינו פירוש הפסוק שהכזב יוצא מפיו
מאליו (שפתי חיים, מידות א' עמ' יז). 356. ולענות בו סרה. דברים שאינם
(לשון הכתוב דברים יט, טז. ועיין רש"י שם). 357. וזה החלק. לשקר באופן
שאין הפסד לזולתו. 358. לקיים מצוות. לשם קיום מצוה, כגון לשמח חתן
וכלה כמו שמבאר והולך. 359. ודרישת טובה ושלוש. כדי לבקש ולחפש
טובת הבריות או לשם השכנת שלום בין איש לרעהו. 360. לשנות. מן

היא דעת בית הלל במסכת כתובות (יז).
ועיין שו"ע (אה"ע סה, א): "מצוה לשמח חתן
וכלה ולרקד לפניהם ולומר שהיא נאה וחסודה". מצוה זו היא בכלל "הכנסת
כלה", והיא חלק ממצות גמילות חסדים בגופו (רמב"ם הלכ' אבל יד, א).
שבח זה ("חסודה") ניתן להאמר על כל כלה, שגם אשה כעורה יכולה להיות
בעלת חן, כמו שאמרו על אסתר (מגילה יג. לפי דעה אחת): אסתר ירקרוקת
היתה, אבל חוט של חסד היה משוך עליה [היה נסוך עליה חן, ומכחו נשאה
חן בעיני כל רואיה - עיין ביאור הגר"א אסתר ב, טו] (שיטמ"ק). וגם "נאה"
יכול להתפרש על דרך זו, שכשנשואת חן בעיני הבריות, היא נאה בעיניהן
(עיין תוספות ר"י). או הכוונה, שהיא נאה במעשיה (פרישה אבה"ע סה, א.
בית שמואל סה, ב). ומכל מקום יש בזה גניבת דעת, שהחתן יחשוב משמחים
אותה שהיא נאה בעיני רואיה, ובאמת הכוונה שנאה במעשיה, וסוברים בית
הלל שמותר לגנוב את דעתו, הואיל ועושים זאת לתועלתו.

אבל אי אפשר לומר שהיא יפה ממש או שאין בה מום אם יש בה, שאפילו
לבית הלל הסוברים שמותר לשנות מהאמת כדי לחבב כלה על בעלה (כמבואר
בגמרא שם), אין לומר שקר הנראה לעינים, אלא רק דבר שאפשר להעלים
מעיני החתן (עיין שטמ"ק בביאור רש"י וב'חלקת מחוקק' אה"ע סה, א).

כג. אביך צוה לפני מותו לאמר וגו'. לכאורה תמוה האיך מותר לומר שקר,
והלא התורה הזהירה (שמות כג, ז) "מדבר שקר תרחק"? מיישב ה'ערוך לנר'
(יבמות סה:), שבאמת לא אמרו האחים שקר, אלא אמרו דברים המשתמעים

ביאורים

האמת. 361. בדברי שלום. כדי לדבר דברי שלום, במקרה שאם יאמר
את האמת עלול הדבר לערער את השלום. 362. שנאמר אביך צוה וגו'.
לאחר מות יעקב, לא נהג יוסף עם אחיו באותה קירבה שנהג בהם כאשר
יעקב חי. חששו האחים שמא מתכוון יוסף לנקום בהם על הצער שגרמו לו
כשמכרוהו מצרימה, ולכן המציאו סיפור שיעקב צוה לפני מותו שימחול
יוסף לאחריו על פשעיהם נגדו, ועשו זאת בכדי למנוע מריבה ומחלוקת בינם
לבין יוסף אחיהם (ראה רש"י שם).

נא פֿשע אַחידָה וְגו'.

³⁶³ וַיֵּשׁ אֲנָשִׁים יַחְלִיפוּ מִקְצַת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר שָׁמְעוּ
³⁶⁴ בְּכָלִי דַעַת, ³⁶⁵ כִּי לֹא יֵשִׁיתוּ לָבָם לַחֲקֹר בַּעַת
 שְׁמָעָם, ³⁶⁶ גַּם זֹאת מִדָּה רַעָה. וְאָמַר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשְּׁלֹמֹה
 (מְשָׁלִי כֹא, כֹּחַ) "וְאִישׁ שׁוֹמֵעַ לְנֶצַח יִדְבֹּר". פֶּרוּשׁ, אִישׁ נוֹתֵן
 לֵב לְשׁוֹמֵעַ וּלְהֶאָזִין ³⁶⁷ עַד תְּכוּנַת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר יִדְבְּרוּ
 בְּאָזְנוֹ ³⁶⁸ לְמַעַן יִסְפֹּר אוֹתָם עַל נֶכּוֹן וְלֹא יִמְצֵא כִפּוֹי
³⁶⁹ לְשׁוֹן תְּרֻמִּית - ³⁷⁰ לְנֶצַח יִדְבֹּר, ³⁷¹ כִּי יֵאָהֲבוּ בְנֵי-אָדָם
 לְשׁוֹמֵעַ דְּבָרָיו וְלֹא יֵאָמְרוּ לוֹ לְעוֹלָם לָמָּה תִּדְבֹּר עוֹד
 דְּבָרֶיךָ.

ביאורים

³⁶³. ויש אנשים יחליפו וכו'. כלומר, שמספרים דבר אמת אבל אינם
 מדייקים בדברים. ³⁶⁴. בכלי דעת. בלי כוונה, מחוסר שימת לב. ³⁶⁵. כי
 לא יישיתו לבם לחקור בעת שמעם. מאחר ולא נתנו דעתם מלכתחילה
 להתבונן בפרטי העובדות לאשורם. ³⁶⁶. גם זאת מדה רעה. אף שאינם
 מתכוונים לשקר, מ"מ מרגילים עצמם בשקר ולא חשים לאמת (עלי אורח).
³⁶⁷. עד תכונת הדברים. את כל תוכן פרטי הדברים. ³⁶⁸. למען יספור אותם
 על נכון. כדי שיוכל להעביר לאחרים את הדברים שמע בצורה מדוייקת.
³⁶⁹. לשון תרמית. לשון שקר. ³⁷⁰. לנצח ידבר. כלומר, אם יחפוץ ידבר
 כל היום, כי לא ילאה האדם מסיפור דבריו ולא יהיו לטורח (רבינו בפירושו
 למשלי). ³⁷¹. כי יאהבו בני אדם לשמוע דבריו. כיון שיודעים שדבריו הם
 אמיתיים ומדוייקים.

לֵאמֹר, כֹּה-תֹאמְרוּ לְיוֹסֵף אָנָּה שָׂא

לשתי פנים. השליח
 אמר (בראשית ג, טו):
 "אביך צוה לפני מותו לאמר..." והכוונה היתה על דברי צוואה שאמר יעקב
 לבניו לפני מותו [כמו שנאמר (שם מט, לג): "ויכל יעקב לצוות את בניו"], אבל
 המשך הדברים שאמר השליח "...כה תאמרו ליוסף..." לא היה מדברי יעקב
 אבינו. אולם, השליח מסר הדברים ליוסף באופן שיש לטעות שיעקב אמר
 דברים אלו, ולכן נקטה הגמרא הלשון "לשנות" מפני השלום, לא "לשקר", שכן
 לא היה בכך שקר מוחלט כי אם שינוי של משמעות בלבד. עכ"ד.
 וכן כתב בספר חסידים (סי' תתרס"א) דגם מה שהתירו חכמים לשנות, כגון
 מפני דרכי שלום (יבמות סה:), ובהני תלת מיילי משנו רבנן, במסכת ובפוריא
 ובאושפיזא (ב"מ כג:), אין לומר שקר ממש, אלא לישנא דמשמע לתרי אנפי
 (לשון המשתמע לשתי פנים), שהשני יטעה בזה. וכן כתב רבנו בחיי בפרשת
 וישלח ומקורם במדרש רבה (ב"ר פ"ח סי' י"ד): "עד אשר אבא אל אדוני
 שעירה", אמר רבי אבהו, חזרנו על כל המקרא ולא מצאנו שהלך יעקב אבינו
 אצל עשו להר שער מימיו. אפשר יעקב אמיתי היה ומרמה בו? אלא, אימתי
 היה הוא בא אצלו - לעתיד לבא, הדא הוא דכתיב: "ועלו מושיעים בהר ציון
 לשפוט את הר עשו". אף על גב שעשה כדין, כדאמרינן בע"ז (כה:): "ישראל
 שנודמן לו גוי, שאלו להיכן הולך - ירחיב לו את הדרך", מכל מקום יעקב
 אבינו שהיה אמיתי לא היה אומר שקר ממש, וקאמר שכיון לעתיד לבא רק
 עשו לא הבין (אורחות יושר, אמת).
 ענין זה - כתב בספר 'אזנים לתורה' (שמות כג, ז) - נלמד מהכתוב "מדבר שקר
 תרחק" (שם). שהרי עצם האזהרה שלא לדבר שקר כבר מפורשת בפרשת
 קדושים (ויקרא יט, יא) "ולא תשקרו איש בעמיתו". אלא שכאן הוסיפה
 והזהירה התורה, שאפילו במקום שעצם השקר מוכרח, וכמו שאמרו (ב"מ
 פז). מותר לשנות מפני השלום וכיוצא בזה - אף אז ישתדל לדבר בלשון
 המשתמעת לשתי פנים, ועל ידי זה יתרחק מן השקר.
 וכן פירש רש"י את דברי יעקב אבינו לאביו (בראשית כז, יט) "אנכי עשו בכורך"
 - אנכי המביא לך, ועשו הוא בכורך, "עשיתי" - כמה דברים - "כאשר דברת
 אלי". ועל השאלה (שם פסוק כד) "אתה זה בני עשו" - לא אמר אני עשו, אלא
 "אני". הרי שאף שהיה צורך לשנות מן האמת לתכלית גדולה, מכל מקום
 התרחק מדבר שקר ולא אמר בלשון שאי אפשר לפרשה על דרך האמת.

קפב. החלק החמישי, ³⁷²האומר לחברו כי יטיב עמו ויתן לו ³⁷³מתת, ³⁷⁴ועודנו מדבר עמו, ³⁷⁵עם לבבו ישיח שלא לתת. ³⁷⁶ונאמר (תהלים לד, יד) "נצר לשונך מרע ושפתך מדבר מרמה", ופרשו רבותינו זכרונם לברכה (כ"מ מט, א) ³⁷⁷"שלא ידבר אחד בפיה ואחד בלב. ועוד אמרו (ירושלמי כ"מ, פ"ד ה"ב) ³⁷⁸דברים ³⁷⁹אין בהם משום מחסרי-אמנה אם יחזור מדבריו, וכלכד ³⁸⁰שיהא אומר בפיה וגומר בדעת.

קפג. החלק השישי, המבטיח את חברו להיטיב עמו, ³⁸¹וישקר דבריו ³⁸²וישים לאל מלתו. כי אחרי

ביאורים

³⁷²האומר לחבירו. אף לא דרך הבטחה. ³⁷³מתת. מתנה. ³⁷⁴ועודנו. ³⁷⁵עם לבבו ישיח שלא לתת. כבר דיבר אל לבו והחליט בדעתו שלא לקיים את דבריו. [ואע"פ שהשקר לא יצא עדיין אל הפועל, מ"מ הוא כבר משקר בכח (הרוצה בתשובה)]. ³⁷⁶ונאמר נצור וכו'. נראה דצריך לומר: שנאמר (ויקרא יט, לו) 'הין צדק, ופירשו רבותינו ז"ל שלא ידבר וכו' בלב, ונאמר נצור וכו' ועוד אמרו וכו' (אור חדש). ³⁷⁷שלא ידבר אחד בפיה ואחד בלב. כלומר, בשעה שמדבר לא יהיה בדעתו לשנות (רש"י). ³⁷⁸דברים. דיבורים. פירוש, אם אמר ליתן מתנה לחברו וביקש לחזור בו. ³⁷⁹אין בהם משום מחסרי אמנה. כלומר, מותר לו לחזור בו, ואינו נחשב כאדם חסר אמינות בהפרת דבריו. ³⁸⁰שיהא אומר וכו'. שבשעה שהוא אומר הדבור לא יהא בדעתו לשנות. ³⁸¹וישקר דבריו. לאחר מכן מפר את דברו. ³⁸²וישים לאל מלתו. יחשיב דיבורו כלא היה (מלשון הכתוב

אשר אמר להיטיב עמו על דרך הבטחה ³⁸³ובטח בו לב חברו, אין לו ³⁸⁴לחלל הבטחתו, כי זה ³⁸⁵דרך שקר, והוא כאדם ³⁸⁶עבר ברית, שנאמר (צפניה ג, יג) "שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב ולא ימצא בפייהם לשון תרמית". וכן האומר לתת לרעהו מתנה מעטת ³⁸⁷אף-על-פי שלא הזכיר לשון הבטחה, ³⁸⁸אמרו רבותינו כי החזור בו ³⁸⁹משום מחסר-אמנה, כי לב חברו סומך עליו ובטח בו, ³⁹⁰אחרי שהמתנה מעטת, כי נתון יתן לו. ואם איש עני הוא, אף-על-פי שהמתנה מרבה, אם יחזור בו רעתו רבה, ³⁹¹כי נדר נדר, ³⁹²ונאמר (במדבר

ביאורים

איוב כד, כה). ³⁸³ובטח בו לב חברו. וחברו סומך עליו שיקיים הבטחתו. ³⁸⁴לחלל. לבטל, להפר. ³⁸⁵דרך שקר. הנהגה של שקר אף שאינו מכחיש את הבטחתו אלא מבקש לחזור ממנה. ³⁸⁶עבר ברית. ביטל הסכם והבטחה שבינו ובין חברו (לשון הכתוב בהושע ו, ז). עוד יש לפרש, שעבר על הברית שבין עם ישראל להקב"ה כמו שכתוב "ויאמר אך עמי המה בנים לא ישקרו" (ישעיה סג, ח) וכמו שכתב ב'מסילת ישרים' (פי"א) "הא למדת שזה תלוי בזה" (הרוצה בתשובה). ³⁸⁷אף על פי שלא הזכיר לשון הבטחה. אין מותר לחזור, משום דסמכא דעתיה דמקבל אדיבוריה (רש"י). ³⁸⁸אמרו רבותינו. ב"מ מט. ³⁸⁹משום מחסר אמנה. יחשב כאדם חסר נאמנות. ³⁹⁰אחרי שהמתנה מועטת. משום שהבטיח דבר מועט וקל לו לקיים הבטחתו. ³⁹¹כי נדר נדר. שאמירתו לתת לו מתנה נחשבת כנודר לצדקה ואסור לו לחזור בו. ³⁹²ונאמר לא יחל דברו. "איש כי ידור נדר... לא יחל דברו", שלא יבטל דיבורו.

שערי

שער שלישי

תשובה

ל, ג) "לא יחל דברו". וכן מי שיתפאר בפני רבים לתת מתנה לאדם, והנה הוא כמתהלל על גדיבותו בזה, ³⁹³ הנה זאת כמו הבטחה, ולא נכון שישוב מדבריו אחרי שהתכבד והתהלל בדבר, כענין שנאמר (משלי כה, יד) "נשיאים ורוח וגשם אין, איש מתהלל במתת-שקר". פירוש, כמו שיצטערו בני-אדם אחרי בוא ³⁹⁴ סימני הגשם ולא בא הגשם, כן ענין איש מתהלל במתת שקר. כי מה שהתהלל בדבר, ³⁹⁵ סימן קיום הדבר. על כן יצטער האיש שהבטיחוהו על המתנה ³⁹⁶ בהכזיב תוחלתו.

קבר. החלק השביעי, מי שמתעב את חברו לאמר כי עשה עמו טובה או דבר טוב עליו ולא עשה.

ביאורים

³⁹³. הנה זאת כמו הבטחה. נחשב הדבר כאילו הבטיח ליתנה, מצד תוחלתו וצערו של חברו. ועוד, מאחר והבריות מהללים ומשבחים אותו על כך, הרי זה כאילו קיבל על כך תמורה וחייב למלא אחר דבריו (מפרשים). ועוד, כי אחרי שהתפאר לפני רבים בודאי לא יחזור בו, והרי זה כאילו אמר ליתן בלשון הבטחה (זה השער). ³⁹⁴. סימני הגשם. שהשמים התקשרו בעננים והרוחות נושבות. ³⁹⁵. סימן קיום הדבר. זה מראה שמתעבד לקיים הבטחתו. ³⁹⁶. בהכזיב תוחלתו. כאשר תקותו נכזבת ואינה מתקיימת.

עיונים

שערי

שער שלישי

תשובה

כד. אסור לגנוב דעת הבריות ואפילו דעת גוי. נחלקו הראשונים אם האיסור הוא מן התורה או מדרבנן. דעת ה'יראים' (סי קכד) והסמ"ג (לאוין קנה) והריטב"א (חולין דד). דאיסור

גניבת דעת הוא מן התורה אפילו בעכו"ם. אולם דעת הסמ"ק (סי רסב) שהוא איסור מדרבנן, ובספר "עבודת המלך" (הלכ' דעות פ"ב ה"ו) כתב שכן דעת הרמב"ם. והב"ח (ח"מ סי' רכח ד"ה ואף) כתב, שבעכו"ם האיסור הוא מדרבנן.

בספר קובץ (על הרמב"ם) כתב, שאפילו להסוברים שהאיסור הוא מן התורה, היינו דווקא במכירה שמוכר לו בשר נבלה במקום שחוטא, שמאחר והמקבל נותן לו ממון על כך והוא מטעהו, הרי זה כלול בכלל איסור גניבה, אבל במתנה אין איסור גניבת דעת מן התורה אלא מדרבנן. ובספר "עבודת המלך" (שם) כתב, שמהיראים (הנ"ל) משמע שרק גניבת דעת ממונית אסורה מן התורה, אבל גניבת דעת של כבוד כגון שמפציר בו שיבוא לסעוד אצלו והוא יודע שאינו אוכל וכדומה, אינה אסורה אלא מדרבנן.

ביאורים

³⁹⁷. אסור לגנוב דעת הבריות. שמראה את עצמו כאילו מחזר לעשות טובה לחברו ולכבדו בגופו או בממונו, ובאמת לבו לא נכון עמו ('חזון יחזקאל' ב"ק ז, ג). ³⁹⁸. לגנוב. פירוש, להטעותם. כי על ידי שמטעה דעתם סבורים הם שהוא אוהבם מאד, ונמצא הם מחזיקים לו טובה בחנם, שהרי באמת לא עשה להם שום טובה (רש"י). ³⁹⁹. דעת הבריות. "ואפילו מילה אחת של פתוי ושל גניבת הדעת אסורה, אלא שפת אמת ורוח נכון ולב טהור מכל עמל והוות" (המב"ם הלכ' דעות פ"ב ה"ו). ⁴⁰⁰. יותר מגזל הגוי. שהרי בגזל יש מי שאומר שגזל גוי מותר ואפ"ה אסור גניבת דעתו, ואף לסובר שגזל גוי אסור, בגניבת דעת חטאו בכפליים: שקר, וגניבת דעת שחבירו מחזיק

שערי

שער שלישי

תשובה

עיונים

שערי

שער שלישי

תשובה

⁴⁰¹שְׁפֶת שֶׁקֶר אֲשַׁמָּה רַבָּה, וְנִתְחַבְּנוּ
עַל גְּדָרֵי הָאֱמֶת⁴⁰²(כ"ה) כִּי הוּא מִיִּסְדֵּי
הַנֶּפֶשׁ.

**קפה. החלק השמיני, מי
שְׁמִשְׁתַּבַּח בְּמַעֲלוֹת
שְׁאִינָן נִמְצְאוֹת בּוֹ. אָמַר שְׁלֹמֹה עָלָיו
הַשְּׁלוֹם (משלי י"ז, ז) "לֹא-נֶאֱמָה**

כה. כי הוא מיסודי
הנפש. במדרש רבה
(בראשית פ"ח, ה):
אמר רבי סימון,
בשעה שבא הקב"ה
לבראות את אדם
הראשון, נעשו מלאכי
השרת כיתים כיתים
וחבורות חבורות,
מהם אומרים אל
יברא ומהם אומרים
יברא וכו'. חסד אומר
יברא שהוא גומל
חסדים, ואמת אומר אל יברא שכולו שקרים וכו'. עיי"ש. ותמוה, שאם אמת
הוא מיסודי הנפש איך יתכן שהאדם הוא "כולו שקרים"? בספר 'עלי שור'
(ח"ב עמ' תקכד) ביאר, שבנפש נמצא יסוד האמת, אך לא בגוף, והגוף עם
תאוותיו וגשמותו חוצץ בפני האמת שבנפש. עיי"ש.

וכן צריך לומר, כי מה שכתב רבינו לעיל (סוף אות קעט): "ואף בשר ודם
נתעב השקר להם", אין זו סתירה לדברי המדרש הנ"ל שכתב שהאדם
הוא "כולו שקרים", דאין הכי נמי, האדם מצד גופו, חומריותו ותאוותיו
הוא באמת כולו שקרים, אמנם מצד שכלו מבין הוא שהשקר הוא דבר
נתעב.

ביאורים

לו טובה בחנם. ובמסכת כלה רבתי משמע שהסיבה שגולן משלם קרן וגגב
משלם כפל, שהגגב חמור יותר בזה שגונב דעת הבריות ומראה כאילו הוא
כשר (מאור השער). ⁴⁰¹שְׁפֶת שֶׁקֶר אֲשַׁמָּה רַבָּה. שעצם דיבור שקר הוא
עבירה גדולה. ⁴⁰²כִּי הוּא מִיִּסְדֵּי הַנֶּפֶשׁ. פירוש, כל מה שאדם עושה וכל
מצוה שאדם מקיים הכל חייב להיות באמת. ולכן האמת היא יסוד לכל
מעשה ומעשה של האדם (עלי אורח). "האמת היא כלל גדול בקיום התורה,
וההיפך השקר" (מהרש"א). ⁴⁰³לֹא נֶאֱמָה. לא נאה.

⁴⁰⁴לִנְבֹל⁴⁰⁵שְׁפֶת יִתֵּר אַף כִּי-לִנְדִיב שְׁפֶת-שֶׁקֶר". פרוש,
אין לנבול להתנאות ולהתנשא⁴⁰⁶במעלות אבותיו,⁴⁰⁷כי
אמר במקרא שְׁלֹמֹעַלָה מִזָּה (שם שם, ו)⁴⁰⁸וּתְפַאֲרַת בָּנִים
אֲבוֹתָם",⁴⁰⁹אף כי אין לנדיב להתכבד בשקר ולאמר כה
עשיתי ופזרתי ונתתי,⁴¹⁰ולא כן עשה.⁴¹¹וְזֶה גִּנְאִי לְכָל
אָדָם, כָּל-שֹׁכֵן לִנְדִיב.⁴¹²וְגַנָּה נִדְבוּתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה כִּי הִלֵּל
נִפְשׁוֹ עַל מַה שֶּׁלֹּא עָשָׂה, כִּי זֹאת תִּהְיֶה⁴¹³לְעֵדָה כִּי
⁴¹⁴לְבוֹ כָּכָל צִדְקוֹתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה⁴¹⁵לְשֵׁם וּלְתִהְלָה.
וְאָמְרוּ רַבּוּתֵינוּ וְזָרוֹנָם לְבָרְכָה (ירושלמי סוף שביעית)
כִּי מִי שֶׁמְכַבְּדִים אוֹתוֹ בְּמַדְרָגוֹת הַכְּבוֹד הָרְאוּיֹת

ביאורים

⁴⁰⁴לִנְבֹל. לאדם פחות ונבזה (מצודת ציון). ⁴⁰⁵שְׁפֶת יִתֵּר. דברי גאון
(רש"י). ⁴⁰⁶במעלות אבותיו. שאינן נמצאות בו, ואדרבה הרי תגדל
התביעה עליו. ⁴⁰⁷כִּי אָמַר בְּמִקְרָא שְׁלֹמֹעַלָה מִזָּה וכו'. ומזה ראייה שגם
כאן, בפסוק שלאחריו, מדבר במתגאה במעלת אבותיו. ⁴⁰⁸וּתְפַאֲרַת בָּנִים
אֲבוֹתָם. כשאבותיהם צדיקים היא תפארת הבנים (רש"י). ⁴⁰⁹אף כי אין
לנדיב. כל שכן שאין ראוי למושל ונכבד, או לאיש עשיר ונדיב לב. ⁴¹⁰ולא
כן עשה. ובאמת לא עשה כן. ⁴¹¹וְזֶה, להשתבח במעלות שאינן נמצאות
בו. ⁴¹²וְגַנָּה נִדְבוּתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה כִּי הִלֵּל נִפְשׁוֹ וכו'. בהתהללו בדבר שקר -
מטיל הוא דופי בכל מעשיו הטובים אשר עשה עד הנה. ⁴¹³לְעֵדָה. לעדות
ולראיה. ⁴¹⁴לְבוֹ. כוונתו. ⁴¹⁵לְשֵׁם וּלְתִהְלָה. כדי לקבל כבוד ולא לשם
מצוה. משא"כ כשמהלל נפשו על מה שעשה, אף שראוי להתרחק מאד גם
ממדה זו, מ"מ אין לנו הוכחה עליו שעיקר עשיית הצדקה והחסד שעשה
היה לכבוד עצמו, כי יתכן שבשעת מעשה עשה לשמה ורק אח"כ רוצה
בכבוד המגיע לו עבור זה (פתח השער).

שערי

שער שלישי

תשובה

עיונים

עיונים

שערי

שער שלישי

תשובה

לַתֵּת לְמִי שֶׁהוּא יוֹדֵעַ שְׁתֵּי מַסְכָּתוֹת
וְהוּא אֵינוֹ יוֹדֵעַ⁴¹⁶ זֹלָתִי אַחַת, עָלָיו
שִׁיאָמַר לָהֶם, ⁴¹⁷אַחַת לְבָרָה אֲנִי
יוֹדֵעַ. כָּל-שֶׁכֶּן כִּי אֶסוּר לוֹ⁴¹⁸ לְכַזֵּב
וּלְהַתְפַּאֵר לְאָמַר ⁴¹⁹שִׁמְעֵנוּ כְּאֵלֶּה
רְבוֹת.

כו. ואמרו רבותינו כי
גם זה אסור. במסכת
סוכה (מו:): "אמר רבי
זירא, לא לימא איניש
לינוקא דיהבינא לך
מידי ולא יהיב ליה,
משום דאתי לאגמורי
שיקרא, שנאמר
'למדו לשונם דבר
שקר'".

קבו. החלק התשיעי, פנים⁴²⁰ לא ישקרו בספור דברים
אשר ישמעו⁴²¹ והגדת מארעות, אבל⁴²² יחליפו
דברים⁴²³ על-אודות הפציהם⁴²⁴ מאין הפסד לאדם
בדבר, אך⁴²⁵ ימצאו כמעט הנאה בשקרו⁴²⁶ אף-על-
פי שאינם מרויחים ממוץ בכך,⁴²⁷ ואמרו רבותינו

ביאורים

416. זולתי אחת. רק מסכת אחת. 417. אחת לברה אני יודע. אני בקי
במסכת אחת בלבד. 418. לכזב. לשקר. 419. שמענו כאלה רבות. מלשון
הכתוב באיוב (טז, ב). כלומר, יודע אני עוד ועוד (יותר משתי מסכתות).
420. לא ישקרו בספור דברים אשר ישמעו. אינם משקרים כשמשפטים
דברים ששמעו. 421. והגדת מאורעות. או בהגדתם דברים שקרו בעולם.
422. יחליפו דברים. ישנו בדיבורם. 423. על אודות הפציהם. כדי להשיג
רצונם. 424. מאין הפסד וכי. שאין לאף אחד הפסד בדבר. 425. ימצאו
כמעט הנאה. ישיגו מעט הנאה. 426. אף על פי שאינם מרויחים ממוץ בכך.
מ"מ כיון שיש להם הנאה כלשהי אסורו חז"ל כדי שלא יתרגלו לשקר
(עפ"י יד הקטנה). 427. ואמרו רבותינו כי גם זה אסור. כי האדם המרגיל

וביבמות (סג.): "רב,
הוה קא מצערא ליה
דביתהו, כי אמר לה
עבידי לי טלופחי -
עבדא ליה חימצי,

(יבמות כג, א) כי גם זה אסור, והוא
שנאמר (ירמיה ט, ד) ⁴²⁸"למדו לשונם
דבר-שקר". אך אין ענינם בעניש

חימצי - עבדא ליה טלופחי. כי גדל חייא בריה, אפיך לה. אמר ליה: איעליא
לך אמך. אמר ליה: אנא הוא דקא אפיכנא לה. אמר ליה: היינו דקא אמרי
אינשי: דנפיק מינך טעמא מלפך (פירש רש"י: פעמים שהבן מחכים את
אביו, אני היה לי לעשות כן) את לא תעביד הכי, שנאמר: 'למדו לשונם דבר
שקר'. וכתב המהרש"א שאף שהותר בכה"ג לשנות בדיבורו לכבוד אביו
מכל מקום כדי שלא ירגיל האדם בכך לא יאמר שקר גם במקום הזה.
בספר 'ארחות יושר' (אמתי') למרן הגר"ח קנייבסקי שליט"א הקשה: "איך
לא עלה בדעת רב לעשות כן עד ששמע מבנו, והלא דבר פשוט הוא? וצריך
לומר, דרב היה מושרש כל כך במדת האמת, שלא עלה בדעתו כלל שאפשר
לשנות מהאמת". עכ"ד.

אך א"כ, כיצד נבאר את הנהגתו של חייא בנו, והרי ודאי שגם אצלו היתה
מושרשת מדת האמת בתכלית? אלא - ביארו המפרשים - לאמיתו של דבר
הרי היו גדולי עולם אלו מתוחכמים ביותר, אך כשהדבר נגע לנוחיותם
ולרווחתם האישית, התהלכו במלוא התמימות, בטוהר האמת ללא סייג.
מעתה נוכל להבין את הנהגתו המחוכמת של חייא בריה דרב, שאמנם אם
הדבר היה נוגע לרווחתו האישית, יתכן שגם הוא לא היה מעלה בדעתו
שאפשר לשנות מן האמת. ברם, הרי כאן נגע לו הענין להידור במצות
"כיבוד אב", ולשם כך השתמש בחכמתו כדי להפיק רצון אביו, ובכל זאת
אמר לו רב לא להמשיך במרמה זו.

ביאורים

לשוננו לדבר שקר בדברים שאין בהם לא הפסד ולא תועלת, גם כי יבא לדבר
דברים של עיקר לא יוכל לומר אמת, כי פיהו המדבר וההרגל שולט עליו
(רבינו בפירושו לאבות א, יח). 428. למדו לשונם דבר שקר. הנביא מוכיח
את העם לא רק על שדיברו שקר, אלא על זה שהרגילו את עצמם לדבר
דיבורי שקר (מהרש"א). כמו כן כאן, אף שאין זה שקר גמור, מ"מ נאסר גם

שערי

שער שלישי

תשובה

הַמְשַׁקְרִים⁴²⁹ לֹא דָבָר, אֲשֶׁר זָכְרָנוּ עִנְיָנָם בְּחֶלֶק הָרְבִיעִי.

הִנֵּה אֱלֹה חֲלָקֵי כֶּת שֶׁל שֻׁקְרִים,⁴³⁰ וְכָכָר הַקִּדְמָנוּ לָךְ
עֲקָרִים בְּדַרְכֵי אִישׁ-אֲמוּנִים,⁴³¹ וְכִי הָמָּה יְסוּדוֹת
לְנֶפֶשׁ.

ביאורים

זה, כי מתרגלים על-ידי זה במשך הזמן לדבר שקר גמור. 429. ללא דבר.
ללא שום תועלת והנאה אלא מאהבת השקר, ולכן עונשם חמור. 430. וכבר
הקדמנו לך עיקרים בדרכי איש אמונים. פי' מה שהקדמנו המה עיקרים
ודרכים להיות איש אמת. 431. וכי המה יסודות לנפש. דרכי האמת הנם
יסודות לנפש האדם שעליהם יכול להבנות להיות האדם השלם (זה השער).

לימוד מוסר היומי

בהוצאת ארגון "ארחות יושר"

"ארחות המוסר"

הינו מכון, אשר הוקם ע"י ארגון "ארחות יושר" ובו עמלים תלמידי חכמים מופלגים, על חלוקת ספרי המוסר לשיעורים יומיים, כשתוספת ביאורים ועיונים הנכתבים על ידם מבארים ומניחים את הדברים על לב הלומדים.

ספרי מוסר אלו, אשר נתבארו וחולקו ע"י חברי המכון, מודפסים ומופצים ע"ג עשרות אלפי חוברות חודשיות אשר עושות דרכן אל הלומדים הרבים הקובעים בהן את לימודם מידי יום. וכך הופך לימוד המוסר להיות חלק מסדר יומם של רבים.

עד כה הצטרפו למעגל הלומדים 113 כוללים, 138 ישיבות, 103 תתי"ם, 230 שיעורי תורה, 18 מדשיות וסמינרים - **25,000 לומדים** ברחבי הארץ והעולם שותפים למהפכת לימוד המוסר היומי!

הצטרף אף אתה למהפכת המוסר, בלימוד יומי של כ - 10 דקות!

ארחות יושר

ארחות צדיקים

מסילת ישרים

שערי תשובה

"ארחות יושר"

הארגון אשר חרט על דגלו את ענין **הפצת המוסר** אינו פוסח על אף הזדמנות הנקרת לפתחו. כך מעת לעת, יוצאים לאור תכנים מוסריים, באופנים שונים.

עלוני המועדים

מופצים לרגל מועדי השנה ומחולקים בעשרות אלפי עותקים.

קונטרסים בנושאים שונים, מודפסים ומחולקים לבנות הסמינרים ולקהלים נוספים בהזדמנויות שונות ומגוונות.

קובץ "ארחות ישרים"

המתקבל בהערכה מידי שנה בתקופת בין הזמנים של חודש אב, מכיל בתוכו מדורי מוסר, הלכה וחידוד ועיון - מדור נושא פרסים. ובכך מהווה חומר עיוני ומוסרי לבחורי הישיבות ואברכי הכוללים בכל מקום בו הם נמצאים.

עלוני המועדים

פרק בעניני תפילה | פרק בעניני כבוד אב ואם - לבנות הסמינרים

פרקים בעניני תורה - לרגל סיום השי"ס העולמי

קובץ המחולק למדורי מוסר, הלכה וחידוד ועיון - לימי בין הזמנים

ספר "ארחות יושר"

ספר "ארחות צדיקים"

ספר "מסילת ישרים"

עד עתה, בוארו וחולקו הספרים: **"ארחות יושר"** למרן הגר"ח קנייבסקי שליט"א **"ארחות צדיקים"** ו**"מסילת ישרים"** לרמח"ל. כשהם מודפסים ומחולקים באמצעות החוברות החודשיות.

עם תום תקופת הלימוד של כל ספר מן הספרים נאגד תוכן החוברות יוצא לאור בספר מהודר.

